

Balkanski vampir

Vlatković, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:313035>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb](#)
[Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ROMANISTIKU
ODSJEK ZA JUŽNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI
KATEDRA ZA RUMUNJSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
KATEDRA ZA POREDBENU POVIJEST JUŽNOSLAVENSKIH JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI

Maja Vlatković
Balkanski vampir
Diplomski rad

Mentorica: doc. dr. sc. Castilia Manea-Grgin
Komentor: red. prof. dr. sc. Zvonko Kovač

Zagreb, 2017.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Vampir usmene književnosti	4
3. Opis vampira i razlozi zbog kojeg su se priče o vampirima održavale.....	8
4. Zapadnjački pogled na balkanskog vampira, tj. na Balkan	10
5. Vampir u kontekstu Zapada i Balkana, odnosno prijelaz iz folklora u književnost.....	13
6. Vampir u balkanskoj književnosti i utjecaj usmene predaje	20
7. Bogumil Đuzel, <i>Glad</i>	30
8. Borislav Pekić, <i>Kako upokojiti vampira</i>	35
9. Oliviu Crâznic, ... <i>i na kraju je još ostao košmar</i>	44
10. Zaključak	57
11. Literatura	59
12. Elektronični izvori.....	59
13. Sažetak.....	60

1. Uvod

Vampir, najpopularnije čudovište u književnosti i na televiziji. U današnje doba postoje brojni filmovi i serije koje prikazuju različite verzije ovog stvora. Od dobrodušnog svjetlucavog vampira do bića sa cijelim redom naoštrenih zubi koji živi samo da ubija ljude i širi svoju vrstu.

Postoje tolike različite verzije, tako da imamo one koje se drže klasičnih motiva, poput straha od Sunca, Boga, češnjaka, te žeđ za krvlju, dok su se druge verzije toliko udaljile od tih elemenata i uvele neke nove, da jedina karakteristika naposljetku ostaje samo u nazivu "vampir". Pisac Terry Pratchett se toliko poigrao sa promjenom vampira da je u svojim romanima izdvojio dvije vrste: prva, koja napada ljude, međutim može napadati jedino po noći, a češnjak i križ su slabosti, te druga vrsta koja je odlučila zamijeniti krv sa, npr. kavom ili politikom, a budući da ljudi više nisu u opasnosti, Sunce i češnjak ne djeluju na njih.

Vampir se cijelo vrijeme mijenja i to ne vrijedi samo za današnje doba - još u prošlosti vampira se moglo naći u gotovo svakoj kulturi, a priče o njemu su bile proširene svugdje.

Tako je u Babilonu postojao *emmu*, u Egiptu *ka*, u Grčkoj Lamijske i strige, itd. Oduvijek su postojali, prisutni su u gotovo svakoj kulturi, povezani su sa smrću i predstavljeni kao najgora mora. U 18. stoljeću su zabilježena dva slučaja koja su se smatrala djelom vampira te se ubrzo Europom proširila panika. Grobovi su se počeli masovno iskopavati, učenjaci su pozvani da proučavaju slučajeve te je mnogo ljesova bilo oskrvnuto. U Habsburškoj Monarhiji je u jednom trenutku toliko zavladao epidemija i strah od vampira da je Marija Terezija izdala zakon po kojem je bilo zabranjeno otkopavanje grobova. I to je samo riječ o jednom slučaju u povijesti sa ovog područja. U današnjoj Srbiji 1720. godine je zabilježen prvi spomen vampira u slučaju Arnauta Pavla koji je poginuo u selu Medveđi. Naime u zapisima je zabilježeno da je preminuli smatrao da ga već neko vrijeme naganja vampir. Na otoku Lastovu u Hrvatskoj još danas stariji ljudi vjeruju u vampire te čak imaju molitve kojima se brane od njihovih napada.

A tu ne spominjemo brojne priče koje su se proširile sa balkanskog područja koje opisuju mrtvace iskrsnule iz grobova te koji sada napadaju ljude. U Makedoniji je Marko Cepenkov u knjizi *Makedonske narodne priče (Македонски народни прикази)* sakupio brojne usmene predaje u kojima su zabilježene i priče o vampirima. Smatra se da je čak i Lord Byron bio inspiriran vampirom sa balkanskog područja te je počeo pisati *Fragment of a Novel* (1819.), koji je poslije njegov doktor Polidori unaprijedio i dovršio pod naslovom *The Vampyre* (1819.). A tu se također mora spomenuti i Bram Stoker čije je djelo na kraju dovelo do popularnosti vampira, *Drakula* (1897.), gdje je radnja smještena jednim djelom u Transilvaniji, a Drakula je inspiriran povijesnom ličnošću Vlada Tepeša.

Cilj ovog rada je proučiti vampira sa balkanskog područja, odnosno vjerovanja, priče i povijesne zapise koji su dali život tom stvoru. Promotrit ćemo vrste koje su zabilježene, karakteristike koje su najčešće prisutne, područja koja su nastanjivali, te ćemo pokušati doći do odgovora zašto je vampir bio takva prisutnost na Balkanu. Što je on predstavljao, odnosno koja je bila njegova funkcija? Osim toga u prvom dijelu ovog rada ćemo promotriti tranziciju vampira iz usmene u pismenu književnost, zašto je uopće došlo do te promjene i je li se vampirski lik time

izmijenio. Mora se napomenuti da su prvi romani o vampirima krenuli ponajviše sa engleskog govornog područja što je znatno utjecalo na njegov izgled. Kako bi se što bolje mogla razumjeti perspektiva zapadne Europe na Balkan, bit će po koja riječ o povijesnoj slici Balkana koja je zatim utjecala na tadašnji europski pogled prema tom području. Isto tako će se uzeti u obzir utjecaj usmenih priča nakon Stokerovog romana u književnostima balkanskih zemalja. U drugom dijelu će se prijeći na analize vampira iz djela: *Glad* (Глад, 1939.), Bogomila Đuzela, *Kako upokojiti vampira* (1977.), Borislava Pekića i ... i na kraju je još ostao košmar¹ (...și la sfârșit a mai rămas coșmarul, 2010.), Olivia Crâznica. Razlog iz kojeg su izabrana baš ova djela je jer se u njima može vidjeti različite interpretacije vampira, koje su u nekim karakteristikama bliže, a u nekim udaljene od folklornog utjecaja.

Đuzelov tekst je izabran za pomniju analizu iz razloga što u djelu nema vampira, međutim jedan lik ima slične karakteristike te odnos zajednice prema njemu je vrlo sličan onome iz prošlosti kada se vjerovalo da se netko povampirio. Osim toga u drugom dijelu pripovijetke dolazi do interesantne promjene pri izmjeni fokalizacije o čemu će se više reći u samoj analizi.

Roman *Kako upokojiti vampira*, Borislava Pekića je zanimljiv činjenicom što nije riječ o romanu strave i užasa. Više se fokusira na psihičkom proučavanju, konkretno traumatičnog iskustva, te se vidi kritika svakoj ideologiji te kakvu štetu nanosi pojedincu. Kako bi se to prikazalo vampir je iskorišten kao metafora kojom se označuje granica između dvije uloge; žrtve i mučitelja. Osim toga u romanu su i elementi usmene književnosti koje je pisac spretno uspio uvesti, ne prelazeći u sferu fantastičnog iako se opisi vezani za narodne predaje čine takvima.

Na kraju nam ostaje rumunjski roman Olivia Crâznica ... i na kraju je još ostao košmar, gdje je riječ o klasičnoj verziji priče iz domene strave i užasa. Ono što ovo djelo čini zanimljivim je to što se isprepliću narodni elementi sa onima iz horor žanra što daje vrlo fascinantno prikaz vampira. Osim toga pisac je imao namjeru prikazati tradicionalnog, opasnog krvožednog stvora, a pomnijim promatranjem ćemo vidjeti je li uspio to napraviti.

U svim analizama će se uzeti u obzir ambijent, vrijeme i radnja koje sve pripomažu pri dočaravanju vampirskog lika. Na kraju ćemo vidjeti je li postoji ikakva veza između vampira iz folklornih priča i ovih iz književnosti, ili se toliko taj stvor preobrazio da ga se više ne može prepoznati.

2. Vampir usmene književnosti

Trebamo se držati jedino predaja i praznovjerja. (...) Kao prvo zato jer nemamo drugog izbora, ne raspoložemo ničime drugim, a kao drugo zato što se na kraju krajeva sve sastoji od tih stvari, predaja i praznovjerja. (Stoker 1999: 214)

Čini se prikladnim da započnemo sa ovim citatom budući da su svi motivi, koji čine vampira, krenuli od narodnih predaja i praznovjerja. Iako postoje brojni zapisi o postupcima gdje se provjeravalo o prisutnosti vampira, te je čak u nekoliko navrata vlast pokušala nametnuti uplašenim seljanima da se odustane od oskrvnjivanja mrtvacu, narod je najčešće uzimao stvar u svoje ruke. Toliko je bilo snažno vjerovanje u vampira, da se na kraju moglo i naći na tisuće dokaza da je stvarno riječ o mrtvacu koji se digao iz groba.

¹ Ovaj roman nije preveden na hrvatski jezik, stoga je autorica rada prevela naslov, kao i druge citate iz te knjige

Prvo hajdemo pogledati tko bi mogao biti vampirom za života. Vještice, vješci i sl. bi po pričama napravili dogovor sa vragom zbog kojeg bi se nakon smrti ponovno vraćali među žive. Međutim najčešće se smatralo da je potencijalni vampir stranac ili osoba čije je zanimanje moglo biti drvosječa, postolar ili mesar. Također se smatralo da je potencijalni krvopija osoba sa manjkom udova, koja je bila grbava, šepava, nije mogla brojiti dalje od tri, rodila bi se sa repom ili sa zubima, itd. Čak je znala biti osumnjičena pretila osoba zbog vjerovanja u vampirovu nezasitnu glad ili osoba sa malo jačom crvenkastom puti što se vidi u slavenskom izrazu “crven kao vampir”. Taj izraz se također odnosio na vjerovanje da se vampir hrani krvlju. Iz prvog pogleda ove karakteristike se čine apsurdnima, ali dublje proučavanje pokazuje drugačije. Na primjer vjerovanje da potencijalni vampir ne može brojati dalje od tri je zato što broj tri u kršćanskoj vjeri je povezan sa Svetim Trojstvom, a vampira se smatralo djelom demona te bi zbog toga imao averziju prema svemu vezanom za kršćanstvo. Crvenkasta put i debljina su isto tako povezani sa vampirom s time da crvena boja odmah asocira na krv, dok debljina na glad koja uvijek raste.

Međutim posebnu pažnju treba posvetiti strancu kao nekome tko nije dio zajednice i stoga je savršen krivac u slučaju nedaća. Za ovaj rad ćemo istaknuti vezu stranca i vampira jer ima važnu ulogu u književnosti, i to ne samo kao strana osoba koja dolazi u zajednicu poput grofa Drakule u Londonu, već po tome što vampir nije čovjek, on je nešto sasvim drugo u potpunom smislu te riječi, strano tijelo koje na prvi pogled poprma ljudski izgled, ali sve više liči na nešto izvrnuto, krivo. Nećemo sad ući dublje u ovo zapažanje budući da ćemo ga iskoristiti u analizama, ali se valja istaknuti koliko je važan taj motiv.

No vratimo se sada na potencijalnog vampira. Što se događa njemu ako ima jednu od ranije navedenih karakteristika? Dolazi do njegove izolacije, ne u smislu da ga se kloni, ali ga se izdvaja, on je očito drugačiji te je odmah i odnos s njim drukčiji. Ranije smo naveli da je mogući vampir mogao biti bez udova ili imati neku drugu tjelesnu manu po kojoj bi ga zajednica istaknula i izdvojila, a to se odnosilo i na djecu koja su bila kopilad. Štoviše tako postoji *moroiu*, vrsta vampira koji je mogao zapaliti kuću, napadati putnike, natjerati ljude da zaniјeme ili polude, a vjerovalo se da su to povratnici nezakonite doјenčadi koje su majke ubile prije krštenja. Također se mogućim vampirom smatrala osoba koje je za života pokazala vrlo nedolično i nemoralno ponašanje u zajednici te je u tome uživala.

Na neki način možemo reći da je strah od vampira usput održavao nekakvu granicu primjerenog u društvu, jer nitko nije htio postati vampirom. Međutim šanse postati vampirom su bile veće u smrti nego za života.

Tako se vjerovalo da se osoba, koja je umrla nasilnom smrću, vraća terorizirati žive zbog nepravde koja joj je napravljena. Poslovičom: “Jedno zlo rađa veće zlo”, se vrlo precizno može vidjeti smisao tog praznovjerja, ali je korišteno kao upozorenje da se ne ubija i da se u zajednici održava mir. Međutim bilo je i priča da se preminuli nije vratio iz osvete, već zbog preuranjene smrti, nije prihvatio svoju sudbinu u potpunosti i zbog toga se vraća kao iskvarena verzija sebe. Štoviše u mnogim pričama čak iako nije osoba nasilno umrla, razlog zbog kojeg bi se vraćala i napadala je zbog nečega što za života nije riješila. U nekim pričama se smatralo da bi bližnji preminulog dozvali nazad jer nisu obavljani svi rituali potrebni za pogreb ili jer im je ta osoba nedostajala. U Hrvatskoj starije osobe sa sela još uvijek šapću i paze da glasno ne govore ako je umro netko u kući ili u blizini njihove kuće zbog starih priča u kojima se govorilo da je duša još uvijek tu, a ako bi se glasno pričalo ili

vikalo ona bi se vratila nazad prateći zvukove. Baš poput vampira.

Drugi načini na koji bi mrtvac postao vampirom je ako bi mačka prehodala tijelo, ili ptica sletjela na nj. Naravno zbog toga što je vampir zao, jedan od načina preobrazbe je uključivao dogovor sa vragom. Ako je osoba bila nemoralna ili jednostavno se isticala nedoličnim ponašanjem, smatralo se da će ta osoba postati vampirom. A što se tiče odnosa vampira i zrcala, preobrazba bi nastupila ako je mrtvačev odraz bio uhvaćen za vrijeme smrti u zrcalu. Za osobe koje su počinile samoubojstvo govorilo se da se vraćaju kao vampiri. U romskoj kulturi se smatralo da će se preminuli povampiriti u slučaju da sprovod nije dobro obavljen ili ako je netko od rodbine ukrao pokojnikovu imovinu. Ovo su samo neki od primjera u koje se vjerovalo, ali ih ima još puno više.

To se isto može reći o vrstama vampira, jer za razliku od klasičnog vampira na velikom platnu, vampiri sa ovih područja su bili jako različiti. Prvo, vrlo interesantno za istaknuti, ispijanje krvi je nešto što se vrlo rijetko događalo u njihovim napadima. Umjesto toga smatralo se da su nesreće poput kuge, neočekivane bolesti, suše, poplave, požara, ružnih snova itd. dijelom vampira. Budući da postoji toliko puno vrsta, vrlo jednostavno se svakoj moglo nešto pripisati. Ranije smo spomenuli *moroiu*, vampira koji je vikao iz zemlje kako bi ga putnici čuli, što bi najčešće dovelo do ludila. Onda imamo i najviše spomenutog *davitelja*, vampira koji bi u noći davio svoje žrtve, ali tako postoje i *zazivač*, *kucavac* i *posjetitelj* koji nisu direktno ubijali, već su nagovijestili smrt, *kucavac* i *posjetitelj* tako što bi došli do kuće u kojoj bi netko umro, a *zazivač* tako da je zazivao ime osobe koja bi nakon toga umrla. *Proždrljivcu* glad nije bila ublažena dok nije pojeo meso svoje žrtve umjesto samo krvi, *devetomor* je povratnik koji bi ubio devetero njemu za života bliskih osoba, *appersart* je tip vampira koji se nalazio na nesigurnim, nečistim mjestima poput groblja, šuma, močvara, raskrižja te bi on skakao na prolaznike i tjerao ih da ga nose sve do svojih kuća, nakon njegova napada osoba bi bila oslabljena i najčešće nadomak smrti. *Noćni zloduh* je jedan od povratnika kojemu se pripisuje ispijanje krvi, te je on kao što i ime naslućuje napadao spavače, sjedio im na prsima i gušio ih, dok usporedno sa njime imamo vrlo “mirnog” vampira *žvakača* koji je ubijao ljude, a da nikad nije napustio svoj grob. Naime žvakanjem svojeg pokrova je izazivao smrt svojih bližnjih te je njegova pojava najčešće bila povezana s epidemijom kuge. Iznenadujuće je to što se vampiri nisu samo morali odnositi na ljude, a tu ne govorimo o uvjerenju da su neki vampiri imali moć da se preobraze u različite životinje, već govorimo baš o vampirima koji nisu ljudskog roda. Tako se vjerovalo u kokoš koja bi vlasniku davala zlato u zamjenu za krv. U romskim pričama se vjerovalo da bi se lubenice, dinje i bundeve koje su dovoljno odstajale, povampirile te se kretale po kući, stvarajući buku i krvarile.

Što se pak tiče pojma vampir, na ovim područjima možemo vidjeti varijacije koje su najčešće imale slična ili ista značenja. Termin *vampir* se u nekim izvorima navodi da je potekao iz srpskog jezika, međutim u Skokovom etimološkom rječniku stoji da je izvorno taj termin iz bugarskog, ruskog i ukrajinskog², te su nastale mnoge varijacije te riječi u drugim zemljama, na primjer u Poljskoj imamo *wampira*, u Bosni i Bugarskoj se može naći pojam *lampir*, a pak Rusi imaju *opyra*, *upyra* (упырь, унурь), što na ruskome znači obamrlost, a jedna od teorija je da je ta riječ preuzeta

² Skok, P., *Etimološki rječnik hrvatskoga i srpskog jezika III*, Poni-Ž, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973., str. 564

od turske riječi *ubyr*, koja označava vješticu. Česi isto tako kažu *upir*, dok još jedan od naziva u bugarskome je *dedejko* (*dedeŭko*) koje veže vampira uz svijet predaka. Još česti pojam koji se veže uz vampira je onaj koji slični na riječ *vukodlak*, tako da ruski *varkolak* rusko-latinski rječnici definiraju kao utvaru između mrtvaca i demona. Pojam *brukolak* je pak izveden iz grčke riječi *vrikolakas* što znači zombi. U Bjelorusiji vampir je *mjertovjec* što znači hodajući mrtvac, dok sa vlaškog područja imamo *murony* te označava vampira koji dane provodi mirujući dok noću napada ljude i siše im krv.

U Istri vampira se zvalo *strigon*, *štrigun*, koje je isto označavalo vješca ili zlog čovjeka koji baca opasne čini. U Dalmaciji se može naći ženska verzija *štriga*, vještica koja uzima nekrštenu djecu. Oba dva pojma su izvedena iz talijanskog *strega* što isto znači vještica, koja pak svoj korijen vuče iz latinske riječi *strix*, ptice koja je u pretkazanjima označavala loš znak, te se hranila ljudskim mesom i krvlju. U grčkoj mitologiji bogovi su kaznili dvoje ljudi koji su počinili kanibalizam, te je to dovelo da se njihova majka preobrazi u strixu, sovu sa zlatnim kljunom kojim je sisala krv novorođenčadi. Još se ta bića spominju i u grčkoj i rimskoj mitologiji i književnosti. U Albaniji se vampira naziva *shtriga*, te isto tako označava i vješticu i vampira. Kao vampir ispija krv djeci te se preobražava u letećeg insekta, sličnost koju možemo vidjeti sa mitološkom pticom *strix*.

Interesantno je da se koristi u rumunjskome jeziku pojam *strigoi* koji također označava vješticu, ako je riječ o živim ženskim osobama ili vampira, trupla koja se nisu raspala ili koja imaju dvije duše ili dva srca. Također se u Rumunjskoj koristi i naziv *vârcolac*, iako se ta riječ odnosi i na vuka koji može progutati Sunce i Mjesec. Postoje zanimljive sličnosti između njega i Fenrira³, velikog vuka iz vikinške mitologije koji bi također trebao progutati Sunce po Ragnaroku⁴. Međutim najviše upotrebljen naziv koji se u Rumunjskoj koristi je *strigoi*. Još jedan pojam korišten u rumunjskome jeziku je *pricolici*, koji se odnosi ili na djecu koja su se rodila sa repom i sl. ili na mrtvaca koji se vraća u život u obliku vuka kako bi napadao ljude. Govorilo se da bi zao čovjek nakon smrti postao *pricolici*. No ostao bi u obliku vuka, ne bi se preobražao u čovjeka te jedina sličnost sa vampirom je ta da je preobrazba nastupila tek nakon smrti osobe. No ono što možemo vidjeti što se tiče svih tih pojmova je da su zajednički elementi smrt, zvijer, vještica i zlo.

No kao što postoje brojni načini na koji se moglo postati vampirom, tako su postojale brojne mjere koje su se mogle poduzeti da ga se zaustavi ili ubije. Jedan od vrlo neobičnih načina, koji je ostao zaboravljen, je taj da se oko groba u kojemu se vjerovalo da se nalazi vampir, posipa sjeme žitarica ili maka jer se vjerovalo da se pokojnik neće maknuti dok ne pobroji svo sjeme. Usporedno s time imamo i klasičan način koji se danas najviše spominje, a to je probijanje prsa sa kolcem i odrubljivanje glave, iako se u Rumunjskoj u 19. stoljeću pucalo u lijes. Kako bi se zaustavio vampirov izlazak iz groba, ponekad bi seljani lijes okovali čavlima, ili bi se pokušale sve rupice u lijesu popuniti češnjakom jer se smatralo da se vampir može provući i kroz najmanju pukotinu. Ako se sumnjalo da će pokojnik nakon smrti postati žvakač, stavljala bi se cigla ili češnjak u usta kako bi ga se spriječilo da dođe do pokrova. Znalo se područje oko vampira posvetiti ili bi se u lijes stavljao križ, u ekstremnim slučajevima se tijelo raskomadalo, pa bi se zapalilo i na kraju dalo obitelji koja bi ga popila kao zaštitu od prokletstva. Ako se nije znalo u kojem je grobu vampir, mladić

³ Mitološko biće iz nordijske mitologije, sin boga Lokija, ogroman vuk.

⁴ Nordijska verzija apokalipse, po kojoj se vjerovalo da će gotovo svi bogovi, većina ljudi i drugih mitoloških stvorenja umrijeti

bi sjeo na konja i vodio ga preko grobova, a za onaj kojeg konj nije htio prijeći se vjerovalo da drži povratnika.

Vampir je svojim postojanjem služio da se održava neki mir u zajednici, postojala su pravila koja se iz straha nisu kršila, a s mrtvima se opraštalo, isto iz bojazni da se ne vrate u slučaju da bi čuli kada ih se zaziva. Egipatski *ka* i starogrčki *eidolon* su funkcionirali na identičan način. To su bili dijelovi duše koji bi se vraćali napastovati i napadati ako pogrebni rituali nisu bili napravljeni.

Međutim uz vjerovanje u vampire, na balkanskom području se vjerovalo i u djecu koja su se rodila između vampira i žene, te su time imali mogućnost vidjeti i boriti se s vampirima. Na slavenskome dijelu ih se zvalo *kršnici*, dok su se u Rumunjskoj zvali *moroi*, a među Romima se koristio izraz *dhampir*. Iako u povijesnim zapisima i pričama pri smaknuću vampira je često bio prisutan svećenik, u nekim slučajevima on nije djelotvoran i povratnik se nastavljao vraćati iz groba.

3. Opis vampira i razlozi zbog kojeg su se priče o vampirima održavale

Što se tiče izgleda vampira, poput broja priča o njemu tako imamo toliko fizičkih opisa. Najčešće vampir izgleda isto kao za života, ali ima crvene oči, crne ili ponekad željezne zube, te oštre, crne nokte. No isto tako ih se često znalo opisivati poput zdepastih patuljaka bez nekog uda, ili poput nevidljive sile, što više asocira na duha, ali se vjerovalo da su svi ti opisi zapravo privid te pravi oblik je velika ljigava masa, ispunjena krvlju.

Međutim u južnoslavenskim kulturama se vjerovalo da vampir prolazi kroz određene faze. Prvo kreće kao sjena, koja ovisno koliko se hrani, postaje ljigava bestjelesna masa, te zatim poprima ljudski oblik. Na neki način možemo reći da je to stadij sazrijevanja vampira, kao što se dijete preoblikuje u majčinoj utrobi pri rođenju, tako se ovdje i vampir postepeno vraća u život. Na taj način se može objasniti polagano pogoršavanje u zajednici (bolest, loša godina, smrt, nevrijeme) koje postaju sve gore, ovisno o fazi razvoja u kojemu se vampir nalazi.

Uz fizički oblik, vrste koje smo ranije u radu naveli se mogu ispreplitati, tako da se negdje spominje vampir davitelj koji je usput i kucavac itd. Iako postoje i specifični opisi koji su vezani samo za neko područje, tako da u Rumunjskoj, osim gore navedenih opisa, vampir je isto tako osoba koja ima crvenu kosu i plave oči, dok su Romi sa Kosova vjerovali da su vampiri nevidljiva sila koju jedino mogu vidjeti blizanci.

Zanimljivo je što svi opisi vampira počinju sa: "vampir je izgledao kao za života, ali..." i onda bi uslijedio niz iz ranijeg odlomka navedenih opisa. Kako bi vampir mogao ličiti na sebe za života, a u isti trenutak izgledati kao patuljak? To je vrlo važan motiv kojeg su autori u svojim pričama sa vampirima najčešće iskorištavali. Kao primjer iskoristit ćemo Stokerovog *Drakulu*, pri opisu Lucy:

Kad nas je Lucy ugledala (to stvorenje što se nalazilo pred nama nazivam „Lucy“ samo zato što je imalo njezino obličje), ustuknula je ljutito zarežavši, kao što čini mačka kad je netko iznenadi. (...) Oči su bile Lucyne po boji i obliku; ali ukaljane i prepune paklenske vatre, umjesto čednih, milih očiju koje smo poznavali. (Stoker 1999 : 190)

Tim opisima se ističe ono što smo ranije naveli kada je riječ o vampiru, a to je drugost. Nešto strano što duboko u nama ističe razliku kako vampir nije nešto

prirodno, tako da iako izgleda kao preminula osoba, to je samo njen privid. Na neki način možemo reći da se pokojnik i nije vratio, već je baš netko drugi preuzeo to tijelo te njime sada širi stravu. Time možemo reći da vampir označava dualnost dobrog i lošeg. Drugim riječima povratnik utjelovljuje u isti trenutak pokojnika, osobu čiju dušu se pokušava spasiti i demona, onoga kojeg se treba ubiti. Jer ono čemu ta dehumanizacija služi naposljetku je da se mrtvačev grob otvori, a truplo osakati i uništi, nešto što je nezamislivo i vrlo šakaljivo kada je riječ o preminuloj osobi.

Dan danas postoje ljudi koji ne dopuštaju obdukcije na njihovim bližnjim osobama iz uvjerenja da je neprilično osakaćivanje ljuske koja je nekoć činila njima voljenu osobu. U prošlosti je vjera bila puno snažnija, itekako je važno što svećenik ili pop propovijedaju. Ako se vjerovalo da svećenik može oprostiti sve grijehе osobi koja će sudjelovati u Križarskom ratu, itekako se smatralo grijehom osakaćivanje mrtvih.

Međutim ako je zajednica imala nezgodnu godinu sa sušama, nedaćama, kugom, ratovima i dr. morao se naći razlog zašto se nesreće nastavljaju. Jedan od mogućih razloga je mogao biti vampir, te bi s uvjerenjem da nije riječ o osobi, već o zvijeri koja iz pakosti i svoje uživancije napada ljude, zajednica kolektivno otkopala grob i "ubila" vampira.

Na neki način to "ubojstvo vampira" je poput rituala iz antičkih vremena. U Antičkoj Grčkoj i Rimu, i u drugim antičkim kulturama, bilo je sasvim normalno pridonositi žrtve božanstvima kako bi osigurali njihovu dobru volju. U mitu o Trojanskom ratu, Agamemnon nije mogao zaploviti prema Troji dok nije žrtvovao svoju kćer. Iako nije isto, ipak postoji sličnost u odnosu antičke žrtve i vampira, već s time da u pričama niti jedan vampir nije bio ubijen dok zajednica nije teško propatila i nekoliko ljudi nije umrlo. Razlika između žrtve i vampira je ta da je on taj koji je odgovoran za nesreću koja je zadesila ljude, a ritual nije izvršen s time da se Boga zadovolji sa vampirom, već da se spasi od njegovog prokletstva. On predstavlja uzrok zla, ali isto tako je ključan za spas društva ako ga se ubije čime ima dvojnu funkciju.

Ali osim žrtve, vampira se koristilo kao zastrašivanje s namjerom kako bi se sa preminulim oprostilo. Život i smrt su nerazdvojni, ali oduvijek se život slavio, dok se od smrti strahovalo, iako je riječ o prirodnome tijeku života. I zbog toga postoje sprovodi, karmine i općenito neki proces s kojim se oprašta od mrtvih. Danas ljudi čiji bližnji nikad nisu pronađeni najčešće nemaju mir, u tom smislu što nikada nije otkriveno nešto što bi njima dalo neki završni oprost s preminulom osobom. To je isto vrijedilo i u prošlosti, i zbog toga se može vidjeti koliko je vampirski utjecaj bio jak u slučaju da je netko umro, a nisu se obredi izvršili zbog bilo kojeg razloga. Završetak, na neki način, nikada nije stigao. Postoje priče o slučajevima gdje se preminuli povampirio samo zato što nije imao pogreb ili jer nije ispovjedio grijehе. I to je oduvijek prisutan motiv, kojeg smo naveli ranije u slučaju egipatskog *ka* i grčkog *eidolona*.

Međutim valja uz ovo spomenuti i jednu od najistaknutijih konotacija koju vezemo uz vampire, a to bi bila njihova zla narav. Vampiri u folkloru nikada nisu prikazani kao žrtve, to nisu svjesna bića čija glad prevladava te zbog toga napadaju ljude. Oni su zli jer nisu prirodni. Malo prije smo zaključili da život i smrt idu ruku pod ruku, stoga nakon smrti duša ide dalje, ne zadržava se na ovoj razini postojanja. Vampir se, s druge strane, vraća u ljudski svijet, ostaje u njemu i time postaje

anomalija. Svime se ističe kako on nije čovjek, nije prirodan i ne spada u ovaj život. Zbog toga i postoje opisi koji ocrtavaju vampira poput svoje žive verzije koja usput ima nekoliko vrlo važnih različitih fizičkih dodataka. To neprirodno biće je moglo jedino biti djelom vraga, stoga se i govorilo da se vampira mora ubiti kako bi mu se spasila duša. Zbog toga se smatralo da vještice koje su umrle su se potencijalno mogle vratiti u život, jer bi ih njihov gospodar uzdigao kako bi nastavile harati zemljom. I tu možemo vidjeti logiku zašto bi na primjer rumunjski *strigoi* u isti trenutak označavao vješticu ili vampira.

Što se tiče vampirskog straha od Sunca, u folkloru nigdje nije zapisano da je vampir umro pri izlaganju Sunčevim zrakama. Zanimljivo je da u staroslavenskoj mitologiji je postojala priča u kojoj je bog Trojan, vladar noći, bježao od jutra, ali kad su ga Sunčeve zrake obasjale, pretvorio se u prah. Naravno on nije bio vampir, niti je bio povezan sa smrću na način na koji je vampir vezan, ali u toj priči imamo kontrast dana i noći. Međutim što se tiče povratnika jedino se ističe da po danu miruju, spavaju u grobovima, a ako se ljesovi otvore, trupla ne gore niti ne napadaju.

Ipak noć se uvijek smatrala opasnom iz same činjenice da za razliku od dana nije pregledna. Uvijek je označavala da tada izlaze demoni, nečisti, ubojice itd., još dan danas osoba će prije zaključiti da je netko prijetnja usred noći, a manje po danu, ponajviše jer su dnevni zvukovi glasniji, sve bruji od života, dok noć sa sobom nosi također zvukove, ali tihe, pomalo čak i stravične. Ne zaboravimo staru poslovicu: "U strahu su velike oči.", jer zbog toga se i vjerovalo da vampiri, vještice i demoni izlaze u okrilju mraka i napadaju ljude. Noću je vidljivost slaba tako da se lako moglo misliti da se nešto vidjelo i čulo što bi dovelo do ideje o vampirima, koja bi na kraju postala stvarnost. No kao što smo ranije naveli, Sunce nije bilo nužno štetno za vampire, međutim lako se dodala i ta slabost čim je vampirska aktivnost bila ograničena noću.

Također valja istaknuti da priče o vampirima su većinom zadržane na mjestima koja su u prošlosti bila često napadana ili pod udarom ratova. Primjer toga je otok Lastovo u Hrvatskoj gdje starije osobe još uvijek i vjeruju u vampire, a u prošlosti je otok bio često napadnut od pirata s Ulcinja. Usporedno isto možemo gledati Sloveniju i Hrvatsku sa drugim južnoslavenskim državama kao i Rumunjsku sa Italijom, Španjolskom i Francuskom. Iako postoje zapisi u gotovo svakoj europskoj zemlji o vampirima, najbrojnije priče se baš mogu naći u zemljama na području Balkana. Ovdje se konkretno vidi utjecaj pravoslavne i katoličke crkve, jer po katoličkoj vjeri tijela osoba koje se ne bi raspale su bila proglašena svecima, dok se po pravoslavnoj smatralo da su se povampirila. Još jedan od razloga je taj što je Balkan u prošlosti bio područje kojeg je poharalo Osmansko carstvo, život je bio težak, došlo je do kulturološkog pada, da ne govorimo o sudaru vjera ili ispreplitanju kulture, koja je dala Balkanu pomalo egzotičan i mističan izgled. Izgled koji je i na kraju krajeva bio inspiracija Lordu Byronu, Bramu Stokeru, i drugim piscima, te je tako počela vampirska popularnost.

4. Zapadnjački pogled na balkanskog vampira, tj. na Balkan

Druga jednako interesantna stvar što se tiče balkanskog vampira usporedno sa sadašnjim je ljepota, zavodljivost i ponekad, plemićko podrijetlo. Dakle, što se tiče plemićkog podrijetla, tj. manjak plave krvi u balkanskog vampira je zbog toga što su priče išle iz naroda, sa sela, ljudi koji su vjerovali u vampire nisu imali obrazovanje,

nisu se razumjeli u znanost, te su životne situacije objašnjavali vjerovanjima u fantastično. Zbog toga je u selu bio vampir *žvakač*, uzrok bolesti i smrti, a nije se znalo da je riječ o zarazi. Vampir nije mogao biti nitko drugi nego običan čovjek koji se na razne načine mogao povampiriti. Plemstvo je došlo do izražaja tek u romantizmu i to od strane zapadnih pisaca, među kojima je bilo i onih čije je podrijetlo bilo plemićko, te je tako i vampir od svakodnevnog čovjeka dobio plemićko podrijetlo. To se isto može reći i za ljepotu i za zavodljivost. Balkanski vampiri nisu bili lijepi, što smo i ranije naveli, ponajviše jer se isticalo koliko su neljudski, drugačiji i da postoje razlozi zbog kojih su se potencijalni vampiri mogli odmah pretpostaviti i izdvojiti.

Ponašanje je isto tako bilo neljudsko, gotovo zvjersko u nekim pričama, s idejom da vampir ide uz korak sa vragom, svi njegovi atributi su odmah demonizirani i njegove akcije ne mogu biti opravdane niti dobre. Zlo koje nanosi čini iz čiste pakosti, ili zbog ljubomore jer više ne pripada živom svijetu. Važno za istaknuti je da se u pričama često spominje kako su se povampireni muševci znali vraćati svojim kućama i seksualno zlostavljati svoje žene. Takav primjer je i u slučaju istarskog vampira Jure Granda, koji je nekoliko godina svake noći dolazio svojoj ženi i napastvujući je.

U nekim pričama se spominjalo da se čak udovica nije smjela ponovno udati jer bi povampireni pokojnik došao nazad i ubio i nju i njenog novog muža. Te priče su interesantne same po sebi zato što ih možemo povezati i sa mitom o Medeji i Jasonu. Isto tako je jedan partner zamijenjen sa drugim, makar Medea nije bila vampirica, međutim bila je vještica, a umjesto svojeg muža, ubila je njegovu buduću ženu i svoju djecu. Njezina namjera je bila kazniti svojeg muža zbog njegovog preljuba, a u okviru vampirskog mita, priče o mrtvom mužu su služile kako bi udovica provela neko vrijeme u žalovanju i time bi se poštovalo sjećanje na preminulog supruga. S pokojnikom se jednako moralo oprostiti, ali istovremeno se moralo za njim tugovati, te bi se preuranjena udaja njegove žene smatrala neukusnom.

Postoje priče u kojima su vampirice bile sa muškarcima, ali za razliku od vampira koji bi otvoreno napadali žene, vampirice bi se udale, pa čak rodile i djecu, makar bi izmorile muševce te ih ponekad i ubile. Bilo je i priča gdje bi vampir bio sa ženom, bez da je prisili na odnos, rodila bi mu čak i djecu koja bi potencijalno mogla postati vampirima, ali bi isto tako mogli biti trenirani kao lovci na vampire te bi ih mogli osjetiti i identificirati.

Privlačnost i ljepota koju danas asociramo sa vampirima su, kao i plemićko podrijetlo, došle za vrijeme romantizma. U tom razdoblju se počela ponovno poticati mašta, stvaralaštvo i autentičnost, a tematika je često gravitirala na srednjovjekovnu povijest, egzotične i primitivne krajeve. Važnost počinje imati usmena književnost, folklor i dr., te se javila i okultna književnost u kojoj prevladavaju strašni elementi i jezovita atmosfera. I tu je nastala ta tranzicija iz usmene u pismenu književnost, jer su se narodne predaje promatrale sa divljenjem, kao izvorom inspiracije koja je zatim potaknuta okultnom književnošću stvorila klasičnog vampira poput Drakule ili Carmille⁵.

Uzmimo Byronov tekst *A Fragment of a Novel*, nezavršenu priču koja je kasnije inspirirala Polidorija te je napisao pripovjetku *The Vampyre*. U Byronovoj priči pripovjedač putuje po svijetu u društvu starijeg suputnika tajanstvenog Augusta

⁵ Carmilla je vampirski lik iz istoimene novele čiji je autor Joseph Sheridan Le Fanu. Djelo je izdano 1871-1872. godine, 26 godina prije Stokerovog romana

Darvella, čovjeka iz stare i bogate obitelji. Već na početku pripovjedač odaje kako je njegov prijatelj pun iskustva u svijetu i životu i kako nije u mogućnosti shvatiti njegov tijek misli ili emocije. To ga sve privlači iako je Darvell hladan i distanciran, te pripovjedač osjeća da ima nekakvog zla u njegovom suputniku. I to je ona razlika koje nema u balkanskim vampirima iz usmene književnosti, ta privlačnost. Naprotiv u romantizmu, kada su krenule priče o vampirima uvijek je postojala neka opčinjenost likova sa povratnikom kao da su ušli u nekakav trans. Zadivljeni su, pa čak se može reći, opsjednuti sa vampirom iako osjećaju da nešto nije dobro, oni se svejedno žele još više približiti toj tami. S druge strane smo ranije naveli kako se u balkanskim pričama o vampirima nikada nije isticala ikakva privlačnost, naprotiv vampir je samo označavao smrt ili nesreću te su priče davale načine kako ih se kloniti.

Danas u književnosti i na televiziji zavođenje je jedno od glavnih vampirskih oružja pri privlačenju plijena, a ponegdje čak prijelazi u tjelesnu strast. Isto se to može reći za ljepotu, koja se počela povezivati sa vampirom, a razlog za to je jer se smrti prestalo bojati, već se isticalo kako ljudsko tijelo nekako postaje ljepše u smrti, pogotovo ako je riječ o mladoj djevojci. Njeno vrijeme je stalo i ona je zauvijek ostala mlada, lijepa, neokaljana životom umjesto da ostari i uda se te rodi djecu i doživi svijet. Estetika smrti je utjecala na kraju i na vampira koji je od početka hodao u korak sa mrtvima te svojom besmrtnošću i onozemaljskim utjelovljuje tu ljepotu. Isto to vrijedi i o načinu smrti vampirskih žrtava. U romantičarskim djelima žrtve postaju bjelije, slabije, ali ljupke, te jedini trag da se vampir njima hranio su dva mala ožiljka na vratu.

To se pak ne može govoriti o folklornim vampirima gdje nije postajalo uljepšavanje ubojstva koje oni čine, a žrtve su umirale u boli i bolesti. Tu možemo vidjeti i taj pogled na misticizam Balkana sa zapadnjačke i balkanske kulture - dok je na zapadu misticizam stran, čak zastrašujući, osjećaju neku opčinjenost njime, a s druge strane misticizam u balkanskoj kulturi nije ništa drugo doli razlog za strah i upozorenje.

Tako je i nastao grof Drakula, transilvanijski grof, titularni lik romana Brama Stokera. Boris Perić i Tomislav Pletenac su u knjizi *Zemlja iza šume* obrađivali grofa te Stokerov izbor u biranju mjesta vampirskog podrijetla. Ističu kako je u bilješkama prvotni dom grofa bila Štajerska, prije nego je izabrana Transilvanija, a razlog je bio opreka između Europe i Balkana.

Taj pogled na Balkan je nastao tijekom 18. stoljeća, kada su znanstveno i urbano razvijenije zemlje Zapada počele promatrati ostale države iz superiornog položaja, automatski uspoređujući njihove kulture sa svojom. Međutim perspektiva je bila ta da se različita kultura od one dominirajuće, razvijene, gledala poput slabe kopije, koja je time i inferiornija. Nije pomoglo to što su ponajviše engleski putopisci balkanske zemlje opisivali vrlo negativno, osuđujući slab urbani razvoj i primitivizam, u čast Osmanskog Carstva koje su smatrali vrlo zanimljivim, pa čak su se divili njihovim osvajanjem i kulturom koju su doveli u Europu.

Logično je da se s toliko divljenja gledalo na Osmansko Carstvo, pogotovo iz engleske perspektive budući da je Velika Britanija isto tako imala kolonizirano društvo koje je bilo podređeno i ovisno o njoj. Mora se naglasiti da je također nastanak malih država u Istočnoj Europi predstavljao opasnost globalnom političkom poretku budući da je taj prostor do tada bio podijeljen između tri sile, Austro-Ugarske, Rusije i Turske. Tako da se sa engleskog pogleda nije fokusiralo

na negativne aspekte Osmanskog Carstva koje je u osvojenim državama negiralo njihovu kulturnu baštinu i slavilo svoju. Iz tog razloga je Drakula na kraju postao grof Transilvanije i bio inspiriran Vladom III., jer je simbolično prikazivao osim mističnog, negativan aspekt Balkana kojeg se trebalo uništiti.

I to je interesantan paradoks budući da je Balkan bio egzotičan i time fascinant, ali zapravo samo do određene mjere, tj. dok nije imao neki ozbiljniji utjecaj na Zapad. Zapad je taj kojeg se uzimalo kao uzor, kulturološko središte, njegovi red i norma koje bi svi trebali pratiti i bilo što drugačije je tretirano negativno. Međutim taj red je lako mogao postati nered ako bi se uvažile slabije države koje, sa pogleda Zapada, nisu imale nikakvu kulturnu baštinu vrijednu spomena, a kamoli neka građanska prava koja su ih definirala kao neovisne i odvojene od dominantnog Osmanskog Carstva.

Zbog toga su vampiri postali stacionirani na Balkanu, pa čak iako je radnja smještena u Engleskoj ili drugim zapadnjačkim zemljama. Polidorijev Lord Ruthven povampiruje se u Grčkoj te nazad prati i maltretira mladog Aubreya i sve njegove bližnje. Iako se govori da je Polidori preuzeo priču od Lord Byrona, ta igra miša i mačke između Ruthvena i Aubreya, vrlo jako asocira na prvi zabilježeni vampirski susret koji se proćuo po cijeloj Europi; onaj u slučaju Arnonta Pavla u selu Medveđi u današnjoj Srbiji. Naime po pričama koje su kružile, govorilo se da ga je progonio vampir. S njime je krenula cijela epidemija i panika u Europi, te su se počeli masovno iskopavati grobovi dok se na kraju nije uplela carica Marija Terezija zabranivši daljnje iskopavanje grobova na području Habsburške Monarhije. Zabilježeno je da je to učinila nakon što su naučnici oko nje provjerili glasine i zaključili da je riječ o "gluparijama".

I tu je ona najvažnija razlika koja zapravo vampira čini drugačijim na Zapadu i drugačijim na Balkanu.

5. Vampir u kontekstu Zapada i Balkana, odnosno prijelaz iz folklora u književnost

Činjenica je da balkanske države svoju povijest kada je riječ o Osmanskom Carstvu gledaju kao Mračno doba. To se ponajviše vidi u razvoju književnosti i umjetnosti, jer nakon Osmanskog Carstva, postoji velika rupa te se slijedeći originalni kreativni tekstovi tek počinju javljati krajem 18., no najviše u 19. stoljeću. I to se vidi u povijesti Rumunjske i južnoslavenskih zemalja. Čak je, što se tiče Rumunjske, na nekim područjima veći ili manji doprinos umjetnosti, budući da je tada bila podijeljena na nekoliko pokrajina koje su bile pod različitim vlastima te su se drugačije razvijale i bile su pod različitim utjecajima, vidljivi još i dan danas, od arhitekture do jezika.

Transilvanija je od 11. stoljeća bila pod vlašću Mađara. Vlaška je u 16. stoljeću spala pod osmansku vlast, ali je imala vazalski odnos, te su religija, uprava i teritorij ostali netaknuti, ista sudbina je spopala Moldaviju, koja je nakratko bila neovisna za vrijeme vladavine Stjepana Velikog, ali nakon njegove smrti, bez pomoći drugih zemalja, Osmansko je Carstvo osvojilo i tu pokrajinu. Vlaški knez Mihail Hrabri je pokušao ujediniti sve pokrajine međutim nakon njegove smrti 1601. godine, velike sile su državu ponovo razdvojile. Mračno doba se smatralo pod vladavinom

hospodara, grčkih vlastelina iz okolice Konstantinopola. Mora se još istaknuti da je rumunjsko stanovništvo bilo pravoslavno, konkretno preuzeta je slavenska pravoslavna crkva kao model, te su se mise održavale na crkvenoslavenskome.

Na području Crne Gore su još prije Turaka znali biti sukobi oko teritorija i vlasti, ponajviše od strane Srba. Dolaskom Osmanlija, narod na tom području se pokazao kao vrlo otporan i borben tako da nije došlo do osvajanja teritorija no poput rumunjskih pokrajina, i Crna Gora je imala vazalski odnos sa Osmanskim Carstvom. Crnogorci su bili proglašeni slobodnim seljacima koji su plaćali danak i sudjelovali u osmanlijskim ratovima, ali samo unutar granice Crne Gore. Kada su sandžak-begovi narušili taj sporazum početkom 17. stoljeća, došlo je do otpora koji je sve više vodio prema borbi Crnogoraca za svoju neovisnost. Početkom 18. stoljeća je uspostavljena bliska politička veza Crne Gore sa Carskom Rusijom. Međutim bez obzira na otpor, to područje je bilo pogođeno ratovima koje je na kraju utjecalo na gospodarstvo i kulturu.

Države koje su bile osvojene su bile podređene većim političkim i društvenim promjenama koje su utjecale na sliku Balkana kao egzotičnog, ali zaostalog područja. Nakon bitke na Marici 1371. godine, počinje tursko osvajanje Srbije. Padom Srbije potpuno pod turskom vlašću, je uzrokovalo postupno iseljavanje Srba u Bosnu i granične dijelove Hrvatske. To je bila Prva seoba Srba, a Druga je bila nakon Požarevačkog mira⁶ u 18. stoljeću, što samo pokazuje da su male balkanske zemlje ovisile o većim silama koje su imale interes za njihovo područje. Zbog toga što je područje bilo podijeljeno između tri veće sile, područje Srbije nije bilo jednako razvijeno. Bosansko kraljevstvo je palo pod osmansku vlast sredinom 15. stoljeća te biva integrirano u orijentalno - islamsku civilizaciju. Dolazi do islamizacije, kao i u drugim osvojenim zemljama. Iako prijelaz na muslimansku vjeru nije bilo prisilno, zbog teškog poreza i diskriminacije koju je kršćansko stanovništvo doživljavalo, nekako se nametnula islamska vjera kao lakši način življenja. Osim muslimana, u Bosnu su krajem 15. stoljeća, nakon progona iz Španjolske došli Židovi koji su organizirali svoje vjersko-političke zajednice, a sa dolaskom Srba je došlo i do sukoba između pravoslavne i katoličke crkve.

Fascinantno je da se u sklopu Osmanskog Carstva etnički i politički identitet izražavao kroz vjeru. Javne i državne službe su isključivo obavljali muslimani te kao što je ranije navedeno nije bilo obavezno preći na islam, no bilo je poželjno i to se vidjelo po teritoriju, porezu i drugim uslugama koje bi dobili osobe koje bi odbacile prijašnju religiju. No zanimljivo je spomenuti da se prijelaz sa islama na kršćanstvo kažnjavalo smrću. Isto tako kršćani su plaćali "danak u krvi", odnosno kršćanski mladići su odvedeni u janjičare da sudjeluju u borbi za sultana. Zbog takvog načina života kulturološki razvoj je u svim osvojenim zemljama stagnirao, te se čak odnosilo i na razvoj i buđenje nacionalnosti.

U Bugarskoj je za vrijeme narodnog preporoda nastao problem pri utvrđenju općeg književnog jezika. Sukob je nastao s obzirom da nakon pada Carstva pod vlast Turaka, nije bilo daljnjih književnih tekstova te se javio pokret koji je htio vratiti crkvenoslavenski kao književni jezik. Međutim problem je bio u tome što je bio arhaičan i nekorišten stoljećima u govoru, te je na kraju izabran istočni bugarski dijalekt po kojemu se modelirao književni jezik, budući da je najviše djela za vrijeme narodnog preporoda bilo na tom dijalektu.

⁶ Sporazum sklopljen između Habsburške Monarhije, Venecije i Osmanskog Carstva, 21. srpnja 1718.

Makedonce su putnici i etnografi pak za vrijeme Osmanske vladavine navodili kao Bugare. Čak je za makedonski preporod najvažnije djelo na kraju nosilo naziv *Bugarske narodne pjesme, sakupljene od braće Miladinov (Бугарски народни песни, собрани од браќа Миладиновци, 1861.)*, budući da je promjena naslova iz makedonske u bugarske narodne pjesme bio uvjet pod kojim bi se djelo izdalo. Međutim samo 77 pjesama su unutar tog zbornika bugarske, dok su ostalih 600 makedonske. Makedonija je dugo kroz povijest bila pripisana drugim državama i njena je samostalnost bila ignorirana. Dan danas Bugari smatraju da je makedonski jezik dijalekt bugarskog, a Makedonci da su Bugari. Ovo su samo neki od dijelova povijesti država sa tog područja po kojima vidimo težak put koji su svaka morale proći i zašto je to područje ostalo na kraju mistificirano i neshvatljivo Zapadu. Koliki je trag ostavio Osmansko Carstvo se vidi i na hrvatskom području, pogotovo Slavoniji, koju su krajem 15. i početkom 16. stoljeća počeli napadati Turci iz Bosne.

Kakav je kulturološki i gospodarski pad uslijedio se može iščitati iz djela *Satir iliti divji čovik* Matije Antuna Reljkovića, gdje lik Satira opominje Slavonca zbog njegovog nerada, praznovjerja, što ne drži do tradicije niti što poznaje svoj jezik i pismo. Kritizira se loš odgoj u kojem se hvali sin ako majku vrijeđa ili udari umjesto da ga se opomene ili pošalje u školu. Ističe se ljepota Slavonije no u isti trenutak se kritizira slavonsko stanovništvo koje Reljković smatran nazadovanim i priprostim.

Valja se istaknuti povijesna prilika na Balkanu budući da je uvelike utjecala na vampirske priče i na ranije navedenu razliku između balkanskog i europskog prikaza vampira. Kako?

Zbog stalnih ratova i opresija od Osmanskog Carstva kulturološki i književni razvoj je zaostao. Stanovništvo je više bilo seosko nego gradsko, priprosto i praznovjerno, pismenost je bila slaba, te je stalno dominirala vlada Osmanskog Carstva koja je isto tako podržavala islam. Da ne govorimo o području, većinom brdovito, prepuno šuma, nepravilo naseljeno, pa time i neistraženo. Nije bilo takve brze komunikacije između mjesta kakva se mogla naći u Zapadnoj Europi, niti su knjige bile pristupačne većoj skupini ljudi jer je većina stanovnika spadala pod zemljoradnike. Zbog toga Balkan nije samo bio nepoznat u zemljopisnom smislu, već je bio i izoliran od ostatka Europe, a zbog Osmanlija, već i u samoj unutrašnjosti vlastitog teritorija. Romi isto tako pripadaju slici Balkana, smatralo se da mogu bacati čini, da gataju budućnost, te svojim stilom života i izdvojenosti od drugih zajednica pripomažu tom misticizmu koji se asocira sa Balkanom. Bogato ali nepoznato područje, sa osebujnom tradicijom kojoj su se čak možda zaboravili korijeniti, a ipak se očuvala usmena predaja koja se nastavila pričati i izmjenjivati. Međutim zbog praznovjerja, strahopoštovanja prema društvenim normama, i oduvijek prisutnog straha od smrti te usmene priče, iako je riječ bilo o fikciji, su se tretirale kao stvarnost. Zato postoji toliko vrsta vampira, načina obrane i karakteristika koje su se samo dodavale novim pripovijedanjem, dok isto tako ne postoji granica kojom se može odrediti gdje se prvi put javlja vampir i tko ga uvodi. Međutim kao što se ranije istaknulo vampir je imao funkciju za zajednicu, nije korišten kao motiv zabave čitatelju i tretiran je isključivo kao lik, nema simboličkog značenja.

Folklorne priče su imale određene poruke kojima se nova generacija podučavala što je bilo dopušteno i zabranjeno u društvu. To se na primjer vidi u rumunjskim pričama o djevojci i njenom ljubavniku i o vampiru koji se pridružuje zabavi mladih, koji su ignorirali sigurnost svojih domova. Prva priča o djevojci i

vampiru je poput Romea i Julije; mladić i djevojka se vole, međutim zbog toga što je mladić siromašan, njeni roditelji zabranjuju njihovu ljubav i u tuzi se mladić ubije. Nakon smrti postane vampir i u noći često posjećuje djevojku te opći s njome. Nakon nekog vremena, poziva ju sa sobom u svoju grobnicu no ona prevari vampira i pobjegne u obližnju kolibu. Mислеći da se izvukla, djevojka zaspi i ne čuje vampira koji ju je pratio sa groblja. Na sreću pijetao u tom trenutku zakukuriče i djevojka pobjegne i spasi se. Postoje više verzija ove priče, u nekima je u kolibi truplo koje je isto vampir, u nekima djevojku ubije vampir i ona se pretvori u cvijet koji ponovno nakon nekog vremena postane djevojka, itd. no glavna poruka te priče je kako mladi ne bi smjeli općiti prije braka. Mladić je uvijek taj koji postane vampir i u svim verzijama posjećuje djevojku te vodi ljubav s njom. Tako da iako su neki elementi izmijenjeni, glavni motivi ostaju netaknuti, a poruka na kraju ostaje ista.

Druga priča također ima nekoliko verzija, ali glavni element, ključan za poruku ostaje isti. Na jednome seoskom okupljanju, gdje su mladi plesali i zabavljali se, došao je vampir prerušen u prekrasnog mladića. Nitko nije znao da je riječ o vampiru i vrlo brzo je postao središte zabave. Jedna djevojka se sagnula da pokupi nešto sa poda i vidjela da mladić ima rep. Shvatila je da je riječ o vampiru i pokušala upozoriti svoje prijateljice, ali ju nisu čule. Uspjela se iskrasti sa zabave i pobjeći u šumu. Kada je vampir otkrio da je djevojka pobjegla, ubio je sve prisutne, vadeći im crijeva, odrezavši glave sa čijih je lica skinuo usne tako da su lica izgledala nasmiješena. Postavio je sve glave na prozore te odjurio u šumu za djevojkom. U međuvremenu je djevojka stigla do kolibe u kojoj se nalazilo truplo i tamo zaspala. Ispostavilo se da je riječ o vampiru, no prije nego li ju je ovaj ubio, došao je prvi i počeli su se boriti sve do zore kada su se pretvorili u prah. Djevojka se probudila i vidjela svijet drugačije, ljepše, svjetlije i te je sigurno stigla kući. Roditeljima je počela pričati sve što je doživjela, a oni su se zatim počeli moliti sve dok djevojka nije pala mrtva na pod. Priča završava s rečenicom da se i ona povampirila.

Ova priča ima dvije poruke: oprez svim mladima koji bi ignorirali opasnosti mraka, zabavljali se do kasno u noć i kloniti se stranaca. Ovdje je jedan od primjera gdje vampir koristi taktiku zavođenja kako bi namamio plijen. Uzeo je oblik lijepog mladića kako bi ga ljudi prihvatili, te nije odmah počeo napadati, već se prvo poigravao sa svojim žrtvama. Međutim kao i u svim slučajevima, vampir preuzima ljudski izgled, ali on nije čovjek, već je onozemaljsko, neljudsko, *strano* što djevojka na kraju i primjećuje. Na početku smo rekli da ćemo dublje ući u analizu stranca i vampira jer vampir je na više razina prikaz tuđinca. Bit nije samo da se stranac asocira sa povratnikom, već da je on sam u svakom smislu te riječi stranac. Stranac je samim svojim postojanjem jer je osporio smrt povratkom u žive, kao i daljnjim zlim činima koje nanosi, što ga direktno stavlja u okršaj sa Bogom. Stran je i time što ne spada među ljude pa čak i izgledom se izdvaja od njih i postaje tuđinac. Ako je riječ kao u prvoj priči sa mladićem koji je djevojci bio poznat, odmah je postao stran kada se povampirio što se vidi u njegovoj namjeri da ju ozlijedi dok ju je za života volio. Stran je i u tome što osporava sve ljudske norme koje je zajednica odredila, što ga daljnje izdvaja no ironično zbog toga je ključan dio balkanske kulture. I jedna i druga priča pokazuju ulogu vampira koju je igrao za društvo, služeći kao upozorenje što bi se dogodilo ako bi se ignorirala pravila zajednice. Sudbina bi ponekad bila smrt, a ponekad mnogo gora kao u drugoj priči. Druga priča također započinje zanimljivom rečenicom:

Jednom davno postojalo je vrijeme kada su vampiri bili česti poput lišća i trave, te se nikad nisu skrasili, već su lutali po noći među ljudima. ⁷
(http://dracula.cc/vampires/romania/vampire_stories_from_botosani/)

Već tom početnom rečenicom vidimo da priča nije tretirana kao fikcija, nego kao dio stvarnosti, vjerovalo se da je vampir postojao. On nije samo dio izmišljotine, on je biće kojeg se treba kloniti koje dolazi da te kazni ako si napravio nešto loše ili ako si se ponio nepošteno. To pokazuje treća priča također sa rumunjskog područja;

Vampir je imao kolibu u koju se znao vraćati, no inače je šetao od sela do sela i ubijao ljude. Jednom si je pripremio jedanaest komada kruha za svoje putovanje. U tom trenutku su došli deseterica muškaraca, misleći da u kolibi nema nikoga. Vampir se preobrazio u mačku dok su njih deseterica svaki uzeli jedan kruh, ali zadnji su ostavili mački. To im je spasilo živote i vampir ih nije ubio. Po toj priči poštteni su nagrađeni dok su lopovi kažnjeni. Još jedan fascinantni element u toj priči je da vampir, iako opasnost, više asocira na antičke bogove nego na demone. Antički bogovi u mitovima su bili ili milostivi, ako su ih smrtnici poštovali ili vrlo okrutni ako su smatrali da ih se vrijeđa. Isto to vidimo i u ruskim bajkama sa Babom Jagom koja, iako je u većini priča prikazana negativno, postoji nekoliko verzija u kojima je ili neutralna i samo upozori junaka na prepreke koje ga očekuju, a ponekad aktivno pomaže junaku da uspije u svojem pothvatu.

Slična stvar je u ovoj priči; vampir bira ne ubiti ljude koji su ušli u njegov teritorij jer su ipak poštovali njega kao gazdu, dok je i dalje ubijao seljane na koje bi naišao. Na taj način on nije imao onaj jako negativan ton koji se vidi u druge dvije priče, štoviše nije niti ključan za razvoj radnje jer ga se lako može zamijeniti s vješticom ili vukodlakom i sl., a priča bi i dalje jednako mogla funkcionirati.

Veći dokaz koliko su vampiri bili dio stvarnosti vidimo u zapisima sa slučajevima gdje se pokušalo odrediti je li za nesreću i smrt bio odgovoran vampir ili ne. Ranije navedeni primjer je u selu Medveđi sa Pavlom, za kojeg je poslije zapisano da se i sam nakon smrti povampirio i terorizirao to mjesto. Isto se može vidjeti u slučaju Jure Granda za kojeg se tvrdilo da čak deset godina maltretira seljane Kringe. No slučaj sa Pavlom je onaj koji je otvorio vrata vampirima.

I tu je bila ta glavna razlika u perspektivi Zapada i Balkana. Nije postojala veza između vampira i Europe, pogotovo u ono vrijeme kada je Zapad već bio industrijaliziran. Knjige su bile pristupačnije, koriste se za istraživanja, obrazovanje ili rekreaciju te se vidi jasna granica između fikcije i stvarnosti. S time vampir nije mogao biti tretiran isto kao na Balkanu, jer nije bilo tog straha. Baš zbog toga u 18. stoljeću i kreće epidemija, jer su se zapadnjački stručnjaci aktivno uključili u istraživanja i vodili zapise kako bi utvrdili je li stvarno riječ o vampirima. Tako čak iako se još uvijek uzima za pravo da je riječ o vampiru, ne o trupu koje, zbog različitih okolnosti, izgleda neobično, njegovo se postojanje demistificira i počinje izlaziti van kruga vjerovanja u krug čiste fikcije. Koliko god su strah i vjera jaki, znanost se bazira na činjenicama te bilo što njome dokazano je bilo nemoguće poreći za razliku od vjerovanja koje je ovisilo samo o pojedincu.

Konstrukcija priče u romanu ili pripovijetci isto je drugačija od usmene predaje. U svim navedenim pričama o vampirima vidi se da radnja ide brzo, te je glavna pouka koja se treba prenijeti. Likovi su arhetipi, vrlo plošni, imaju svrhu za priču, ali nisu dublje razvijeni, jer to nije bilo niti važno. Važna je bila poruka koja se

⁷ Rečenicu je autorica rada sama prevela sa engleskog

trebala naučiti, a ono što te priče čini strašnim je to što se vjeruje da je opasnost stvarna, da se ti događaji u pričama mogu dogoditi ponovo.

Pripovijetka *The Vampyre* ili roman *Drakula* su drugačiji odmah po tome što su dio fikcije, čitatelj zna da stvarnost tih djela prestaje kada on odloži knjigu. Zbog toga naglasak nije stavljen na poruku, već na atmosferu kako bi se dobio dojam straha. U *Drakuli* prvo se čitatelj upoznaje s Harkerom koji je na putu za Transilvaniju, on koji predstavlja Zapad ide prema neobičnom i nesigurnom Balkanu. I sam Harker u svom dnevniku ističe razliku između napuštanja Zapada i ulaska na Istok. Zbog toga se taj prvi dio romana čini strašnijim jer se Jonathan Harker nalazi u zemlji u kojoj još nije došlo do razvoja znanosti i industrijalizacije. On je sad stranac na vrlo neprijateljskom području. I sam zbog svoje kulture i „civiliziranosti“ ne shvaća o čemu je riječ dok nije prekasno. Ono što prevladava u ovome dijelu romana je mistika i strava koje na kraju dovode Harkera do sloma. A one su vezane ponovno uz usmenu književnost i praznovjerje nepismenog naroda. No bit je u tome da se Harkera nije odmah napalo, već se atmosfera oko njega razvijala, Harker je primjećivao male detalje koji su daljnjim promatranjem postajali zastrašujući. Njegov slom je krenuo polako, te se dopustilo da se sa sigurnog realnog stajališta polako krene u nešto sasvim drugačije i neprirodno. I tek kad je atmosfera došla do samog vrhunca Stoker uvodi nevjestu koje pokazuju pravo lice vampira i prostora u kojemu se Harker nalazi.

Isto vidimo i u pripovijetci *The Vampyre*, gdje do polovice pripovijetke čak niti nema vampira niti se događa nešto sablasno. Najviše pažnje se posvećuje glavnome liku i njegovom neobičnom prijatelju. Čitatelj prati njihovo putovanje i napetost između dvoje putnika koji se sve više nalaze u sukobu. Sve se preokreće sa smrću Lorda Ruthvena, koji pri smrti uspije zamoliti svojeg mladog suputnika da baci njegov prsten u rijeku u određeno vrijeme noći i natjera ga da mu obeća tajiti njegovu smrt ostatku svijeta. Ta akcija će zatim dovesti do sloma budući da je Aubrey na kraju nemoćan da se bori protiv Lorda Ruthvena jer nitko mu ne vjeruje da je Lord vampir budući da je samo on bio svjedok tog događaja. Iako manje sablastan od *Drakule*, u ovoj pripovijetci se javlja posebna jeza jer se naglašava činjenica da je glavni lik u nemogućnosti da se bori protiv vampira, i na kraju ne uspijeva spasiti svoju ljubav niti svoju sestru od smrti.

Dok su u usmenim predajama likovi barem mogli pobjeći od vampira, ako ne i suprostaviti mu se, ovdje je Aubrey u potpunoj milosti, te se čak Ruthven, kao i Drakula sa Harkerom, poigrava sa Aubreyem i zbog toga ga ostavlja za sami kraj, umjesto da ga ubije prvog.

Također su likovi izražajni, nisu više svedeni na arhetipove, dobivaju dubine, čitatelj vidi njihovu perspektivu, tako da ga to sve više poistovjećuje s likovima i gradi neku vezu s njima, što isto na kraju dovodi do straha ako se oni nađu u opasnosti.

Zbog promjene fokalizacije, iz sveznajućeg pripovjedača na likove u djelu, najčešće vampirsko ubojstvo nije prikazano, kao što je to bio slučaj sa ranije navedenim predajama, već čitatelj dobiva događaje prije i poslije čina, što je odlična funkcija u ovakvome tipu teksta budući da će sam čitatelj biti potresen slikom koju će zamisliti, umjesto da pisac opiše detalje. Štoviše to odgađanje prikazivanja vampira čini trenutak kada ga se napokon prikaže puno strašnijim i efektnijim. To se vidi u *Drakuli*, sa Lucy s kojom se upoznajemo na početku, te je vidimo još dok je bila žrtva, što može potaknuti osjećaj bespomoćnosti, jer joj nema spasa i mi kao

čitatelji smo toga svjesni. Besspomoćnost onda prelazi u tugu nakon njene smrti, ne samo jer je kao lik bila simpatična, već vidimo koliko je njena smrt utjecala na sve koji su je poznavali, a onda kreće napetost i groza koji ne popuštaju, a dobivamo ih sa svjedočanstvima o ženi koja u noći uzima djecu, i to nisu svjedočanstva od jednog od pripovjedača, već indirektno preko novina i glasina. Zbog toga je trenutak u grobnici kad ju Van Helsing i njeni prosci napokon vide toliko više snažniji i strašniji, te cijeli njen izgled i maniri više stvaraju jezu u cijelom tom događaju.

Govoreći o izgledu, valja primijetiti da je, iako definitivno preuzet iz usmenih predaja, više suptilan. U folkloru su vampiri mogli izgledati kao za života, ali su također u isti trenutak dobili vrlo jasne karakteristike koje vrlo brzo ističu da nisu isti kao prije. Tako postoje priče o tome da vampiri imaju repove, željezne zube, kozje noge i dr. U Lucyinom slučaju, kao što smo vidjeli u ranije navedenome citatu (vidi 5 str.), ona nema očite fizičke dodatke, osim očnjaka, ali cijelo njeno držanje i ponašanje ističe koliko je drugačija od osobe koja je bila za života. Međutim, baš zbog te promjene se stvara osjećaj strave u čitatelja.

Vampir je tako proširio svoj utjecaj i u engleskoj književnosti, strah od njega se javlja kad je stavljen u okvir poznatog svijeta koji čitatelj može asociirati sa svojim, te vampir postaje uljez koji narušava sigurnost stvarnosti.

Konkretno se za Drakulu govorilo da je za Bram Stokera predstavljao sifilis, te su njegove žrtve većinom žene, budući da su sifilis najčešće imale prostitutke. No s druge strane Drakula je također i simbol Istoka, svih nesigurnosti i opasnosti koju on predstavlja. I to se može iščitati iz romana pogotovo s Drakulinom ambicijom da dođe u London, izgubi naglasak u želji da se ne ističe, kao i sa njegovim ispitivanjem o Engleskoj i Londonu. Asociira na pogled koji je Zapad imao prema Balkanu, kao da se želi prikloniti i postati dio njega, iako se vidi da je posve drugačiji od zapadnjačke kulture i društva.

Ta razlika Zapada i Balkana se vidi i po tome što je roman napisan poput bilježaka, te su pripovjedači obrazovane osobe, pa čak je jedan i doktor, te time predstavljaju racionalni Zapad, svjetlu budućnost, dok je Drakula simbol zastarjelog vremena, vremena bajki i priča, gdje razum nema smisla i ističe se fantastično i mistično. No najveći strah se javlja s onime što Drakula može napraviti, a to je proširiti svoje sjeme po cijelome Londonu, gledajući iz perspektive da on predstavlja Balkan, da norme i pravila sa Balkana poremete tadašnju sigurnost na Zapadu.

To je ono što je zapravo Drakula predstavljao i što je bio najveći strah. Tako dok su u prošlosti vampiri bili demonizirani kako bi se grob mogao otvoriti a truplo osakatiti, sada je ta ista taktika korištena za Balkan. Time se može reći da iako su europski pisci preuzeli inspiracije sa ovih područja i preobrazili ih kako bi njima više odgovarali, vampir je ipak ostao dio Balkana, štoviše tada je imao funkciju kritike na samu kulturu i društvo koje ga je stvorilo.

Vrlo je interesantna ta negativna poveznica u kojoj grof Drakula predstavlja Balkan, budući da je ironično sam grof bio inspiriran povijesnim knezom, Vladom III. koji je doživio sličnu sudbinu.

U nekim filmovima koji su adaptacije ili samo bazirani po Stokerovom romanu se znala napraviti poveznica da su Vlad III. i grof Drakula bili jedna te ista osoba. Tu poveznicu su čak većina obožavatelja Drakule i vampira i prihvatili zbog čega

mnogi članci jedino Rumunjsku nazivaju zemljom vampira. Međutim, Vlad je bio stvarna osoba, iz 15. stoljeća, knez Vlaške. Njegovo puno ime je Vlad III. Drakulea, a nadimak kojeg ljudi najčešće pamte je Nabijač jer je svoje neprijatelje nabijao na kolce.

Zanimljivo je da naziv Drakulea znači sin zmaja, jer je njegov otac Vlad II. pripadao viteškom Redu Zmaja i prozvan je Zmajem, što na rumunjskome znači *Dracul*. Zašto smo ranije istaknuli ironiju kada je riječ o Vladu i o grofu Drakuli i njihovim negativnim prikazima?

Bit je da se na Zapadu dosta dugo govorilo koliko je grozan i krvoločan bio Vlad za vrijeme svoje vladavine. Postoje priče i slike koje prikazuju kneza kako jede i pije dok gleda trupla svojih neprijatelja, govorilo se da pije krv, da je abnormalno okrutan i dr. Ono što je važno spomenuti da su većinom to bile priče koje su se proširile sa mađarskog dvora jer kralj Matija Korvin nije volio kneza, tj. njegovu politiku. Ono što valja naglasiti je da se Vlad fokusirao na dobrobit svoje pokrajine te je bio između dvije velike sile; Mađarske i Osmanskog Carstva. Tri puta je bio proglašen knezom Vlaške jer je prva dva puta bio napadnut ili od Mađara ili od Turaka. Njemu je jedino bilo važno da vlada Vlaškom, te je, ovisno kako mu je odgovaralo, mijenjao saveznike ako su pripomagali njegovome cilju.

Zbog toga nije bio toliko popularan na mađarskome dvoru, pogotovo jer je gledao da Vlaška što manje ovisi o bilo kojoj većoj sili. Posljedica je bila što su se sa mađarskog dvora proširile ružne priče o Vladu i njegovoj naravi. Te priče su se proširile i ljudi su u njih vjerovali. Ono što je zanimljivo je da dok ga je Europa ocrtavala kao negativca, Rumunji koji su dobili vladara koji se borio za njih i njihovu sigurnost slavili su ga kao junaka.

To se vidi i u pričama koje su se sačuvala; jedna je o tome kako je Vlad zabio slugu na trostruko veći kolac od ostalih jer ovaj nije podnosio smrad trupala, a druga je da je pri slušanju priče poštenog seljaka i škrtog trgovca prosudio u dobrobit seljaka, a trgovcu nije bilo ništa, samo je bio uskraćen za zlatnike. Još jedna koja pokazuje koliko se cijenilo Vlada je ona o zlatnome peharu koji se nalazio u središtu grada i nitko nije ukrao taj pehar dok god je knez vladao.

Bit je u tome da je Vlad, kao i grof Drakula, bio osuđen, gledan sa strahom i prijezirom od strane Zapada, te je bio u tom smislu samo pješak većim igračima koji su bili Osmanlije i Mađarska. Kao da je suđeno da Balkan bude negiran od strane Zapada i da uvijek bude izdvojen, koliko god bio dio Europe. Isti slučaj kao i s vampirom.

6. Vampir u balkanskoj književnosti i utjecaj usmene predaje

Što se tiče književnosti s balkanskog prostora od 20. stoljeća, vidi se da su djela poput *Drakule* ili *Carmille* utjecala na sliku vampira, odnosno na tranziciju vampira iz usmene predaje u književnost, te na taj način iz stvarnosti u svijet fikcije. Naravno, već tijekom 19. stoljeća su se u književnim djelima počeli javljati vampiri, ali u slučaju npr. srpske književnosti vidi se promjena u odnosu na folklor. Tako da su nastala djela u kojima je vampir tretiran kao stvaran lik, te u njima dominiraju fantastični elementi koji su uobičajeni u bajkama i usmenim pričama. Međutim znao se koristiti kao kritika društvu, ponajviše seoskom zbog jakog praznovjernog utjecaja koji je i dalje bio nazočan. U takvim tekstovima iako bi se radnja fokusirala

na vampirsku prisutnost, viđenu iz perspektive seljana, redovnika u samostanu i sl., zapravo je bilo riječ o negaciji. Njegova funkcija je bila pokazati apsurdnost vjerovanja u nerealno, nadnaravno kao i koliko je štetno za čovjeka i njegov daljnji intelektualni razvoj⁸.

U književnosti 20. stoljeća, vampir se pojavljuje u hororu i fantastici kao fizički lik dok se u drugim žanrovima koristi kao simbol ili metafora. Zanimljivo je promatrati do koje je mjere usmena predaja utjecala na balkansku književnost, pogotovo sa vampirskim, ali i drugim folklornim elementima te njihovo ispreplitanje sa modernim i suvremenim stilom. Jedan od primjera gdje se vidi folklorni utjecaj u uspostavljanju teksta je djelo Denisa Peričića *Netopir i črni ljudi*. Iako u romanu nema vampira, prisutni su elementi koji se mogu asocirati s motivima iz vampirskog mita. Što se tiče suvremenih elemenata, roman je parodija na Batmana; grof Mišinski preuzima ovdje njegovu ulogu zaštitnika nedužnih, njegovi roditelji su ubijeni pred njim na povratku u dvorac, a čak ima i slugu, Alfreda.

Međutim folklorni element dolazi do izražaja s njegovom fizičkom preobrazbom u ogromnog šišmiša, odnosno u romanu se koristi izraz *netopir*, kad god se nešto loše događa. Ono što podsjeća na narodne priče o vampirima je činjenica što se Netopira smatra čudovištem, djelom demona. Ta karakteristika je opravdana vremenskim razdobljem, budući da je radnja postavljena u 18. stoljeće. Naravno da je tretiran negativno s obzirom na njegov fizički izgled i sposobnosti, spada pod nadnaravno što se pobožnim likovima u romanu čini jedino kao dokaz zla. Znači poput vampira, izdvojen je zbog činjenice što je drugačiji, štoviše sotonističke aktivnosti se smatraju njegovim maslom, iako ih on pokušava zaustaviti. Određen je kao negativan lik u očima drugih jer nema ljudske attribute kao i zbog toga što ima natprirodne sposobnosti.

Razlika je u tome što i sam grof gleda na svoju situaciju kao negativnu, smatra se prokletim, može se čak reći, napuštenim od Boga, primoranog boriti se protiv zlih sila kako bi se preobrazio nazad u čovjeka. Po tome se vidi da je lik izdvojen od ostalih, jer u isti trenutak pripada svijetu fantastike i svijetu stvarnosti, slično vampiru koji je bio u isti trenutak dio života i smrti. No prisjetimo se što smo na početku rekli o *strix*, vampirskoj ptici, koja je nastala transformacijom žene u sovu. Taj motiv je sličan grofovoj preobrazbi u Netopira, kao i detalj da do nje dolazi tek u trenutku kad sotonisti bacaju čini. Budući da se Netopir pojavljuje za vrijeme prijetnje i nestaje odmah nakon, može se pretpostaviti da je za transformaciju odgovoran Bog, kao što su u slučaju nastanka vampirske ptice bili antički bogovi. Osim toga u romanu se pojavljuju sotonisti, znači imamo i vješce uključene u tekst, kao i crnu magiju, što je sve prisutno u folkloru.

Sada pogledajmo druge tekstove u kojima je vampir direktno ukomponiran, koju funkciju ima i kako je uveden. U primjeru pripovijetke *Vampir* Petra M. Andreevskog vampir je tradicionalan primjer vampirskog lika iz usmenih predaja; nevidljiv, ne pije krv, napada usnule seljake i posjećuje svoju udovicu. Međutim čitatelj brzo shvaća da, iako seljani vjeruju da se Nadjan povampirio i sada ih maltetira, on je samo njihova izmišljotina. Ovdje se vidi ona ranije spomenuta negacija, gdje se vampirom daje kritika prostodušnom i pohlepnom narodu budući da za svoje nepravilike krive pokojnika i njegovu udovicu koja još uvijek žaluje za

⁸ Radin, A., *Motiv vampira u mitu i književnosti, Vampir u srpskoj prozi XIX veka*, Izdavačko poduzeće Prosveta g.g. Beograd, 1996., str. 61-124

njim. Iako se u tekstu nikad ne potvrđuje, ostavlja se dojam da su seljani na jednoj razini svjesni kako vampir ne postoji, međutim nastavljaju ga koristiti kako bi krali od Nadjenice. To se vidi s time što ne poduzimaju ništa da zaustave krađu vlastite imovine i ubojstva životinja dok Nadjenica nadoknađuje sa svojim stvarima, a bune se onog trenutka kada više nema što za dati.

Znači iako nije stvaran, vampir je ovdje iskorišten kako bi se ocrtala negativna strana prostodušne seoske zajednice. Ironično je to što je u prošlosti vampir bio korišten da bi se održavao red u društvu, dok je ovdje pak iskorišten kako bi se istaknuo opći kaos koji je nastao. Ono što cijelu situaciju čini groznom je neljudskost kojom se tretira Nadjenica, kao udovica vampira. Ona je ta koja je postala žrtveno janje, a vampir je korišten samo kao posrednik, njime ona biva izbačena iz zajednice.

Zbog toga što je vampir korišten kao kritika društva, djelo nije napisano s ciljem da se čitatelji uplaše, već da uvide apsurdnu situaciju koja se izmakla kontroli, samo zbog toga što se dopustilo vjerovati u nešto vanzemaljsko što ne postoji u stvarnosti. To je ustvari jedini element koji je preuzet od znanstvenog pogleda, tj. utjecaja Zapada na mističan i zaostali Balkan. Gledano na taj način, ne negira se samo vampir nego i folklor iz kojeg on potječe, dok ima dominantan utjecaj na ljudski život. Ne kritizira se vjera seljaka u vampira, već što to iskorištavaju kako bi opljačkali Nadjenicu. Zapravo dobiva se pogled s druge strane u kojoj žrtva nije zajednica nego izdvojena pojedinka, jer je Nadjenica bila okrivljena što se njen muž povampirio.

Isto tako valja spomenuti kako se njen muž zove Nadjen, a ona Nadjenica te ih se i tako poistovjećuje kao jedinku, umjesto da ih se izdvoji. Može se povezati sa rumunjskim terminom *strigoi* za kojeg se vjerovalo da ima dvije duše i označavao je dvije vrste bića: vještice i vampire. Iako nitko u djelu Nadjenicu ne zove vješticom, zbog njezinog odnosa s pokojnikom, tretirana je negativno te na kraju se cijela zajednica na nju okomi. U očima seljana, ona je poistovjećena do te mjere sa vampirom da reakcija na njenu smrt ne izaziva osjećaj tuge ili srama u narodu, već se nađe način da se potvrdi vampirsko uništenje njezinim tragičnim svršetkom, budući da "se nalazio u njezinom srcu". Znači direktno je ona odgovorna za sve nedaće koje su pripisane njezinom mužu, dok su u svojoj zatucanosti seljaci uspjeli ne samo opravdati svoju pohlepu, već i ubojstvo.

Pogled je stavljen na to koliko je apsurdno to vjerovanje pogotovo jer nema opravdanja za njega. I zbog toga je loše, ne dok je tretirano u okviru fikcije, već kada ga se počne prakticirati na stvarnost. Ironično je da na kraju najviše ispašta udovica koja nije niti mogla oplakati svojeg muža, već joj se nametnulo da prestane o njemu razmišljati zbog uvjerenja da će se time vratiti. Makar je i ona dio te zajednice, Nadjenica u ovoj pripovijetci predstavlja jedinu žrtvu, pojedinku.

Fascinantan pogled na motiv vampira je i u romanu *Vampir*, Borisa Perića. Prvo valja istaknuti da je djelo u potpunosti odlična referenca na Stokerovog *Drakulu*, što se i vidi u sličnostima likova; Zlatko Wagner je poput Harkera pa i Arthura, njegova pametna, mlada susjeda je poput Mine, Silvija umire na sličan način kao i Lucy, Igor Cernjak asocira na Reinfeilda itd. Obožavatelji Stokerovog romana bi uživali i u ovoj priči, jer je autor otišao dublje u prikazu vampira. Štoviše u romanu prevladava prisustvo vampira, koje se dobiva pomoću drugih znanstvenih ili povijesnih tekstova, punih morbidnih događaja. U skoro svakom trenutku se ističe nazočnost vampira ne samo na znanstvenoj ili fantastičnoj razini, ovisno o

pojedincu i njegovoj vjeri u povratnike, nego općenito u tekstu sa simboličnim značenjima i prisutnošću određene izoliranosti koju glavni lik osjeća. U romanu se javljaju četiri tipa vampira od kojeg svaki nešto drugo označava u tekstu; prvi je Igor Crnjak koji je prikaz vampira sa znanstvenog pogleda, njegova žudnja za krvlju ima logičan razlog, te u tom smislu bi trebao biti u potpunosti jasan i demistificiran. Sve njegove akcije i njegovi neobični izlasci iz Vrapča su logično objašnjeni u kontekstu naše stvarnosti. Njegovi napadi su brutalni i groteskni, žrtvi zubima rastrga vrat kako bi došao do krvi, što je do nekog stupnja i strašnije, iz činjenice što je znanstveno podržan. Osjećaj groze se stvara zbog spoznaje da takav vampir postoji, povijesne figure poput grofice Bathory su dokaz toga, i izvan stranica Perićevog romana. Drugi tip vampira je mladić, Zlatkov tlačitelj, koji, poput Igora, boluje od Reinfieldovog sindroma, međutim više predstavlja vampira na energetskej razini, što se vidi u njegovom odnosu sa glavnim likom. On svu svoju energiju i postojanje koristi kako bi Zlatku zagorčao život, te se od lagane iritiranosti glavnome liku do kraja romana javi potpuna mržnja i gnušanje do te mjere da bez imalo problema počini ubojstvo bez ikakvog žaljenja. Osim što je mladić energetske vampir, isto tako se koristi kako bi se istaknula politička i povijesna situacija Hrvatske, te kako bi se negativno prikazala nostalgija i prepirke lijeve i desne političke strane, ponajviše desne. S njime se ponovo ističe ono što vampir najčešće predstavlja, a to bi bilo staro doba, nešto što je prošlo i sada se treba iz toga izdignuti, te zbog toga prošlost, povise ona kojom se podržava ksenofobija, dovodi do dekadencije sadašnjosti koja se nikako ne može osloboditi tog tereta.

Treći vampir bi bila Alice, žena koja pak predstavlja fantastični element asociranog s vampirom. Ona je u isto vrijeme stvarna, jer ju glavni lik vidi na groblju ili u kafiću, a u isti trenutak je njena pojava na granici onozemaljskog s njenim prvim uvođenjem gdje ju Zlatko vidi u busu, u trenutku pospanosti tako da nije siguran je li ona samo izmišljotina njegovog izmorenog mozga. Osim toga dobiva se dojam da je svjesna što je pravi Zlatkov razlog boravka u Istri, te se uvijek pojavi u značajnome trenutku, na primjer nakon njegove odluke da počini samoubojstvo. Njenim likom se također naglašava dvojnost, u tome što je prvo tretirana kao strankinja, Talijanka koja ne zna hrvatski, dok u slijedećem susretu se pak dobiva saznanje da je Hrvatica. Osim toga zbog stalne igre stvarnosti i mističnosti koja ju okružuje, vidi se ta neodređenost, karakteristični element pripisan vampiru. Također je vezan određen misticizam oko nje, njezina pozadina se otkriva tek na kraju romana, svjesna je što Zlatko istražuje i dr.

Četvrti i zadnji vampir je Jure Grando koji je pak u potpunosti svrstan na razinu nestvarnog, neovozemaljskog. Iako se stalno spominje, fizički nikada nije prikazan, što stvara osjećaj bojazni, budući da bi se njegovim prisustvom napokon dalo do znanja čitatelju je li stvarno riječ o vampiru ili je on samo dio izmišljotine koju likovi prihvaćaju kao moguću stvarnost. On je pokretač neobičnih događaja u Zagrebu, te njegovim razotkrivanjem bi se osvijetlili i ostali vampiri, tj. uzrok bolesti od koje boluju. Uvijek je samo dio legende, pa čak i kad se otkrivaju elementi koji dokazuju da je stvaran, baš zbog te odsutnosti, čitatelj je nesiguran u njegovo postojanje.

Jure Grando time označava ono iskonsko koje se poistovjećuje sa vampirom, ono što izlazi iz svake znanstvene logike i fizičke stvarnosti, stvora kojeg je nemoguće u isti trenutak osporiti ili potvrditi. On je predstavnik mističnog i okultnog, i u nikakav ga se znanstveni kontekst ne može svrstati. Kada se pokušava

znanstveno prići njegovoj priči, ona ne postaje demistificirana, već se više ukopava u usmenu predaju i misticizam, pogotovo kada se pokušava povući paralela sa povijesnim zapisima i sadašnjošću.

U romanu znači vampir nije samo imao jednu funkciju nego više njih, te drugi inferiorni vampiri koriste se kako bi se još više istaknuo Jure Grando. Štoviše zbog činjenice da spada u razini fantastike, postaje strašniji jer ga se ne može znanstveno objasniti te njegovo uskrснуće i cilj nikada nisu u potpunosti razotkriveni. Najveći strah nastaje ponovo u nedorečenosti koja pripomaže napetosti jer se ne ističe da su vampiri stvarni poput vampira u *Drakuli*, te nikad nije potvrđeno što se stvarno događa -je li zapravo riječ o psihičkome slomu glavnog lika ili o pravome nemrtvom vampiru?

Što se tiče tematike i ona se usko povezuje sa vampirom, budući da je referenca na Stokerov roman, no ono što Perić dodaje, je domaću predaju, ukomponiranu u sličan okvir priče u *Drakuli*. Interesantno je baš to što se radnja ne događa u stranoj zemlji već je vampir neprijatelj na vlastitom području. U sukobu ovdje nije Zapad i Istok, već znanstveno i fantastično, odnosno prošlost hrvatske kulture koja je isto imala svoje usmene priče koje su se širile i održale te sadašnjosti kada je sve otkriveno, industrijalizirano, postoji znanstveni napredak i vrlo se lako bilo što može činjenično objasniti. No iako je autor koristio psihoanalizu u pisanju priče, prisutni su elementi gotskog i kriminalističkog romana koji radnju čine interesantnom.

Elementi gotskog romana se vide i u noveli *Gospođica Christina (Domnișoara Christina)*, rumunjskog pisca Mircea Eliade. U djelu prevladava pomalo jezovita atmosfera koja je pojačana načinom na koji se Christina javlja Egoru i Simini koja je pod utjecajem vampirice.

Također se vidi utjecaj usmenih priča u djelu; radnja je smještena na selu, Christina se za života nije ponašala onako kako doliči za zajednicu, nakon njene smrti od koje je prošlo dosta godina ljudi su je znali vidjeti, te se vjerovalo da se povampirila. Još jedan zanimljiv detalj je taj što se osim Christine koja je vampirica u djelu izdvajaju tri ženska i tri muška lika, što isto asocira na bajke u kojima je najčešće troje sestara ili troje braće, s time da je najmlađi uvijek poseban, kao što su to u noveli Egor od muških i Simina od ženskih likova.

S njima dvoje Christina ima najjači odnos, za razliku od drugih likova. Isto tako je zanimljivo što Christina nije prikazana poput zvijeri niti agresivno napada Sandu ili Egora. Njega pokušava zavesti iz noći u noć, dok u isti trenutak polako crpi Sandu, no u tekstu nikada čitatelju nije pokazano kako to čini. Tu se isto treba istaknuti da Christina ima karakteristike noćnog zloduha, vampira za kojeg se vjerovalo da ulazi žrtvi u snove, jer svaki put kada se pojavljuje u tekstu je u Egorovim snovima. Na taj način se zbunjuje čitatelj jer nije potvrđeno je li Egor bio pod dojmom kada je čuo priče o Christini i vidio njen portret ili ga stvarno posjećuje u snovima.

Slično kao i u romanu *Vampir*, čitatelj ne može biti siguran je li Christina stvarna, makar je atmosfera jezovita što je naglašeno time što je Christina, iako nije fizički prisutna, ostavila jaki dojam na kuću i svoju obitelj koji se proširi i na ostale likove.

Sa Siminom i njenim neobičnim ponašanjem se najviše nagovještava da je Christina stvarna. Prva je u noveli koja ju spomene te ju stalno vraća u centar

pozornosti drugim ukućanima. Osim toga trenuci s njom asociraju na horor filmove s opsjedanjem demona, jer na momente uopće ne zvuči ili liči na malu djevojčicu, te se time ističe da netko njome upravlja. Kao najmlađi član u obitelji, očekivalo bi se da bi ona bila Christinina žrtva, no umjesto toga ona je ta koja je njen glasnik, pa čak njezin produžetak koji djeluje danju budući da se Christina može samo pojaviti u snovima.

I ovo asocira na strigoije, za koje se tvrdilo da imaju dvije duše, te jedna izlazi noću i dio je spiritualnog svijeta. Također je Simina pomalo okrutna pa čak sadistična, ne brine se za život svoje sestre i nastavlja se poigravati sa Egorom ili s profesorom Nazariem. Ta crta njezine osobnosti na neki način asocira na interpretaciju strigoija, kada je riječ o živoj osobi koja se bavi vraćanjem i bacanjem crnih čini na nedužne ljude.

Christina je pak prikazana melankolično, usamljeno, čak na trenutke može izazvati osjećaj sažaljenja od čitatelja, jer jedino što želi je biti voljena. To je jedan od razloga zbog kojeg crpi Sandu, dok je drugi ljubomora, njena nećakinja je Egorov ljubavni interes, a Christina želi tu ljubav za sebe. Ljubomora je potaknuta time što Egor istinski voli Sandu, no i zbog toga što nikada neće voljeti Christinu jer je mrtva.

U ovoj noveli se stavlja naglasak na Christinin status mrtvaca za razliku od drugih vampirskih prikaza gdje se više ističe njihova demonska strana. Zapravo baš njeno stanje je to koje izaziva horor kod Egora kada ju vidi, umjesto straha od vampira. Čak se ne ističe prokletstvo koje pokojnika prati zato što se dignuo iz mrtvih, već je teror potaknut isključivo njenim stanjem. Ono što je zanimljivo je da pri prvome susretu Egor nije šokiran time što je Christina stvarna, već je više zgrožen što ju je vidio i što je htjela biti s njime.

Jasno, to je zbog toga što se prikazuje u snovima, te po toj logici je samo dio njegove mašte, međutim Egor ju postavlja na razinu stvarnosti, nema tranzicije gdje preispituje kako je to uopće moguće niti zašto se Christina pojavljuje, već prihvaća da je stvarna i više se fokusira na strah koji osjeća svaki put kada se prikaže. Tek kada osjeti njeno truplo, raspadnuto, s ranom koja je dovela do njene smrti, Egor doživi slom i paniku i počne poricati njeno postojanje, potpuno zgrožen onime što je vidio i dodirnuo.

Eliade se fokusira na aspekt smrti više nego na aspekt vampira u tom smislu. Zbog toga su neki kritičari prozvali Christinu duhom sa karakteristikama rumunjskog strigoija. No u noveli se potvrđuje da je ona vampirica, iako ne pije krv niti je ikoga drugog preobrazila u vampira. Ona želi biti sa Egorom, no nikada nije riječima opisano je li ga želi preobraziti ili joj je dosta samo njegova potpuna ljubav. Ono što se opisuje je njeno stanje i kada Egor odluči općiti s njom, stanje njenog tijela, koje je mrtvo, te logično da se vidi na nekim dijelovima da je njeno meso trulo i da ima krvi i rane, što odmah trijezni Egora koji ulazi u stanje potpune panike.

Da je Christina vampirica se isto može vidjeti time da ona ima najjaču reakciju kada se Egor počne moliti, te odmah odlazi, što nismo vidjeli u dosadašnjim djelima. U Andreevskome *Vampiru* na kraju se pozove lovac na vampire, ne svećenik, a u Perićevom romanu vrlo se jasno pokazuje da vjera i križ nemaju nikakvog utjecaja, budući da su vampiri gledani sa znanstvenog pogleda. Nemojmo zaboraviti da prvi vampiri u njegovom romanu su racionalno objašnjeni pomoću bolesti, te po tome ni

križ ni vjera ne mogu biti obrana od njih. Christinino stanje ipak nije smatrano vražjim činom, niti se spominju demoni ili pakao u vezi s njom i njenim prisustvom, no molitva je djelovala na nju što označava njezinu neljudskost, barem zbog toga što nije otišla dalje u zagrobni život.

Mora se još naglasiti to što kao ženski lik, nije toliko agresivna, niti je prikazana kao zvijer te su njeni prioriteti posve drugačiji od vampira koje smo dosad obradili. Ona je usamljena i želi biti voljena, njena najveća briga je ta da će biti zaboravljena, odnosno da će ostati sama. Sandu napada iz ljubomore, zato što ju vidi kao suparnicu i pomalo iz osvete jer je smatrala da ju Sanda zaboravlja. Christinina mogućnost da se samo prikazuje po noći je isto motiv koji smo ranije mogli vidjeti u pričama sa vampirima. Detalj koji je vrlo upečatljiv je miris ljubičica koji doslovce ispunjava prostor u kojem se Christina pojavi, koji je suprotan od očekivanog mirisa truleži ili krvi, no taj mali detalj je onaj koji poslije stvara jezu jer se njim nagovještava Christinino prisustvo. Suprotno s mirisom ljubičica koji prati Christinu, Sandu, nakon što oslabi prati miris krvi, kao da se nagovještava njena smrt. Još jedan motiv koji se naglašava je hladnoća kad god bi ijedan od likova počeo osjećati nešto neobično ili jezu dok je Christina kontrarno skoro uvijek bila topla, makar je Egor odmah primijetio da je toplina lažna, kao da je veo prebačen preko njegovih očiju da ne vidi pravu sliku. To je nedvojbeno jedan od Christininih trikova koje je koristila kako bi ga uspjela zavesti.

Također valja napomenuti da Mircea Eliade, čija književna djela su većinom u predjelu fantastike je ovdje iskoristio snove za predstavljanje nadnaravnog. Time se zapravo poigrao sa čitateljem koji ne može u potpunosti potvrditi Christin povratak kao vampiricu. Snovi jesu na onoj razini gdje se gubi veza sa realnošću tako da su ovdje pametno iskorišteni pri tranziciji iz stvarnosti na stravu i neobično. Usput se njima opravdala reakcija likova na Christinino prisustvo, kao i činjenica da je uzrok Sandinog stanja. Trenutak kada se potvrđuje da Christina više nije samo na razini snova, već je prešla u materijalni svijet stvara osjećaj strave koju osjeća Egor i čitatelj zajedno s njim.

Iako se odmah ne može primijetiti, u ovoj noveli su u velikom broju prisutni motivi i iz usmene predaje u sklopu sa stravičnim elementima. Savršeno funkcioniraju te pripomažu u dočaravanju atmosfere iako je vampirica prikazana skoro bezopasno. Možda se na prvi pogled dobiva dojam da je novela više inspirirana djelima kao što je *Drakula* ili *Carmilla*, međutim može se iščitati utjecaj narodnih priča u postavki likova. Naime troje muških su ti koji istražuju što se događa, te su aktivni u djelu, dok su ženski likovi ti koji su većinom pasivni, s iznimkom Simine iz razloga što njezino ponašanje podsjeća na vješticu. U nekim narodnim pričama djevojka je čarobnica dok ju mladić ne oslobodi od tog prokletstva pa postane dobra. Simina je u noveli očito preuzela tu ulogu, dok su njena majka i sestra samo žrtve. To da likovi asociraju na one iz usmene predaje se vidi i po tome što su sva tri muškarca u jednom trenutku došli u njihovu kuću, odvojeno, dok su njih tri zajedno živjele godinama. U folklornim pričama muški junak najčešće ide na avanturu i nađe na kuću gdje se nalaze ženski likovi, a u verzijama gdje je riječ o troje braće, uvijek svaki zasebno krene na put i nađe na istu lokaciju koju su posjetila druga dva brata. Što se tiče ženskih likova u tim pričama, ponekad su to obične djevojke, ponekad je riječ o princezama, a ponekad su to vještice. Tehnički ovdje sva tri ženska lika predstavljaju jednu skupinu. Gospođa Muscu, bi tehnički predstavljala djevojku, onu koja daje neku ključnu informaciju ili na neki način pomogne liku, no to je najčešće njen najveći doprinos i

više je nema u priči. Gospođa Muscu je ta koja je vlasnica kuće, koja ispriča Christininu priču, međutim nije toliko važna niti interesantna za radnju, koliko su njene kćeri. Sanda je princeza, ljubavni interes koju se treba spasiti, a već smo istaknuli da Simina ima više ulogu vještice. Njena uloga je najaktivnija, dok je Sanda motivacija Egoru da nešto poduzme. Time se pokazuje koliko je folklor ukomponiran u priču nego što se vidi u prvi mah, budući da bi čitatelj upoznat u većoj mjeri s klasičnim djelima o vampirima više primijetio njihov utjecaj u dočaravanju atmosfere nego folklorni.

Veliki utjecaj usmene predaje koja se isprepliće zajedno sa utjecajem znanosti i zapadnjačke kulture se može vidjeti i u bugarskom dijabolizmu, umjetničkom pravcu nastalom početkom 20. stoljeća. Naziv karakterizira motive i teme koje su pisci tog pravca koristili u svojim djelima. Naime jedna od dominirajućih figura, često prisutna u dijabolističkim tekstovima je vrag, odnosno demon. Na početku rada smo obradili poveznicu između demona, smrti i vampira u folkloru, budući da se ideja reanimacije mrtvaca smatralo neprirodnim i time činom vruga i zlih sila. Vampir je bio utjelovljeno zlo, više personaliziran, budući da je bilo riječ o ljudskoj osobi za života, dok je demon zla sila van dimenzije materijalnog svijeta, i baš zbog te manjkavosti veze sa ljudskim, je puno gori.

U dijabolizmu se tako mogu naći različiti motivi vezani uz demonsko poput vruga, zmajeva, smrti, znači tradicionalni motivi, no mogu se naći i oni potaknuti novim razdobljem, znanošću (konkretno psihoanalizom), poput dvojnika ili stranca. Prije nego što ćemo ući konkretnije u analizu tih motiva, valja se osvrnuti na sam dijabolizam i zbog čega se javlja.

U 19. stoljeću, kao i u drugim južnoslavenskim i balkanskim državama, u Bugarskoj se počinje buditi nacionalna svijest i otada se u književnosti često idealizira utopijska budućnost gdje bi Bugarska bila neovisna sa svojim jezikom i svojom kulturom, oslobođena turskog utjecaja ili bilo koje druge sile koja bi ju pokušala potlačiti. Međutim Balkanski ratovi, te Prvi svjetski rat su ostavili traumatičan trag na kolektivnoj svijesti, a posljedica je bila porušena vizija savršene budućnosti.

Otvaranjem na Zapad je pak dovelo do realizacije koliko je zaostala Bugarska usporedno s ostatkom Europe na gospodarskoj i kulturnoj razini. Sve to je utjecalo na pisce i pjesnike koji su se počeli osjećati otuđeno ili prevareno s obzirom na ono što su očekivali jednom kad dođe do oslobođenja. Zbog toga su u svojim tekstovima koristili motive poput vruga ili smrti kojima bi se najčešće kritiziralo društvo i vlast ili napredak.

Međutim osim tih dijaboličnih motiva, mogu se vidjeti i oni iz folkloru, kao na primjeru Geo Mileve zbirke pjesama *Ikone spavaju*⁹ (*Иконите спят*, 1922.) gdje prva pjesma, *Zmaj* započinje citatom preuzetog iz usmenih predaja. Naravno zmaja se uvijek u prošlosti povezivalo s vragom, demonima, te u produžetku i s vampirom. Osim toga Vlad III. je imao nadimak Draculea, što je značilo sin zmaja, budući da je njegov otac bio Vlad II. Dracul. Negativne konotacije koje je zmaj imao su slične

⁹ Za opširniju analizu zbirke, kao i drugih djela s elementima demona, vampira, dvojnika i dr. se može naći u doktorskome radu Pauly, T., *Estetički i ideološki aspekti demonizma u poredbenom kontekstu avangarde južnoslavenskih književnosti: (1915.-1930.)*, *Mitske sablasti: modernističke i ekspresionističke stilizacije folklornih figura demona*, T. Pauly, Zagreb, 2011., str. 82-93

poput onih koje se vežu uz vampira¹⁰. Zbirka se sastoji od pet pjesama koje se jedna na drugu nadovezuju i čine cjelinu, a osim folklornih (zmajeva svadba, junačka smrt) isprepliću se još i individualistički, religiozni i socijalni, odnosno politički motivi koji asociraju na sintetički kubizam čime se vidi utjecaj i drugih umjetničkih stilova na dijaboliste.

U tekstu *Priča o stepenicama* (*Приказка за стълбата*, 1923.), Hrista Smirenskog isto možemo vidjeti folklorne elemente, poput uvijek prisutnog broj tri (tri prepreke, tri stepenice, tri ponavljanja odgovora na Đavlov "Tko si?"), put na koji junak kreće, arhetipni lik čiji razvoj nije važan već samo njegovo putovanje, tranzicija iz siromaštva u plemstvo, prepreke koje susreće i prolazi uz pomoć magije ili nekog čarobnog stvora, u ovoj instanci vruga, te sretan završetak za junaka. Ti elementi su u kontekstu poprimili drugo značenje nego ono koje inače vidimo u narodnim pričama. Sve je izokrenuto; Đavao pomaže mladiću, ali u isti trenutak mu šteti, oduzima mu osjetila, zamjenjujući ih sa drugima kojima vidi svijet drugačije, odnosno prestaje vidjeti ružnu istinu i umjesto toga se zadovoljava sa iluzijom. Iluzija i općenito kontrast između vidljivog i nevidljivog je nešto čime su se dijabolisti poigrali u svojim djelima. Za njih je vidljivi svijet, odnosno realnost, iluzija, dok je ono nevidljivo, bolje rečeno fantastično, koje izlazi van logičnog objašnjenja zapravo srž istine.

Što se tiče završetka očito je da je mladić sretan i da je stigao do cilja kao što je to i želio na samome početku, međutim razlog zbog kojeg se zaputio na putovanje, kao i vlastiti identitet su potpuno izgubljeni i Đavao je pobijedio.

Iako nije riječ o vampirskoj priči, pomnijim gledanjem se mogu naći sličnosti, poput preobrazbe koju mladić doživljava zahvaljujući Đavlu, konkretno zbog davanja vlastitih osjetila svojevolumno svojem suputniku. Ranije smo naveli koliko je važna preobrazba u vampirskoj mitologiji, kao i u romanu *Netopir i crni ljudi* gdje se grof preobražava u ogromnog šišmiša. Dobri primjeri preobrazbe se vide i u romanima *Drakula* i *Vampir* gdje je povratniku bila namjera preobraziti nedužne ljude u nemrtve zvijeri, zauvijek proklete.

To se događa i ovdje u Smirenskom djelu gdje mladić na kraju postaje princ, zaboravivši, tj. odbacivši prijašnji identitet. Bit je da u bilo kojem trenutku mladić može odbiti Đavla, nije prisiljen da prihvati cijenu koju mu njegov partner nudi, što je važan element. Isti se može naći u *Drakuli* kada grof upozori Harkera da uđe u njegov dvorac na svoju odgovornost ili Alice koju Zlatko pozove u stan i tako si zapečati sudbinu u Perićevom romanu. Da ne govorimo o činjenici da preobraženi likovi se promijene do te mjere da postanu izvitoperene kopije, pokvarene verzije koje samo izgledom donekle asociraju na ono što su nekoć bili, kao i u primjeru mladića u *Priči o stepenicama*. Još valja naglasiti kako se gubi ljubav koju osjećaju za svoje bližnje, umjesto toga gledaju ih samo kao izvor hrane te se čak raduju ideji da im naškode što se vidi u romanu *Vampir*. U Smirenskom tekstu mladić ne doživi takvu morbidnu promjenu u odnosu na njemu važan narod, međutim ne suosjeća više s njihovim stanjem, nema više ikakve veze s njima jer više nije riječ o istom liku te narod postaje njemu stran i nevažan. Više ne vidi kako stvari stvarno izgledaju, već živi u svojem ružičastom balonu gdje je svijet prekrasan.

Spomenuvši izvitoperene kopije, osvrnimo se sad na još jednog vrlo često prisutnog lika, dvojnika. Inače još u Srednjem vijeku je postojalo vjerovanje da

¹⁰ Pauly je u svojem radu (vidi pod 7) nekoliko drugih pjesmi usporedila s Milevom zbirkom, među njima i s pjesmom *Vampir*, A. B. Šimića

svatko ima svojeg dvojnika i da je on najčešće suprotan od originala. Zapravo vrlo često se asociralo dvojnika sa smrću, budući da se vjerovalo da njegovo prisustvo znači smrt originalu. Za dijaboliste dvojnik je označavao ljudsku tamnu stranu, nemoralnu, vođenu instinktom, ne pravilima društva. Kao i u narodnim pričama, dvojnik je najčešće namjeravao napakostiti svojem izvorniku, međutim tretiran je više kao drugi dio originalnog lika nego kao zasebno biće. Na taj način nemoralnost i zloba postaje više personalizirana jer se odnosi na lika kojeg se imitira.

Primjer takvog dvojnika možemo vidjeti u pripovijetci *Erich Reiterer (Epux Peūmepep, 1922.)*, Vladimira Poljanova. Nemoralan je, maltetira i muči glavnog lika, svojeg imenjaka te na kraju uspijeva čak i pobijediti i dovesti do Erichovog pada. Međutim postoje sličnosti koje podsjećaju na vampirskog lika, ne nužno samo na vruga ili demonsko, što se u djelu ističe. Prvo dvojnik liči na Ericha i dijeli njegovo ime, slično kao što se vampir u jednoj od ranije navedenih priča preobrazio u mladića kako bi prišao svojim žrtvama. Dvojnik, poput vampira zapravo stoji na margini stranog i poznatog budući da liči na svojeg izvornika, ali u isti trenutak on to nije. Samo je imitacija i to vrlo jednodimenzionalna, njime se prikazuje isključivo zla ljudska narav, ne postoji mogućnost opravdanja ili nekakve pozadine koja bi osvijetlila i dala razlog zašto dvojnik čini loše. Štoviše kao i vampir, karakter dvojnika je podređen stvaranju patnje i kaosa. S druge strane njime se pak pokušava opravdati original, jer u pripovijetci dvojnik nikada ne čini ništa loše, Erich je taj koji na kraju odluči poslušati svog tlačitelja i dopusti mu da diktira njegov život. Na taj način Erich je opravdan jer čitatelj vidi da je na njega utjecalo strano biće koje se malo-pomalo uspjelo uvući u njegov život i u potpunosti ga slomilo.

Tako da dvojnik na kraju preuzima ulogu istinskog negativca; nanosi zlo Erichu koji pak čini zločine i škodi drugima. Vampir je isto tako najčešće tretiran u folkloru, imao je ulogu žrtvenog janjeta kako bi se održao mir i red u zajednici. Osvrnimo se sad na ono što dvojnik radi; daje savjete, umjesto da čini djela koja traži od Ericha. Tu se vidi ta demonska strana, koja sve više i više postaje jača koliko Erich sluša i prati uputstva, međutim nije bit u savjetima. U prvim susretima, dvojnik dođe svaki put kada je glavni lik u moralnoj dilemi i razmišlja o tome da prekrši norme i pravila. Time Erich poziva dvojnika koji mu onda nudi rješenja, vrlo jednostavna, ali nezgodna u pogledu zakona ili bontona. U banci čak niti ne pričekava da mu se dvojnik obrati, već mu odmah objašnjava nesporazum sa novcem i traži savjet. Opet, slično kao s Drakulom koji poziva Harkera u svoj dvorac, Erich dopušta postati žrtva svojeg imenjaka.

Nakon toga dvojnik više ne napušta glavnog lika i stalno mu šapće u uho, da zavede gazdaricu, da potroši ukradeni novac i dr. Kroz cijeli taj proces Erich je doslovce izbezumljen i nemoćan da se bori protiv svojeg mučitelja. U Polidorijevoj pripovijetci *The Vampyre*, Aubrey je na kraju bespomoćan da se ikako obrani od Ruthvena a kamoli da zaštiti svoje voljene. Erich je u istoj situaciji, i kao Drakula ili Ruthven koji su doslovce tjednima, čak mjesecima maltretirali svoje žrtve prije nego su ih dokrajčili, tako dvojnik crpi Ericha i koji na kraju skupi dovoljno snage da napadne svojeg osobnog demona.

No priča ne završi dobro za glavnog lika, kao što nije ni za Aubreya u Polidorijevoj pripovijetci, i on biva uhapšen i zatvoren za svoje zločine. Dvojnik je pak ostao nekažnjiv, ali i dalje prisutan, budući da pripovjedač odmah na početku pripovijetke zamjećuje Erichov portret. Portret koji ispunjava pripovjedača sa

osjećajem nelagode, te sam pripovjedač ima osjećaj kao da nešto nije u redu sa osobom na slici. Drugim riječima, osjeća demonsku snagu koju emitira slika, odnosno dvojnik. Iako najčešće i u narodnim pričama i u književnim djelima vampiri na kraju umiru, tu zapravo imamo dva završetka što se tiče dvojnika. U jednu ruku je i dalje prisutan, nije otkriven, niti bio kažnjen, iako sad njegovo lice krase ožiljak, međutim on je samo druga strana originala, tamnija koju nije briga za posljedice njegovih akcija i time je zapravo sam Erich taj koji je negativac, odbacivši pravila i norme, te na taj način na kraju negativac je ustvari kažnjen.

Dvojnik je jedan vrlo interesantan lik jer poprima toliko puno značenja i karakteristika. Može se vezati za demonsko i onostrano, što na kraju i biva u Poljanovoj pripovjetci, ali u isti trenutak vide se ti elementi koje možemo asociirati sa vampirom, ne nužno s demonom. Demon je u potpuno drugoj razini ako ga usporedimo s vampirom, baš zbog te manjkavosti s ljudskim, što vampir ima. Dvojnik funkcionira na isti način, on je dio originalnog lika, njegova imitacija, kao što je vampir imitacija pokojnika. Sve vrijednosti koje original i društvo cijene, dvojnik preispituje i poigrava se s njima. Prikazan je negativno još više što mu se dodaju demonske karakteristike, što ga također otuđuje od čovjeka. Vampir funkcionira na isti način, pokojnika se dehumanizira i okrivljuje za sve negativno što zajednicu zahvaća u krizi. I dvojnik i vampir imaju zajedničko to što su na granici između dva svijeta; materijalnog i onozemaljskog, što ih izdvaja, oni su stranci, ono drugo što ima ulogu izopćenika u društvu. Tu postaje fascinantna ta dinamika između stranog i poznatog, koju možemo naći i u vampiru. Dio je njegovog bića, čak više od očajanja ili straha od Sunca ili žeđi za krvlju.

Dakle ovim poglavljem smo vidjeli koliko je utjecao folklor na razvoj balkanske književnosti. Ne samo vampirski motivi, već i ostali elementi koje asociiramo sa bajkama, međutim pomiješanih zajedno sa karakteristikama svojeg razdoblja i drugih djela. Osvrnuli smo se i na vezu između demona i vampira u dijabolizmu te smo još više istražili tu drugost u primjeru dvojnika.

Sad su došle na red analize djela: *Glad*, Bogomila Đuzela, *Kako upokojiti vampira*, Borislava Pekića, i ... i na kraju još ostaje košmar Olivia Crâznica. U njima će se pomnije istražiti vampir i sve dosad spomenute karakteristike i zanimljivosti te će se pokušati vidjeti sličnosti ili utjecaji usmene predaje i drugih djela vampirske tematike.

7. Bogumil Đuzel, *Glad*

Radnja pripovijetke prati jednu dobrostojeću seosku obitelj u kojoj nastane nestašica hrane. Starac i starica cijelo vrijeme pokušavaju naći način da sačuvaju hranu, ali što više štede hrana sve brže nestaje. U kući s njima su još njihova djeca koja su sva mršava i boležljiva osim najstarijeg sina koji je slabouman, jak i velik. Na kraju stari par otkriva da je baš taj sin uzrok njihove nesreće te ga uspijevaju zavezati i ostaviti da gladuje što samo pogorša stvari.

Dakle u pripovijetci se ne koristi naziv vampir, niti je mladić umro pa se zatim vratio u život i postao prijetnja ostalima. Međutim ima puno detalja koji su slični sa vampirskim mitom koje valja ovdje pogledati i analizirati.

Prvo: mjesto radnje koje je na selu, znači doslovce se vraćamo u sam početak otkud su krenule vampirske priče. U duhu narodnog pripovijedanja, likovi su

arhetipi; imamo starca i staricu, sina i na kraju lika žene, nijedan od njih nije oslovljen imenom niti se autor fokusira na njihov karakter i pozadinu. Priča je doslovce rascijepljena na dva djela, odnosno dominiraju dvije perspektive; starčeva i mladićeva.

U starčevom dijelu fokus je na radnji, čitatelj otkriva što se događa, vidi sve načine na koji starac pokušava uštedjeti na hrani, te paniku koju osjeća budući da sav njegov trud je uzalud. Uočavamo proces koji dovodi do otkrivanja uzroka njihovog straha: prvo starac i starica misle da hranu kradu miševi, zatim jedan lopov koji prerasta u bandu koja onda postane cijelo selo dok napokon starac ne shvati da je njegov najstariji sin krivac.

Kada stari par postanu svjesni te činjenice, fokalizacija prelazi na mladića i tu dolazi do jedne zanimljive promjene jer fokus prestaje biti radnja, već njegovo unutarnje stanje, odnosno glad koja zaokupi svaku stanicu njegovog tijela. Radnja je dominirala dok krivac nije otkriven i nakon toga radnja prestaje biti važna te se fokusira na samog krivca i onoga što on doživljava. Do mladića, pak pripovijetka liči na klasičnu narodnu priču, s postavkom mjesta i likova te radnje i pokušaja da se nađe rješenje za patnju koju likovi osjećaju.

Ne smije se zaboraviti što se prvo smatra djelom vampirskog prisustva, a to je nesreća. Pripovijetka započinje rečenicom: *Iz kuće polako nestajase hrana*. (Mićanović 1998 : 61) Jednu obitelj zahvaća glad, i to postepeno i neobjašnjivo, također koliko god starac i starica pokušavaju obuzdati situaciju, hrana i dalje nestaje iako štede i jedu puno manje.

Također hrana ne nestane odjednom, već je to proces koji traje. Taj detalj je više u duhu vampira iz književnosti, onog koji ne ubija odmah, već dugo vremena crpi svoju žrtvu. Drakula je Lucy crpio mjesecima prije nego li ju je ubio, Jure Grando se nije odmah pojavio u Perićevom romanu, već na samome kraju, kada paranoja i morbidnost radnje je ostavila duboki dojam na glavnog lika i čitatelja. Time se postiže napetost koja služi da zadrži čitateljevu pažnju, ali još više neugodan osjećaj što se tiče cijele situacije.

U Đuzelovoj pripovijetci nastaje napetost zbog neobjašnjive nestašice hrane, koja je pojačana strahom roditelja jer ne mogu nadoknaditi izgubljeno. Cijela situacija je izvan njihove kontrole i ne mogu utjecati na nju, a daje se istaknuti da se događa nešto neobično i nije riječ o lopovima ili miševima. U književnim djelima vampirov fokus je prvo iscrpiti svoju žrtvu, dovesti je do krajnje točke slabosti te ju tek tada ubiti. Ovdje imamo sličnu situaciju, jer obitelj postaje sve slabija i umornija, čak starac doživljava živčani slom i skoro poludi od umora i gladi, dok mladić ostaje neizmijenjen.

Zapravo to je jedan detalj koji je istaknut nekoliko puta, te nagovještava tko je uzrok patnje. Mladić je krupan, visok, uvijek izdvojen, samo se trzne kada se treba jesti i tada njegove oči postaju žive. Zbog njegove neobične ćudi smatra se maloumnim, drugim riječima ne vidi ga se kao prijetnju, iako njegov izgled pokazuje suprotno. Zamaskiran je kako bi utažio svoju glad, čak se ne zamjećuje nešto drugačije na njemu za vrijeme objeda, osim očiju koje probude instinktivni strah u starim roditeljima, iako ne znaju čime je potaknut.

Poput vampira, mladić se pravi kako bi njegova prava narav ostala skrivena, međutim ne može u potpunosti sakriti svoju prirodu što se očitava njegovim očima, kao što se u primjerima vampira očitavalo njihovim fizičkim nedostacima ili

dodacima (rep, željezni zubi, patuljasti izgled, i dr.). Valja istaknuti kako reagira noću, kada su svi ukućani zaspali, te miruje po danu, što ponovo asocira na priče o vampirima. Dovoljno je oprezan i čeka strpljivo dok sam starac ne padne od umora prije nego počne ponovo krasti hranu.

Tu vidimo tu predatorsku stranu, jer je lukav što se tiče svojih žrtvi. Pokazuje određenu životinjsku narav, jer se fokusira na sebe, te sigurnost njegove obitelji nije važna. Vampiriska priroda funkcionira na isti način, jer iz usmenih priča, dok se nije dodavala ljudskost, vampir je prikazan poput zvijeri. To ga nužno ne označava negativnim samim za sebe, ali u odnosu na ljude on postaje opasan i zao.

Mladić je tome sličan, jer njegova glad nije nužno negativna, međutim u odnosu na obitelj koju je doveo do gladovanja i siromaštva on postaje prijetnja. Tu možemo istaknuti i njegovo nezanimanje za ostatak obitelji, što ga još više izdvaja i čini neprirodnim. Otuđen i drugačiji, baš kao i vampir, te njegova briga samo za sebe i svoju glad ga na kraju čine vrlo opasnim.

Ono što se još valja spomenuti je njegovo rođenje, jer se otkriva da nije bio kršten, što na kraju dovodi do toga da bude osuđen od staraca i proklet što se tiče njegove ćudi. Taj detalj je važan, budući da se time opravdava njegova abnormalnost, njegova glad i činjenica da je kriv za nesreću koju je spopala obitelj.

Vampir je smatran nečistim u kršćanstvu, on je anomalija i nešto neprirodno te zbog toga je negativno prikazan, kao što se mladića ovdje osuđuje zbog njegovog nekrštenog statusa. Osim toga starac ga okarakterizira kao vuka skrivenog u ljudskom obliku.

Ranije smo vidjeli vezu između vukova, vukodlaka i vampira, što se najviše vidi u rumunjskim nazivima. Vampire i vukodlake inače u mitovima i legendama se može povezati s njihovom životinjskom naravi i pakosti koju rade nad ljudima. Isto tako i jedan i drugi spadaju između dva svijeta, vampir između živog i mrtvog, a vukodlak pak između ljudskog i životinjskog. I jedan i drugi spadaju pod tu normu drugosti, ali zbog ljudskog izgleda mogu se kretati u društvu neprimjetno.

S druge strane u filmovima i književnosti 20. stoljeća vampir i vukodlak su često svrstani kao podvrste nemrtvih bića, zajedno sa mumijom, zombijima, Frankensteinovim čudovištem i dr. što ponovo dovodi na njihovu bliskost i miješanje karakteristika.

Vuk je pak životinja najčešće prisutna u narodnim pričama, te je uvijek prikazan negativno. Njegove karakteristike su: zla narav, glad, okrutnost, lukavost i zastrašivanje. Često je personificiran u pričama (Vuk i sedam kozlića, Crvenkapica) te je jedan od životinjskih likova koji zadržava instinktivnu narav što ga čini opasnim i divljim. Na taj način je prije asociran s vukodlakom, ali ga se zna povezati i s vampirom.

U pričama vampir može zauzeti vučji oblik, vrlo je snažan, te zna ispuštati neljudske urlike i režanje koje sve asociramo sa vučjim glasanjem, a u Stokerovome romanu, Drakula je čak kontrolirao vukove što je sam Jonathan osvjedočio. Također se valja podsjetiti rumunjskog *pricolici*, vampira koji je uvijek u obliku vuka.

Zato je zanimljiva ta izreka kojom starac asocira mladića, te se čak ističe kako je skriven ljudskim oblikom što ga stavlja u marginu sa vampirom. Osim toga, ranije starac naglašava kako "poznaje tu glad", što označava da je već sreo nekoga ili nešto poput mladića te sam starac kaže da je bilo pitanje vremena kada bi se sin i

na njih okrenuo. Postavlja ga u ulogu negativca, zvijeri, koja je više cementirana otkrićem da nije kršten, pa time ga je Bog prokleo.

Mladić je izdvojen, stranac svojoj obitelji, ali i ljudima općenito, ne samo svojim ponašanjem, već i zbog svoje naravi, koja je abnormalna starcima, te nakon što ga zavežu, njegovo ponašanje i izgled se promijene te počinju reflektirati njegovu zvjersku prirodu:

Sin osta prikovan pet dana i pet noći, što je vrlo lako mogla biti cijela vječnost. Isprva osjećao samo hladnoću na sebi a zatežući užad tiho je škripao zubima. Ali oni u kući ništa nisu čuli. Zatim je hladnoću savladala velika glad, što je obuhvatila ne samo cijelo njegovo tijelo nego je prodrila duboko i u želudac. Na kraju je to bila osobno njegova glad, ne obična, nego prava, golema, neizmjerena. Tada je počeo rikati, rikao je tako gromoglasno i jezovito da se onima u kući krv ledila od straha. (Mićanović 1998 : 66)

Znači prestaje njegova imitacija čovjeka te se sad prikazuje poput zvijeri, koja stvara jezovitu i strašnu sliku. Slično kao i u Perićevoj romanu, mladić ne dobiva daljnje atribute koji ga guraju u razinu fantastičnog, već opisom njegove gladi, njegovog unutarnjeg stanja budi u čitatelju strah za obitelj u kući. Zbog toga što je mladić ostao u okviru realnog, slika je još gora, bliža je čitateljevoj stvarnosti, te se osjeća napetost.

Obradimo sad glad, budući da je najvažniji aspekt ovog djela, ona potiče radnju, kao i poslije mladićev instinkt. Vampirima se u folkloru prepisivala smrt obitelji ili seljana, kuga, nesreće, oluje, itd. no vrlo rijetko se naglasak stavljao na njihovo ispijanje krvi. Ponekad se spominje, kao što smo vidjeli u narodnim pričama, te s razlogom postoje izreke “crven kao vampir” ili vjerovanje da je vampiru nabreknuo trbuh. Međutim naglasak je više na zvjerskim ubojstvima ili nepoštivanju norma nego na ispijanje krvi koja se prepisuje današnjem vampiru.

Čak ni u Polidorijevoj pripovijetci nije naglasak na Ruthvenovoj gladi, jer on ubija jedino osobe koje su mladome Aubreyu nešto značile. Ne, vampirska opsjednutost krvlju se tek vidi u Stokerovom *Drakuli*, te se u kasnijim djelima ili naglašava (npr. Perićevoj *Vampir*) ili stavlja u drugi plan (Eliadeova *Gospođica Christina*). Ovdje je pak fokus na samome stanju, osjećaju gladi, prvo na obiteljsku, koja malo-pomalo slabi, a u drugome dijelu na mladićevu koja je više životinjska, zvjerska.

Na neki način njegovo stanje je zarazilo cijelu kuću još od prve rečenice, što znači da nije samo utjecao na glad ostalih ukućana, već i na njihovu paniku, strah i fizičku slabost. To su svi elementi koje vampir potiče, prije nego dovršava svoj plijen i radi toga se javlja strah za ukućane kada se mladić oslobodi. U njemu glad je prvo obična, zatim postaje samo njegova, odnosno jača, prodirući u srž njegove biti dok se ne utjelovi u njegovom obliku. Tada on postaje sam pojam gladi:

Ali nije mogao naći ništa što bi utažilo njegovu glad, posvuda bijaše prazno, ni listića ni travčice da nađeš. Tada je počeo noktima kopati zemlju, pronalazeći korijenje i crve koje je gutao. I od tog oranja po mrzloj zemlji, ruke su mu se raskrvarile. Tada je iz vlastitih ruku pio žedno vlastitu krv a na vlastitim prstima oblizivao vlastito meso. (Mićanović 1998 : 67)

Jedna vrlo odurna i groteskna slika, definitivno rezonira sa vampirskim pričama. Zbog gladi, mladić se gubi u instinktu kako bi ju utažio te se zadovoljava svime, čak i samim sobom. Pomalo asocira na vampira žvakača, koji je jeo svoj pokrov, no ono što cijelu scenu čini stravičnom je to što je mladić zbog neutažive gladi postao poput

životinje, vođen je instinktom te pitanje koje se čitatelju postavlja je što će se dogoditi ako mladić u svojem divljanju naiđe na nekog prolaznika.

Kao što smo ranije rekli, prvi dio pripovijetke se fokusira na obitelj, na stalni gubitak hrane gledan iz starčeve perspektive, međutim kada se prijeđe na mladića, mijenja se fokus. Više nije važno tko je kradljivac, već stanje u kojemu se on nalazi koje samo raste i prodire sve dublje u njegovu srž te time nastaje potpuna promjena u njemu.

On postaje doslovce fizička manifestacija gladi i zbog toga je u nemogućnosti da ju utaži. Interesantno je to što i starac i mladić prolaze kroz sličnu promjenu. Ne zaboravimo da je glad zahvatila to cijelo kućanstvo, ali za razliku od mladića, starac zadržava svoj razum, odnosno ljudskost, dok mladićem zavlada instinkt. I jedan i drugi u trenutku kada su najslabiji imaju trenutak lucidnosti; starac kada shvati da je mladić kradljivac, a mladić u trenutku kada se oslobodi užeta. Zanimljiv je taj kontrast između njih, iako ni jednog ni drugog autor nije ocrtao isključivo negativno ili pozitivno. I jedan i drugi su zapravo prikazani u trenutku slabosti, kada je najveća šansa da se odbaci ljudskost i prihvati primitivnost.

Time se mladić ne mora nužno interpretirati kao krivac, već kao žrtva. Njega dehumaniziraju starac i starica, te u njihovim očima on je negativan i doveo ih je do samog praga smrti. Ponovo podsjetimo se veze između vampira i zajednice, te zašto se potakne vjera u njega; kako bi se podigla moralnost zajednice te za tu cijenu vampir postaje žrtva, poput onih iz antičkih vremena. Čak se i čitatelja na to potakne, već isticanjem različitosti druge djece i mladića, te se potvrđuje kada starac shvati da je hrana uzeta iz zida, a vrata nisu bila otvorena.

Međutim nikada nije prikazana krađa hrane, a mladić se počeo boriti tek kada su ga starac i starica išli zavezati usred noći. Štoviše tad postoji razlog zbog kojeg je počeo urlikati kada je ogladnio, scene za stolom kada mu oči ožive može se gledati s pozicije čovjeka koji je gladan, te se čak njegova žudnja da utaži glad bilo čime što mu padne u ruke može objasniti njegovim izglednjivanjem.

Žrtva zbog toga što je drugačiji se može vidjeti na kraju kad ostali seljani dovedu njegovo unakaženo, nabreknuto truplo. Tvrdili su da im je opustošio pašnjake iako ga nitko od njih nije vidio. Kao i za starca i staricu, mladić je postao krivac cijelome selu, bez obzira na okolnosti i posljedicu njegove pomahnitalosti. Čak nije pojeo ženu koja ga je vidjela, već ju je napastovao, što u očima seljana i nje u tom trenutku ne izgleda toliko strašno, s obzirom da se prije toga posvetilo njegovoj abnormalnoj gladi te je time mladić postao ekvivalentom čiste pošasti. Štoviše svima je ta priča smiješna jer nije završila gorom katastrofom.

U prvom dijelu ovog rada smo vidjeli da se vampirom smatralo gorom kaznom od smrti. Ova situacija funkcionira na isti način, jer je mladić negativno označen do te mjere da ga se više nije smatralo čovjekom, prirodno stanje gladi u njega je prikazano zvjerski i strašno, te ga se izdvaja od ljudi, a do koje mjere se može vidjeti u zadnjoj rečenici:

Seljaci joj se podsmjehivaše zbog toga, ali kad zatrudni poslije nekoliko mjeseci, požuriše je potjerati iz sela. (Mićanović 1998 : 68)

Znači nije samo on označen, već i njegovo dijete i bilo što vezano uz njega je proketo za to selo. Može se iščitati kritika, slična onoj iz Andreevske pripovijetke, u kojoj se osuđuje strah i panika, te se zbog toga izdvaja jedan krivac kojeg se onda linčuje, ali činjenica je da je mladić sam ušao u primitivnu prirodu, što ga je na kraju i

ubilo. No nezanemariva je stavka to što je mladić izdvojen još dok je bio miran, samo jer je bio drugačiji, jer je bio slabouman i krupan.

U prošlosti se smatralo da će vampiri postati osobe sa fizičkim nedostacima, oni koji su očito bili drugačiji, jer su se izgledom već izdvajali od ostalog društva. Je li mladić stvarno bio krivac ili je starac zbog svojeg straha i ljutnje samo to zaključio, nije sigurno. Zanimljivo je što ova pripovjetka rezonira sa povijesnim dokumentima o vampirskim slučajevima da čak iako niti jedan vampir nije tehnički postojao zbog uvjerenja i vjerovanja društva udahnut im je život. Tako je i mladić postao mora ove pripovjetke, a na čitatelju je odluka želi li ga gledati kao žrtvu ili zlikovca. U ovome djelu se prikazala moć straha, potaknuta teškom situacijom koja je oblikovala stvarnost za starca i staricu, kao i za sve seljane. Na kraju vampir nužno ne mora biti fizički prisutan, već je dovoljna pažnja koju mu individualna osoba daje, a ponekad nije nužno predstavljen kao lik, već se koristi kao metafora što ćemo vidjeti u primjeru romana Borislava Pekića.

8. Borislav Pekić, *Kako upokojiti vampira*

Roman je napisan u epistolarnom obliku, sastoji se od 26 pisama koje glavni lik Konrad Rutkowski piše svojem svekrvu. Nakon pisama ima dodatak priređivača koji nadopunjuje informacije obrađene u Konradovim zapisima te usput otkriva što se dogodilo nakon zadnjeg pisma. Iako je Pekićev roman više fokusiran na metaforu vampira, te prevladavaju narodni elementi koje ćemo opširnije pogledati, možemo opet primijetiti sličnost sa Stokerovim romanom što se tiče strukture teksta. I jedan i drugi su vođeni kao dokumentirani zapisi, sastavljeni od pisama, dnevnika, vijesti i bilježaka, čime se dobiva dojam autentičnosti tih djela umjesto osjećaja fikcije. U Stokerovom romanu ponekad je nerealno, zbog detalja koje likovi zamijećuju u stanju straha ili opasnosti, te izvlači pomalo od strašnih dijelova ako lik koji je doživio napad (poput Harkera ili Mine) opisuje događaj, jer se gubi napetost sa znanjem da je lik preživio.

Međutim u Pekićevom romanu nije fokus na jezi niti na napetosti, već na unutarnje stanje glavnog lika i njegovog nošenja sa traumom koju ponovo doživljava posjetivši isto mjesto gdje je bio prije dva desetljeća. Na taj način struktura romana čak pripomaže u dočaravanju radnje, niti jedna informacija nije suvišna, te fusnote ne samo da objašnjavaju Konradov tekst, već odmah daju novo svjetlo, nov pogled na likove i događaje koji su se dogodili.

Što se tiče vampira kojeg se odmah spominje u naslovu, on poprma više značenja u Pekićevom tekstu, no dosta analiza se slaže da se u prvi red vampir odnosi na nacistički režim i uništenje koje je ostavio iza sebe. Kako bi se pokazao taj trag, radnja se fokusira na dva razdoblja; na razdoblje Drugog svjetskog rata i na dvadeset godina kasnije u istome mjestu, grad D. na moru. Nikada nije specificirano o kojemu je gradu riječ, ali se pretpostavlja da se misli na Dubrovnik.

Ana Radin u svojoj knjizi¹¹ ide dalje te objašnjava kako se u romanu zapravo obrađuje dvije vrste vampira, kolektivan, nacizam i što predstavlja te personaliziran, Konrad. On predstavlja intelektualca, profesor je povijesti, ali je ipak za vrijeme rata bio gestapovac, ironično s obzirom da je tada već bio protiv nacističkog režima. Zbog

¹¹ Radin, A., *Motiv vampira u mitu i književnosti, Vampir u srpskoj prozi XX veka*, Izdavačko poduzeće Prosveta g.g. Beograd, 1996., str. 160-167

toga je vrlo često bio u sukobu sa svojim nadređenim zapovjednikom, pukovnikom Steinbecherom, koji je označavao politiku nacizma, dok je Konrad predstavnik pojedinca, individualca koji se ne slaže s ideologijom. Međutim čak i uz svoja uvjerenja, on ipak čini grozne stvari u ime nacizma, jer nije vidio načina kako da se bori protiv njega.

Zbog toga na kraju doživi tragičan završetak, vrativši se na isto mjesto gdje je doživio traumu i sudjelovao u zločinima. Povratak na isto mjesto je ono što potakne njegovu egzistencijalnu krizu, počinje preispitivati događaje, iz razloga što pokušava utvrditi svoju ulogu u cijeloj situaciji. Zbog toga što je njegovo stajalište u opreci s nacističkom ideologijom, a ipak je radio za nju, Konradom se na neki način pokušava odrediti uloga žrtve koja je u isti trenutak i zlikovac. Na taj način vampir nije samo odraz političkih uvjerenja u sukobu sa individualnim, već je u suštini pogled na ljudsku prirodu općenito.

Slično kao i u prijašnjem djelu, vampir ovdje nije tuđinac, vanjski neprijatelj, već samo pokazuje refleksiju ljudske izopačenosti, zamaskiranu vjerom, uvjerenjima ili ideologijom. Poput dvojnika u dijabolizmu, vampir je dio Konrada, nanosi mu zlo, ali ironično on je sam koji je dao dozvolu za to.

Svojim izborom u sudjelovanju u mučenjima i zločinima Gestapa, nanosio je bol svojim žrtvama, ali odmah i samome sebi jer se nije slagao sa stvarima koje je radio, što se vidi u njegovoj nemogućnosti suprostavljanja pukovniku i, u produžetku, nacizmu. Na taj način je vampir metafora za nacizam, a Konrad njegova žrtva, međutim, kao i Erich u Poljanovoj pripovjetci, on je odgovoran za svoje vlastite zločine, te time je konotacija vampira.

Jedan motiv koji dominira u romanu je dualnost, karakteristika koja se često asocira s likom vampira. On je na margini smrti i života, fantastike i stvarnosti, demona i čovjeka i dr. U romanu dualnost je prisutna u liku Konrada, kao i njegova oprečna stajališta sa Steinbecherom, znači sukob između pojedinca i kolektiva. Još nismo stigli do dvojnika kojeg Konrad počinje halucinirati, niti do dvojne uloge kišobrana, koje ćemo analizirati kasnije u tekstu. Dualnost je dio vampirskog mita više ili manje, ovisno o autorima, ali ovdje sa definitivno jače osjeća, čak više od otuđenosti koju smo povezali sa pojmom vampira. Prisjetimo se ponovo strigoija iz rumunjskih vjerovanja, vampira sa dvije duše, dva aspekta koji čine jedno ili sa egipatskim *ka* koji funkcionira na isti način. Također nemojmo zaboraviti odnos između čovjeka i povratnika, žrtve i tlačitelja, kao i dobro protiv zla. U folkloru je dualnost više izražajnija, sukob je jači i odvajaju se dva oprečna pojma, međutim u književnim djelima, pogotovo ona od 20. stoljeća nadalje, pisci se poigravaju s idejom jednog novčića s dvije različite strane, po kojoj dva oprečna motiva ne moraju nužno biti odvojena, već se dopunjavaju.

Konradove akcije i razmišljanja funkcioniraju na isti način, te zbog njegovog odbijanja preuzimanja odgovornosti vlastitih izbora, vrlo dugo je živio mirno, ostavivši prošlost zakopan, zaboravljen. Međutim vrativši se u grad D., glavni lik se počinje prisjećati događaja i sada ih preispituje, što ga dovodi do poražavajućeg otkrića da je jednak Steinbecheru, čak i gori jer je pukovnik vjerovao u to što radi dok je Konrad prezirao. Time se ističe izdvojenost, otuđivanje koje smo već vidjeli u drugim djelima vezanih uz vampirski mit.

Ironija je u tome što je Konrad taj koji sam sebe izdvaja i otuđuje, ne drugi ljudi, kao što je inače slučaj s vampirom. Njegova uloga je dualna, on predstavlja i žrtvu i

zlikovca. Njegova nemogućnost da prijeđe preko prošlih događaja, izaziva stalnu patnju. Sličan motiv postoji u odnosu vampira sa žrtvom, držeći ju duže živom i poigravajući se s njom. Međutim razlika u ovome romanu je u tome što je Konrad vlastiti mučitelj. Nije čak niti važno je li ga svekar, njegova žena ili čitatelj vide kao žrtvu ili negativca, već je bitno kako sam sebe doživljava, njegovo unutarnje stanje koje mu ne da mira. Zbog toga se može interpretirati da Konrad predstavlja pravog vampira, kao simbola zle ljudske naravi.

Što se tiče nacističkog režima, poput folklornog vampira, za njega se vežu negativna značenja te je skoro uvijek u književnosti i na filmskome platnu prikazan kao zla sila, oprečna junacima. No u okviru ovog romana, njegova uloga je više prikazati mane i nedostatke glavnog lika, iako i dalje ima lošu konotaciju. S te strane se može gledati na nacizam kao na prvog vampira koji je povampirio Konrada, iskvarivši ga. To ne znači da je Konrad opravdan i manje odgovoran za svoje akcije, ali je time nacizam predstavnik ljudskog pada, ljudske okrutnosti. Zapravo stajalište nacističke ideologije; izdvajanje izabranog naroda i nasilje nad drugima, iz fašističke perspektive, inferiornih naroda, može se povezati sa stajalištem zajednice u slučaju vampira, konkretno dehumanizacije pokojnika ili drugačijeg pojedinca.

Ironično je to što je u prošlosti taj postupak bio "opravdan" zbog toga što su ljudi vjerovali u vampire i time smatrali da se štite od opasnosti, dok se javljanjem znanosti i etike počinje osuđivati dehumanizacija nekoga ili nečega, koje onda taj postupak selekcije istog i drugog, domaćeg i tuđeg, itekako preispituje ili kritizira. To smo vidjeli u Andreevskoj pripovjetci gdje se osuđuje praznovjerje, ali još više u Đuzelovoj *Gladi*, gdje se dubljim iščitavanjem vidi da se zapravo preispituje ljudska priroda, odnosno želja za preživljavanjem.

Naravno uz nacizam, Pekić je dao kritiku općenito i drugim ideologijama jer veličanje određenih ideala najčešće označava izdvajanje onih koji se s njima ne slažu. Osim toga ako se interpretira vampira kao metaforu, bolje rečeno kritiku ljudske prirode, ponovno se čovjeka predstavlja kao pravog uzroka zla, jer on prihvaća stajališta ideologije i napada pojedince oprečnog mišljenja. Dakle ponovo se vraćamo unutarnjem neprijatelju, vlastitome duhu i stajalištima koje čovjek podržava ili osuđuje.

Time se objašnjava i naslov romana jer Konrad nikada nije uspio prijeći preko svoje uloge u prošlosti te se čak definirao kao negativac što znači da je prihvatio "vampirski dar" i završio preobrazbu. Međutim njegova transformacija je potaknuta različitim čimbenicima; unutarnjim i vanjskim. Unutarnji se, naravno, odnosi na njegovu vlastitu perspektivu o prošlim događajima, a vanjski je pukovnik Steinbecher koji je bio svjestan Konradovog stava protiv nacizma. Njegov utjecaj na Konradov odnos sa zatvorenicima, to što je poticao što veću brutalnost i agresivnost u izvlačenju informacija, djelovali su na Konradovu preobrazbu iz žrtve u mučitelja.

Odnos Konrada i Steinbechera asocira na odnos Lorda Ruthvena i Aubreya, ili čak bliže i bolje, odnos Ericha i njegovog dvojnika. U sva tri slučaja imamo i mučitelja i žrtvu koja je u potpunosti bespomoćna da se obrani te na kraju stradava. U Polidorijevoj pripovjetci, vampir je direktno uzrok smrti, dok je u Poljanovoj, ovisno o interpretaciji, više riječ o indirektnome utjecaju. Međutim u Pekićevom tekstu, Konrad je jedini odgovoran za svoje akcije, te pukovnik nije imao nikakve direktne veze s njima, iako je okrutan i negativan. Lord Ruthven je vanjski faktor koji utječe na Audreya i ljude oko njega. Što se tiče Poljanove pripovjetke može se gledati ili na dva različita lika, čime je riječ onda o vanjskom utjecaju, van kontrole glavnog lika ili

kao o osobi sa podvojenom ličnošću, osobi kojoj se manifestira dvojnik kao simbol njegove vlastite želje i time je sam Erich sebi neprijatelj. U Pekićevome romanu pukovnik je isključivo vanjski faktor, drugi lik, ne dio Konrada.

Međutim dinamika vampira i žrtve se definitivno vidi u njihovome odnosu, a ako pogledamo druga djela gdje je vampiru cilj ne samo ubiti svoju žrtvu, već ju povampiriti, Steinbecher je ovdje uspio u svojoj misiji. Čak je njegovo ime moguće dovesti u vezu s vampirom budući da znači razbijač kamena, odnosno u slobodnom prijevodu drobilicu. Vampira se najčešće asocira negativno i označava nesreće, zavodljivost, kaos, ali najviše smrt, odnosno razaranje. Zbog svojeg nepokolebljivog stajališta, Steinbecher je potpuni prikaz tog pojma i time pokazuje katastrofalnu moć koja se pridonosila vampirima u folkloru.

Sada smo već prošli Konrada i pukovnika, predstavnike pojedinca i ideologije, bolje rečeno kolektiva, što se sve povezuje sa metaforom vampira kao ljudske prirode. Međutim u romanu ima još nekoliko motiva koji imaju vampirske elemente, te se koriste kako bi dublje okarakterizirali ili likove ili uveli fantastične crte u priču.

Prvo valja spomenuti pojavu dvojnika kojeg Konrad počinje vidjeti što duže boravi u gradu D. Odnosno riječ je o halucinaciji s kojom Konrad komunicira, pokušavajući opravdavati svoje zločine. Time ćemo uvesti i trećeg, ključnog lika u romanu, a to je Adam Trpković, domaći mještalinin kojeg su Talijani zaboravili pustiti pri napuštanju grada i te je tako došao u ruke Gestapu.

Kao i pukovnik, Adamovo prezime karakterizira kakav je lik; on je taj kojeg Konrad maltretira, iako nikad ne reagira, već sve pasivno trpi. Dvadeset godina kasnije Adama se u mjestu drži kao narodnog junaka, što Konrada počinje smetati budući da je to daleko od istine. Na neki način "Adama, narodnog heroja" se isto može gledati kao dvojnika, jer je daleko od svojeg originala, jedino što dijeli s njime je izgled i ime. Međutim riječ je o krivoj kopiji, što i sam Konrad zamjećuje budući da spomeniku nedostaje kišobran koji je Adama doveo u nevolju originalno. To se još više potvrđuje razgovorom kojeg Konrad započne s konobarom o spomeniku, jer se Adama gleda kao tragičnog junaka, što je neobično zato što je pravi Adam bio pasivan, trpio je sve muke koje je dobio i nikad se nije izborio za sebe.

Međutim nakon nekog vremena Konradu se počinje priviđati Adam sa svojim kišobranom, koji je drugačiji od Adama prije dvadeset godina. Ova verzija dvojnika asocira više na dijaboličkog, odnosno na povampirenog pokojnika, klasičan motiv uzet iz usmenih priča gdje se mrtvac vratio u život i sada maltretira žive. Ovaj Adam provocira i preispituje Konrada, koji onda sam dolazi do ranije navedenih zaključaka o sebi. Ono što se odvaja od elemenata narodnih priča je to što se Adam nije zapravo vratio, već je samo halucinacija koju glavni lik zamišlja, te time predstavlja samog Konrada. Još jedan element koji čini povampirenog Adama drugačijeg od originala je ponašanje koje više asocira na Steinbechera. To ponovo ističe ranije navedeni nacizam kao primjer vampira, a što se tiče motiva dvojnika, interesantno je to što dva lika koja su na Konrada ostavila veliki trag, su spojena u jednu spodobu koja pokreće Konradovo suočavanje sa samim sobom.

Valja se još istaknuti to što su pukovnik i Adam ti koji su prikazani klasično kao vampir i žrtva, te asociraju na narodnu dinamiku zlo-dobro. Štoviše značenja njihovih prezimena kojima se ističu njihovi karakteri asociraju na prikaz folklornih arhetipskih likova. Njima se ocrta slojevitost glavnog lika, može se reći da pripomažu u određivanju njegovog identiteta. I Adamova i Steinbecherova uloga je određena, što

se očituje njihovim imenima i ponašanjima, dok je Konrad taj koji se nalazi između dviju strana.

Njihove gotovo jednodimenzionalne uloge daju kompleksnu sliku glavnog lika i još više određuju njegovu otuđenost, jer ne može izabrati niti jednu grupu. Zbog toga je halucinacija spoj tlačitelja i žrtve, jer time nisu prikazani ti likovi već unutarnje stanje glavnog lika.

Također likom povampirenog Adama vidi se često prisutan motiv vampirskog prikrivanja, prerusavanja. Vampiri izgledaju kao ljudi, međutim to je iluzija, privid koji samo oblikom asocira na čovjeka dok je zapravo riječ o nečemu drugom. U prošlosti se više fokusiralo na vidljive dokaze pri identifikaciji vampira, dok u književnim djelima se više radilo o suptilnoj promjeni boje kože ili očnjaka, kao i neprirodnim manirima čime se ističe vampir kao nešto drugačije, iako ima ljudski izgled. Vidjeli smo to u primjeru Lucy u *Drakuli*, te se ta razlika vidi i u ovome romanu sa Adamovom halucinacijom, koja liči na svojeg originala, ali je ponašanjem drukčija.

Adam original, iz vremena rata je jedini taj koji ne predstavlja vampira, već jedino njegovu žrtvu. Njime vidimo klasičnu folklorni odnos sa vampirom; okolnosti njegove patnje i nesreće je izvan njegovog utjecaja, za njegovu situaciju odgovoran je vanjski čimbenik. Usput se time javlja dualnost između folklora i modernog pogleda; jer Konrad također predstavlja žrtvu vlastitih akcija, dok je Adam predstavnik tradicionalne. Također valja s njime istaknuti da je žrtva dvaju vampira; Konrada, kao primjera modernog i folklornog vampira, predstavljenog u crnome kišobranu koji je usput i bio razlog zbog kojeg je Adam završio u zatvoru. S tim predmetom su najviše vezani folklorni elementi, zbog čega ga se može promatrati kao predstavnika povratnika iz narodnih priča.

No uz tradicionalne motive, prisutni su i oni iz klasičnih vampirskih priča, poput njegovog izgleda. Riječ je o velikom, teškom, crnom kišobranu, predmetu koji bi trebao biti obična stvar, međutim njegova pojava odmah izaziva zbunjenost:

Da, čovjek je bio pribran. Nije se opirao. Ali kišobran iz ruku nije ispuštao.

Je li narednik pregledao kišobran?

Pregledao ga je. Ništa sumnjivo nije ustanovio. Niti mu je čovjek nešto naročito rekao.

(...)

Na pitanje zašto sam nije zatvor napustio, kazao je da mu to nije bilo moguće, jer je glavna rešetka koja razdvaja podrum sa ćelijama od islednih odeljenja bila zaključana. Odgovor je bio zadovoljavajući. I sve je uopšte bilo zadovoljavajuće.

Osim, dabome, onog kišobrana. (Pekić 2002 : 92-93)

Time se i čitateljeva pažnja osvrće na kišobran i odmah se dobiva dojam kako nešto nije u redu. Osim toga čak i pukovnik nije razdvojio Adama i njegov predmet, čime se naglašava neobičnost cijelog postupka. Međutim nakon prvog spomena dugo se ne otkriva daljnja informacija koja bi čitatelju razotkrila neobičnost tog predmeta.

Kao i kod drugih primjera, kišobran je prikazan uobičajeno, ali zbog stalne pažnje koju dobiva u tekstu, ostavlja se dojam kao da nešto nije s njim u redu. Nagovještavaju se fantastični elementi, kao demonska moć koja mu se pridodaje, ali na početku ostaje neodređena, skrivena. Tek u četrnaestom pismu se javljaju novi elementi koji zatim sve više preoblikuju kišobran u nešto neobično i opasno.

U tom pismu Konrad se prisjeća razgovora s Adamovom ženom koja je razotkrila kišobranovo prokletstvo. Kao vampiri iz usmenih predaja, kišobran je doveo samo nesreće i probleme Adamu i njegovoj obitelji: bolest, zatim smrt sina, nezgode pa čak i Adamovo uhićenje.

Njezino uvjerenje da je kišobran uklet je potaknut činjenicom što je taj predmet bio prisutan u svim tim događajima; Adam se zapleo o kišobran i slomio dva rebra, sin se udavio kada ga je sa sobom ponio na ribarenje i na kraju su Talijani uhapsili Adama jer nije pozdravio talijansku zastavu iz razloga što je kišobran bio težak i nije ga mogao ispustiti iz svojih ruku dok je hodao. Kao i folklorni vampir, kišobran je donositelj nesreće i smrti u prvom redu, umjesto da je riječ o ispijanju krvi ili preobrazbi drugih u vampire.

Osim njegovog statusa kao donositelja nesreće, više se vidi poveznica balkanskog narodnog vampira sa kišobranom, i u priči kako je došao u Adamovo vlasništvo, ispunjenom fantastičnim elementima. U tamnoj noći usred šume pored hrasta Adam je naišao na kišobran. Jedini razlog zbog kojeg ga je uzeo je bio to što je bilo nevrijeme. Atmosfera u priči je mistična, dočarava osjećaj bajke, međutim detalji su u suprotnosti sa činjenicama koje je Konrad izvukao. Adam je rekao kako je bilo nevrijeme, dok je po svjedočenjima bilo riječ o mirnoj noći. Oko grada D. nema nikakvih šumovitih područja, niti u tom podneblju raste hrast. Osim toga postoje drugi detalji koji odudaraju od Adamove priče, poput njegovog dugog putovanja kući koje je trajalo satima, dok je prijatelj od kojeg se vraćao bio udaljen pola kilometra, tako da njegov povratak nije mogao biti toliko dug.

Konrad tu priču ne shvati ozbiljno, budući da je Adam u to vrijeme bio u pijanom stanju, te njegovo svjedočanstvo nije vjerodostojno. Međutim prisutni elementi su vrlo fantastični i pomoću njih se počinje stvarati drugačija slika prema kišobranu, kao vampirskom liku. Interesantna činjenica, budući da je riječ o predmetu, ne o osobi, ali ipak se može interpretirati kao vampir zbog okolnosti koje ga okružuju. Osim toga ljudi mu posvećuju veću pažnju: Konrad ga odmah zamjećuje, Adamova žena se više zanima za njega, nego za stanje svojeg muža i sl. No razlog zbog toga što su fantastični motivi i negativne pojave pripisani predmetu, ne osobi, stavljena je dvojba na stvarnu moć kišobrana. Ponovo se ovdje vidi dualitet, u sudaru racionalnog i fantastičnog, koje je najčešće prisutno pri sudaru zapadnjačkog i istočnog pogleda na stvarnost. Štoviše može se povući poveznica s Drakulom, ali i drugim djelima gdje se vampirsko prisustvo prvo negira, zatim preispituje, pa dokazuje, a potom uništava.

U takvim djelima vampir je fizički lik, vanjska sila koja ozlojeđuje ljude i stoji protiv likova. Kišobran je vanjski čimbenik, predstavnik klasičnog, ali i tradicionalnog tipa vampira. Tradicionalnog po tome što se smatra da donosi nesreću, način na koji je pronađen asocira na scene iz usmenih predaja, prisutan je u negativnim događajima. To što je riječ o predmetu samo još više asocira na narodni utjecaj; u prošlosti se vjerovalo u vampirsku kokoš i sl. Što se pak tiče klasičnih elemenata, vidljivi su u njegovom, naizgled, običnom izgledu, u osjećaju kojeg izaziva u glavnome liku, kao i to što duže vrijeme crpi Adama, te tek kad više nema kako nanjeti svojem gospodaru zlo, dođe vrijeme da prijeđe na drugoga:

Adam i kišobran da ekskretiraju. Kišobran je u poslednje vreme čudesno obziran prema delovođi. Ne sapliće ga. Kao da je mrtav. Kao da je svoj posao što se tiče Adama završio, te čeka da ga neko drugi preuzme. Adama zatim vode na spavanje. Obaveštavaju me da zaspi čim glavom dotakne jastuk. Spava još u hodu. Toga kao da za nizašta nije briga. (Pekić 2002 : 208)

Osim klasičnog odnosa vampira i žrtve o kojemu se ranije govorilo, u ovome citatu se vidi koliko je porasla važnost kišobrana, bolje rečeno Konradova promjena stajališta u vezi tog predmeta. Kišobran počinje dobivati veću pažnju od samog Adama, njegovo se prisustvo stavlja u drugi plan, te se dobiva dojam kao da su se uloge izmijenile; Adam se počinje tretirati kao objekt, dok je kišobran na neki način personificiran.

Ono što izluđuje u cijeloj situaciji je činjenica da nitko ne miče taj predmet od Adama, ni Konrad, ni pukovnik ni sam Adam. Ustvari čak nije poznato njegovo stajalište u vezi kišobrana; je li smatra sve događaje nakon sudbinosnog pronalaska kao puke slučajnosti, te je sačuvao kišobran iz praktičnog razloga ili vjeruje u njegovo prokletstvo, ali zato što je žrtva nema moći kojom bi se mogao obraniti od tog demonskog predmeta.

Može se jedino pretpostaviti da i Adam vjeruje u neobičnu moć koju kišobran ima, budući da je on ispričao ženi okolnosti u kojima je naišao na taj predmet, te time se potvrđuje još više Adam kao pojam bespomoćne žrtve. On se nikada ne izbori za sebe, trpi bilo kakvu neugodnost, te nikada ne kreće u akciju kako bi zaustavio daljnju patnju.

Što se tiče njegove iscrpljenosti prije pogubljenja, više nego išta se tim motivom nagovještava njegova smrt. U djelima kao *Vampir* ili *Gospođica Christina*, isto se javlja taj motiv, međutim nagovješten je bolešću i beživotnošću žrtava. U Pekićevom romanu isto je velika razlika s obzirom na ova dva spomenuta djela to što žrtva nije stereotipski postavljena kao ženski lik. Ta promjena je interesantna budući da je investicija spašavanja žrtvi bila potaknuta ljubavlju. Međutim u ovome djelu nije važan odnos koji Konrad ima s Adamom, već njegovo stajalište o cijeloj situaciji i kako Adamova smrt djeluje na njegovu psihi, odnosno na njega kao žrtvu. I u jednom i u drugom tekstu smrt Silvije i Adama ostave duboki dojam na glavne likove, međutim ovdje taj događaj utječe na Konrada iz posve drugog razloga, ne zato što je izgubio ljubav svojeg života.

Osim toga razlika je u tome što u Perićevom *Vampiru* glavni lik nije mogao previše utjecati na situaciju, nije bio niti obavješten o Silvijinom stanju. Konradov slučaj je drugačiji, jer je on mogao djelovati, ali nije. On je htio pomoći Adamu, te je pokušao učiniti nešto, ali to po njegovom mišljenju nije bilo dosta te je na kraju utjecalo na njegovo saznanje da nije toliko opravdan koliko je smatrao, drugim riječima da je, poput halucinacije, pokušao biti žrtva, dok se već odavno povampirio.

Što se tiče kišobrana, pri Adamovom pogubljenju, s njime se prikazuje trenutak sličan onima iz klasičnih vampirskih priča. Doslovce u tom trenutku se dokazuje njegova demonska moć, prisutnost onozemaljskog koje učine cijelu situaciju strašnom. Osjećaj groze je potaknut zbog toga što se događa nešto neobično, neshvatljivo što izaziva paniku u prisutnoj masi, te niti jedan lik ne ostaje ravnodušan, čak ni Steinbecher.

Iako se u nekoliko trenutaka preispituje vjerodostojnost neobičnih okolnosti vezanih za kišobran, tim se događajem potvrđuje nadnaravna prisutnost, što se vidi i u ulozi koju je kišobran odigrao u okolnostima Konradove smrti. On je jedini motiv oko kojeg se grade fantastični elementi, makar nikada nisu prikazani, te se sumnjivi događaji vezani uz njega čuju iz druge ruke. Ali ne smije se zaboraviti da već pri kraju Konrad postaje labilan, njegova svjedočanstva nisu nužno istinita, te se time ponovo dovodi u pitanje nadnaravna moć kišobranu. Međutim taj postupak zapravo

pokazuje zanimljivu karakteristiku koja je uvijek bila sastavni dio balkanskog vampira; koliko se vjerovalo u njega, toliko je on bio stvaran. Na kraju čak i Konrad vjeruje u demonsku silu koju kišobran predstavlja, te se tek tada počinju događati neobične stvari, što potvrđuje tu teoriju.

Tu imamo sudar starog i novog vampira; kišobran predstavlja stari, folklorni koji koji donosi nesreću, bolest i smrt. On je vanjski faktor koji utječe na svoje žrtve, što se vidi u Adamovom i Konradovom slučaju. Novi vampir je metafora za ljudsku prirodu, što se najviše prikazuje Konradom. To što je on i mučitelj i žrtva je slično kao vampirov status između mrtvog i živog. Otuđen je i usamljen, te je sam sebi neprijatelj, nema vanjskog utjecaja koji je odgovoran za njegovu patnju, već si ju sam nanosi.

Fascinantan je izbor kišobrana kao predstavnika folklornog vampira umjesto nekog od likova. Već se ranije spomenulo kako se vjerovalo u vampirsko povrće, ali se u književnosti najčešće nije išlo u tom pravcu, uloga vampira je isključivo uvijek pridodana živome biću. Međutim Radin smatra kako kišobran simbolično predstavlja glogov kolac, što se potvrđuje u slučaju Konradove smrti. Na taj način kišobran ima dvojno značenje, kao vampir i kao njegov ubojica. U odnosu s Adamom, on je vampir dok je s druge strane Konradov krvnik.

Čak je veza između kišobrana i Adama drugačija od one s Konradom. Kao što se ranije spomenulo, u odnosu s Adamom, kišobran je prikazan kao tradicionalan folklorni vampir; svojoj žrtvi donosi nesreću, ozljede i naposljetku smrt. Što se pak tiče Konrada, kišobran ga, u prvu ruku podsjeća na Adama, osobu za čiju se smrt smatra odgovornim. Zatim se tim predmetom uvodi Adamov dvojnik, čija je uloga prikazati Konrada kao povampirene žrtve, te tek kada se dođe do tog otkrića, dolazi do njegove smrti, u kojoj je kišobran bio uzrok. Kao u dokumentiranim slučajevima, gdje se truplu probilo srce, kišobran je pri automobilske nesreće prodro Konradov trbuh što je uzrokovalo krvarenje, zatim smrt.

No kao prikaz vampira iz folklornih priča, njime se i u ovome romanu sukobljavaju u priči pogledi Zapada i Istoka. Naglasak nije veliki, jedan od razloga je to što je funkcija vampira ovdje drugačija, koristi se kao metafora, nije fizički lik, ali ipak se vidi u detaljima poput Konradovog prvobitnog odbacivanja ideje o ukletom predmetu. Kišobran je okružen neobjašnjivim i fantastičnim elementima koji mu daju mističan izgled, automatski ga stavljajući na razinu nadnaravnoga. Nalazi se na prostoru gdje ljudi vjeruju u magiju, u snagu dobra i zla, dok su pak Konrad, pukovnik i ostali vojnici predstavnici zapadnjačkog poretka. Način na koji se izražava Konrad, znanje kojima barata iz filozofije, povijesti i dr., mogu se interpretirati kao prikaz racionalnog čovjeka, onoga koji je iza sebe ostavio praznovjerje i primitivizam. Iz tog razloga prolazi određeno vrijeme prije nego što počne vjerovati u demonsku moć kišobrana. U *Gospođici Christini* nema tog procesa, likovi odmah povjeruju u svjedočenja i priče o Christini, što se može objasniti i njihovom narodnošću, jer su svi Rumunji, te su priče o vampirima i drugim mističnim bićima još uvijek aktivne na tom području.

Međutim u ovome romanu, Konrad i njegovi sunarodnjaci su stranci na balkanskome području, te dolaze iz civilizacije koja je već odavno svoja fantastična bića stavila u svijet fikcije. Zbog toga mu je trebalo neko vrijeme prije nego što počne vjerovati u neobično i vampirsko. Osim toga tu se lako da usporediti i Harkerov slučaj sa Konradovim iz razloga što i na jednog i na drugog je teritorij djelovao negativno.

Oboje su stranci koji dolaze u tehnološki nerazvijenu i praznovjernu zemlju te doživljavaju grozne događaje koji ih ostave oštećenima. Slom se u oba slučaja događa na njima stranom području gdje svijet koji poznaju ne funkcionira, odnosno u Harkerovom slučaju Transilvanija samo daje privid normalnosti i kopiju svijeta kojeg poznaje. U Konradovom slučaju riječ je o unutarnjem stanju i kako povratak na isto mjesto djeluje na njega. Ne može si pomoći bez da mu se isprepliću prošlost i sadašnjost jer prolazi istim ulicama ili se nalazi u istim prostorijama što počinje djelovati na njegovu psihi. Prostor potiče unutarnju borbu u njemu, sukob s njegovim prošlim i sadašnjim ja, čime zapravo pokušava odrediti svoju ulogu kao zlikovca ili žrtve.

Da ponovimo, bit ovog romana nije vampirski lik, već značenje koje on predstavlja. Ovdje je to ljudska priroda, čovjek, što je ironično s obzirom da je u narodnim predajama čovjek izdvojen od povratnika. Tu to nije slučaj, što možemo vidjeti u primjeru glavnog lika koji predstavlja i žrtvu i kriminalca, poslušnog vojnika ideologije. U romanu vampirom se karakteriziraju i drugi pojmovi poput nacizma ili povijesti, budući da Konrad ne može popraviti stvari koje je napravio te povratak u isto mjesto gdje je služio u vrijeme rata ga samo podsjeća na prošle događaje koje ne može zaboraviti.

No bez obzira na novi pogled prema vampirskom pojmu, autor ipak uvodi narodne elemente što se vidi u kišobranu, načinu na koji je pronađen i nesreću koja prati njegovog vlasnika. Osim kišobrana likovi Steinberchera i Adama su isto predstavnici folklora, budući da su prikazani kao isključivo mučitelj i žrtva. To se ocrta još s njihovim imenima, što asocira na arhetipne likove koje pronalazimo u narodnim pričama, te u njihovim akcijama; Steinbercher maltretira Konrada, dok Adam trpi sve što mu se događa i potpuno sluša svoje tlačitelje i njihove odluke. Njih dvoje odlično funkcioniraju jer je glavni lik neodlučan u koju kategoriju između njih dvoje spada. Njegov neodlučni status samo ga više ocrta poput vampira, budući da se nalazi na granici između svijeta živih i mrtvih, te ne pripada više niti jednome svijetu. Takav je i Konrad koji se, sve dužim boravkom u gradu D., počinje otuđivati.

Važan element koji se javlja je isto odnos vampira i žrtve, u primjeru Adama i Konrada te Konradov sukob sa samim sobom. Javlja se uvijek osjećaj bespomoćnosti kod žrtve koja je u nemogućnosti da se ikako obrani od svojeg napadača. U Adamovom primjeru to su kišobran i Konrad, koji su izmorili svoju žrtvu, dok je Konradovo stajalište o ratu i njegova uloga ono što izaziva neizmjernu patnju koja polako dovodi do njegovog postepenog sloma, a zatim smrti.

U ovom romanu, kao i u pripovjetcu *Gladi* veći je naglasak na elementima i karakteristikama koje asociramo s vampirima. Osim toga ovdje se poigrava s idejom unutarnjeg neprijatelja, ne nekog vanjskog utjecaja koji nanosi zlo. Vampir zbog toga prestaje biti izdvojena jedinka koja je prikazana potpuno negativno, već se poigrava s cijelim pojmom vampirskog i što označava u ljudskome okviru. Ne smijemo zaboraviti što vampir sa sobom donosi; bolesti, nesreće, ratove, smrt, sve što se događa u ovome romanu. Jedina je razlika da vampir nije prisutan kao lik, njime se prikazuje negativno ljudska priroda, odnosno sukob između onoga što pojedinac zastupa i što smatra da mora raditi. Time on u istom trenutku postaje i vampir i njegova žrtva te sam sebi nanosi bol. Ovaj roman nije niti napisan kao horor priča, poput romana *Vampir* ili novele *Gospodica Chirstina*.

Međutim slijedeći roman ima posve drugačiju formulu, te zauzima klasičan, možemo čak reći tradicionalan pristup prema vampirskom liku. Kako je Oliviu Crâznic modelirao svoje vampire te koja je njihova svrha?

9. Oliviu Crâznic, ... i na kraju je još ostao košmar

Autor je napisao ovu knjigu u stilu gotičkog romana iz perspektive francuskog plemića Arthura de Seragensa. Radnja je raspoređena u 57 poglavlja koji su neravnomjerno podijeljeni u pet dijelova, asocirajući na čineve u kazališnoj predstavi. Kratak sadržaj ovog djela je da se u jednom dvorcu nakon vjenčanja dvoje osoba plemićkog roda pojavi kuga. Izolirani od vanjskog svijeta, gosti počinju umirati, ali nekoliko likova primijeti da crna smrt nije jedini uzročnik njihove nesreće te ubrzo shvate da je nešto puno opasnije s njima u dvorcu, koje polako širi svoj utjecaj. Već sam naslov ovog djela daje do znanja čitatelju da ne očekuje samo vampira kao glavnog negativca nego da se u romanu nalazi puno više čudovišta koja se mogu staviti u istu skupinu s povratnikom. Zbog te tematike, kao i zbog mjesta i atmosfere u tekstu, vidi se da je autor htio dočarati opojnu čaroliju gotskog romana.

Crâznic je svojeg krvopiju u sklopu ove knjige prikazao klasično, bolje rečeno, tradicionalno kao u narodnim pričama. Razlog zbog toga je to što je autor imao želju ponovo prikazati vampira i stvorenja slična njemu kao simbol užasa, odbacujući prikaz vampira kao zaljubljenih tinejdžera¹², ili filozofskih, prekrasnih bića koji provode svoje vrijeme promatrajući ljude dok proživljavaju egzistencijalnu krizu¹³. Crâznic je želio vratiti folklornog vampira i prikazati ga u njegovoj potpunoj zlobnoj ljepoti. Osim toga inspiraciju i utjecaj na njegovo djelo, autor je dobio iz srednjovjekovnih povijesnih zapisa, razdoblja u kojemu je najviše vladao strah od nadnaravnog te su se ljudi nalazili u najnižoj točki svojeg intelektualnog razvoja. Crkva je imala puno veći i jači utjecaj na svim razinama društva i života, pismenost je bila mala, te nije bila takva povezanost s drugim dijelovima države, kamoli s drugim zemljama.

Utjecaj tih zapisa je pomogao piscu u oblikovanju vlastitih likova, mjesta, te predmeta koji se spominju u tekstu. Sam autor je u pogovoru istaknuo kako likovi, događaji i drugi elementi nisu bazirani po stvarnim osobama, građevinama i sl., već su isti pripomogli u oživljavanju njegovog romana. Osim tih povijesnih dokumenata, autor je iskoristio mitove i legende, kao i narodne predaje koje su pripomogle u oslikavanju nadnaravnog svijeta i čudovišta u njegovom romanu. Činjenica da je pisac vukao inspiraciju iz postojećih dokumenata je zanimljiv i zbog toga što svaki dio započinje citatom kojeg je autor izmislio no zbog tzv. napisanog izvora nakon završetka citata dobiva se dojam kao da je riječ o kopiranom tekstu iz već postojećeg zapisa. To pomaže u formiranju povijesne slike svijeta kojeg je pisac izmislio, što na kraju ostavlja dojam da je ovaj roman zapravo jedan od niza drugih priča koje su ovdje jedino spomenute.

Tako imamo, na primjer lika kao što je Conrad Lorenz čija se knjiga ne samo citira, već ima i važniju funkciju u samome djelu. Sotonist, ubojica i luđak su samo jedni od naziva kojime se opisuje ovaj lik te se ikakva veza s njegovim djelima tretira s oprezom i nepovjerenjem. Inspiriran je povijesnim figurama kao što su Elizabeta

¹² Vampiri u knjigama *Sumrak*, autorice S. Meyer, *Vampirski dnevnik*, L. J. Smith i *Vampirska akademija*, R. Mead

¹³ Poput onih iz serije knjiga pod nazivom *Vampirске kronike*, spisateljice Anne Rice

Bathory¹⁴, Giles de Rais¹⁵, Cosimo Ruggieri¹⁶, Beatrice de Planissoles¹⁷, itd. Njegov utjecaj u demonskim ritualima kasnije likovima pomaže kako bi pokušali razotkriti vampira i druge figure koji se bave sotonističkim aktivnostima, nekromanijom i crnom magijom.

Osim povijesnih dokumenata, na Crâznica su utjecali radovi horor žanra poput onih od E. A. Poea ili H. P. Lovecrafta. Uz to opisi napada i ubojstva su vrlo detaljno i brutalno opisani te u čitatelju stvaraju osjećaj nelagode i gnušanja. Pomalo asociraju na filmove strave i užasa, ponajviše onih koji spadaju u podvrstu nazvanu *body horror*, iako se valja podsjetiti i ranije navedenih narodnih priča gdje je način na koji su vampiri osakatali svoje žrtve detaljno opisan i ostavlja sličan, gnjusnan dojam. Crâznic je također uzeo u obzir stvorenja iz Antičke Grčke, makar je očito da je fokus više bio na srednjovjekovnim zvijerima, budući da nisu toliko fantastične koliko su strašne, odnosno ljudi već automatski imaju određenu stravičnu sliku koju asociraju s njima nego sa onima iz grčke mitologije.

To što je za jednog lika najčešće više povijesnih figura služilo kao inspiracija, na kraju je rezultiralo da se dobije dojam o opipljivoj i autentičnoj osobi koja postoji čak i izvan fikcije.

Budući da se pisac za modeliranje svojeg teksta fokusirao na karakteristike gotičkog romana, u djelu prevladava mračan ton, koji je još više potaknut sumnjivim i nečistim pozadinama nekih likova. Primjer se može vidjeti već u prvome poglavlju, te iako radnja kreće s pozivnicom za vjenčanje, događaj kojemu se inače veseli i raduje, odmah se nagovještaju buduće tragedije i užasi koji će uslijediti:

Dovraga, čak nemam zbog čega odbiti [pozivnicu za vjenčanje]. Promjena zraka će mi dobro doći.

Naravno, istina je bila da sam ustvari imao dovoljno razloga. Prvo, pozivnica je bila sumnjiva. Način kojim je bila napisana - sugerirajući veliku bliskost između mene i markize od one što je postojala - ostavljala je dojam kao da bih trebao igrati neku ulogu. Zatim, koliko sam ja znao, markizina reputacija nije bila besprijekorna. Govorilo se o incestnoj vezi koju je imala s bratom koji je onda počinio samoubojstvo. I to nije bila jedina ružna stvar koju sam čuo o njoj. (Crâznic 2010 : 9)

Arthur odmah na početku ima loš predosjećaj u vezi s tim vjenčanjem, a osim toga vidi se s glasinama koje kolaju oko markize Josephine de Lauras da postoje neki dublji, više zlonamjerni razlozi iza pozivnice. Na taj je način čak nešto pozitivno, u okviru ove priče ima negativnu konotaciju. Naravno razlog zbog toga je što ovaj roman spada u žanr strave i užasa, te već time što je gotički roman, svijet je u njemu prikazan tamnim i nesigurnim. Za razliku od Pekićevog romana, gdje vampir zauzima metaforičko značenje, ovdje imamo ponovo vampira kao zasebnog lika koji je odgovoran za sudbine svojih žrtvi, ali prije nego što ga detaljnije promotrimo, prvo se treba nešto više reći o mjestu i vremenu u koje je radnja postavljena.

¹⁴ E. Bathory je bila mađarska grofica iz 16. stoljeća, najpoznatija po tome što se kupala u krvi djevice kako bi očuvala mladost

¹⁵ Giles de Rais francuski barun iz 15. stoljeća, optužen za ubojstva djece, vraćanje i sotonizam

¹⁶ Cosimo Ruggieri je bio savjetnik francuske kraljice Katarine de Medici, te je bio astrolog i čarobnjak, no bavio se i nekromancijom

¹⁷ Plemkinja de Planissoles je pripadala katarima, vjerskome pokretu s dualističkim kršćanskim i heretičnim elementima, vrlo sličan bogumilskom pokretu u južnoslavenskim zemljama, 1320. ju je Inkvizicija uhapsila, smatrajući je vješticom

Mjesto radnje je dvorac pod nazivom Nuit-aux-Bois, no poznatiji kao Castelul Ultimelor Turnuri¹⁸, gdje su se u prošlosti izvodili rituali, ubojstva i crna magija. U pozivnici koju je Arthur dobio stoji naziv Nuit-aux-Bois, jer je drugi, "pravi" naziv ozloglašen, što ponovo čitatelju nagovještava kako je ta građevina prokleta. Razlog zbog kojeg je glavni lik odlučio ostati u dvorcu čak i nakon što mu je ta informacija predstavljena je zbog toga što se još ništa loše nije dogodilo, te je logika da će markiza promijeniti naziv dvorca kako bi na taj simbolični način izbrisala krvnu povijest koja je urezana u taj prostor. Osim samog naziva i demonskih aktivnosti, dvorac se nalazi oko planina u šumi, te su sela prema putu do njega mala, skoro napuštena, bez crkvi ili kapela, a seljani su praznovjerni i siromašni. Štoviše dvorac je izoliran od vanjskog svijeta, civilizacije, što poslije pripomaže u stvaranju napetosti i straha za preživjele likove. Osim toga dvorac se nalazi negdje na području Francuske, a time Zapada. Razlozi zbog odabira Zapadne Europe za razliku od Rumunjske ili druge zemlje bliže Balkanu su mnogobrojni; jedan od važnijih je ranije navedeni utjecaj zapadnjačkih pisaca i njihovih djela, ali i zbog toga što je Zapad više gospodarski razvijen, postoji veći red, dolazi do razvijanja znanosti, te se u romanu ponovo javlja sukob između Zapada i Orijenta, iako je suptilniji te samo simbolički predstavlja puno važniji sukob o kojem će biti riječ kasnije. Drugi jednako važan razlog zbog kojeg je radnja smještena na Zapad je to što će se čitatelj automatski pitati koja će biti veza između vampira i istočnog dijela Europe iz razloga što je Stokerov *Drakula* definirao Rumunjsku kao "zemlju vampira", te se očekuje da će se njegov korijen nekako povezati sa tom balkanskom zemljom ili čak više s orijentalnom kulturom.

Razlog iza toga je što vremenski presjek radnje je svrstan u razdoblje kada je još uvijek Istočna Europa izolirana od Zapadne. Točno vrijeme radnje nije određeno, a iako je autor rekao da je bio inspiriran srednjovjekovnim tekstovima, način razmišljanja i drugi elementi u romanu samo potvrđuju kako nije riječ o razdoblju gdje je prevladavalo praznovjerje, već se ljudska svijest razvila. U prvom redu, plemići i dame su dobro načitan i obrazovan, što nije bio slučaj u Mračnom dobu, te doktor Perrigod sa svojim izumima asocira na talijanskog slikara Leonarda da Vincija¹⁹. Osim toga likovi ulaze u filozofske rasprave o dualnosti svijeta, kao i u teološke razgovore, te se na Inkviziciju gleda s oprezom i pomalo negativno, što pokazuje svjesnost likova o moralnoj dilemi vezanoj uz tu instituciju. Također s aspekta ove analize to vrijeme je fascinantno s obzirom da se odbacuje praznovjerje, te se počinje cijeniti znanost. Vrijeme na taj način igra u korist romana, odnosno žanra kojemu pripada jer se posvećuje sporom procesu u kojemu likovi tapkaju u mraku, ne znajući što se stvarno događa, te dolazi do onog poznatog osjećaja napetosti i jeze pri prvome susretu s vampirom, budući da likovi nisu upoznati s informacijom o njemu niti su očekivali da takvo nešto postoji. Isto tako to dulje ignoriranje opasnosti na kraju dovede do puno gorih događaja čija je posljedica gubitak puno više života jer likovi nisu bili upoznati s mitologijom koliko sa društvenim znanostima. Također vrijeme ovog romana otežava mogućnosti likova da se na neki način obrane ili pobjegnu od opasnosti što ponovo budi strah za junake.

Osim toga tu je i povijesna pozadina dvorca, zbog koje se opravdavaju stravični događaji, ne čini se da su slučajno pokrenuti; već ranije se govorilo o tome kako su vampiri bili vezani uz nečisto područje, na kojemu je došlo do nasilne smrti, što u

¹⁸ Izravan prijevod bi bio Dvorac Posljednjih Kula

¹⁹ Pisac u pogovoru potvrđuje kako je talijanski slikar bio inspiracija za doktora i njegove izume

kontekstu ovog romana objašnjava nesreću koja pogađa prisutne likove i usput potiče čitatelja da se dalje zanima za daljnje događaje.

Što se tiče vampira, vraćen je u tradicionalan oblik, odnosno Crâznic ga je čak još više pogoršao s time što je usko povezao demona s likom vampira. Pisac je stvorio dvije vrste povratnika, oni koji su se povampirili nakon smrti, ali i jednog pod nazivom Nosephoros²⁰, glavni vampir koji je uzrok svih nesreća i boli naših likova. Taj vampir je drukčiji od drugih s obzirom da je zapravo riječ o demonu koji uzima ljudski oblik kako bi se mogao ušuljati među ljude. Time on nikada nije bio ljudsko biće, te nema čak nikakve dobre crte koje su inače vezane uz povampirene osobe, potpuno je neopravdan, predstavlja zlo i čini sve što dovodi do patnje i smrti likova te njihovog prokletstva. To je ono što je zanimljivo u ovome djelu, jer je autor resetirao vrijeme kada su vampiri bili itekako negativni, te nije bilo spasa njihovim dušama već su izravno bili neprijatelji ljudima i predstavnici Zla.

To je onaj veći sukob koji smo ranije spomenuli s kontrastom Zapada i Istoka, jer u knjizi je puno veći naglasak na Dobro i Zlo kao glavni bit oko kojeg bi se trebali likovi odlučiti. Može se reći da simbolično likovi sa Zapada predstavljaju nekakav red, zakon koji čini svijet smislenim, dok su vampiri i druge čudovišne spodobе primjeri kaosa, nereda, smrti i praznovjerja. Jedan od likova okarakterizira Slavene kao barbare, praznovjerne divljake koji nemaju osjećaj za civilizaciju, te se čak Arthur i njegov prijatelj prvi put posvađaju kada je noć prije pripovjedaču pred vrata došao vampir. Bit njihove svađe je bio to što je Arthur slijepo poslušao savjet drugog lika u vezi zaključavanja vrata po noći, prigrlivši strah umjesto da je reagirao razumno i pokušao vidjeti o čemu je riječ.

Što se tiče onozemaljskih bića koji su prisutni ovdje u tekstu svi su prikazani kao demonske figure. Oni su ti koje svećenici u tekstu smatraju odgovornim za ljudsku patnju, te time i za Zlo koje vlada u svijetu. Za razliku od Pekićevog romana, kao i kod primjera u Poljanovoj pripovjetci sa dvojnikom, ovdje je konkretno za užas i katastrofe koje pogode dvorac isključivo odgovoran vanjski faktor. Vampir više nije isključivo vezan za unutarnje ljudsko stanje, već je ponovo odvojena jedinka od čovjeka, te na taj način on, kao i ostale stravične spodobе su prikazane isključivo negativno, a magija je prikazana samo kao instrument demonskih prizivanja.

Ono što je interesantno u toj instanci je to što iako su čudovišta negativna, ljudski likovi nisu predstavljeni kao potpuno bezgrješni. Ustvari svaki lik, s jednom, jedinom iznimkom, ima veće ili manje nedostatke koji mogu graničiti od neugodnog ponašanja, sve do zle čudi. Vjerojatno je i iz tog razloga jedan od likova, Albert de Guy, inkvizitor, a ne samo običan svećenik, budući da je Inkvizicija zapamćena negativno u povijesti. Štoviše de Guy sam u jednome trenutku kada dođe do dvojbe tko je pravi vampir, savjetuje da se poubijaju svi osumnjičeni jer “nitko nije nedužan” i “svi moraju biti kažnjeni zbog nečeg”. Iako je njegov razlog potaknut misaošću “počiniti manje zlo za veće dobro”, u sadašnje vrijeme čitatelj je svjestan moralne problematike njegovog prijedloga.

Drugi fascinantni primjer je kontesa Gullianna Sellini, žena koja je od velike pomoći Arthuru i njegovom prijatelju vikontu de Vincennesu, koja se bavila bacanjem čini i ritualima, te je upoznata sa fantastičnim svijetom, koji postoji na drugoj, više spiritualnoj dimenziji. Ona je vrlo pozitivan lik, međutim njena aktivnost kao čarobnica, kao i njene homoseksualne tendencije su te koje ostave loš dojam, te čak i

²⁰ Autor je taj pojam dobio izvedenicom *nosferatu*, odnosno iz transilvanijskog izraza *necuratu* koji znači nečisti

na kraju na nju padne sumnja zbog tih aktivnosti. Magija se u romanu tretira negativno, bez obzira tko se njome bavi, što ga automatski čini lošim.

Arthur je iz srdžbe ubio čovjeka, nešto što ga je stigmatiziralo za cijeli život, dok je mladenka, osim što smo u ranijem citatu čuli pomalo o pričama koje ocrtavaju o kakvoj je osobi riječ, u srodstvu sa markizom de Lauras-Montaleom, čovjekom koji je počinio rituale i grozote u dvorcu gdje je smještena radnja. Skoro svi likovi su prikazani sa većim ili manjim manama, što ih čini više stvarnijim od likova iz folklornih priča, te na neki način prikazuju prisutnu borbu sa dobrim i zlim silama, jer su sami odgovorni za vlastite akcije. Također se time ističe i manjkavost snage Dobra u odnosu na Zlo, što se utvrđuje time što ne dolazi nikakva viša sila u pomoć likovima, već se moraju snalaziti sami.

Jedina iznimka je vikontesa Adrianna de Valois, ljubavni interes glavnog lika, djevojka od skoro osamnaest godina. Njena osobnost više asocira na anđela, biće potpune čistoće. Ona je lišena svih negativnih karakteristika, puna je razumijevanja što se očitava pri otkriću o Arthurovome zločinu. Vjerujući da postoji dublji razlog zbog kojeg je bio spreman ubiti čovjeka, ona ga i dalje gleda kao svojeg prijatelja. Drugi primjer njezine dobrote se vidi pri kraju romana, kad je jedina protiv mučenja i pogubljenja mladenke, markize Josephine. Nikada ne pokaže emocije srdžbe ili mržnje, te se njezin prikaz čini gotovo pretjerano dobrim, kao da je riječ o nekom svecu ili neljudskom dobrom entitetu, jer je, naravno, promatrana iz perspektive zaljubljenog čovjeka.

Simbolički ona predstavlja nadu jer njena prisutnost umiruje Arthura i daje mu snagu da preživi kako bi nju zaštitio. Zbog te njene nevinosti, Arthura često asocira na dijete, te njezino stajalište ga istovremeno zadivljuje, ali i podsjeća koliko malo iskustva ima u životu. Stalno se u opisima ne može odrediti je li dijete ili žena, iz razloga što ju Arthur voli no njezin vrlo nevin pogled na svijet je ono što prikazuje njezinu mladost. Na neki način Adrianna nije određena u točnu kategoriju jer se time naglašuje njezina nevinost, dok bi kao žena, predstavljala odraslu osobu, onu sa životnom prtljagom i okaljanom iskustvima, što se više ocrtava na svršetku romana. Ona predstavlja snagu Dobrog, ima ulogu anđela čuvara, zaštitnika i borca protiv zla, pogotovo zbog uloge koju odigra na kraju romana, no o tome ćemo više reći pri prikazu vampira.

Zanimljivo je istaknuti, kada već govorimo o likovima, to da ih je pisac odlučio više oslovljivati njihovim titulama nego imenima što asocira na folklorne arhetipe, međutim ta pišćeva odluka ima nekoliko funkcija; jedna od prvih je ta da će čitatelju biti olakšano pratiti svakog individualnog lika, kada se u romanu nalazi više od dvadeset koji skoro svaki ima svoj stav ili mišljenje. Njihova imena su dugačka, strana čitatelju, budući da su većinom francuska imena, te zbog toga titula pomaže kako bi se nastavilo fokusirati na radnju umjesto na nazive. Druga svrha je ta što je roman sagledan iz perspektive jednog lika koji ne poznaje ljude u dvorcu, te što ih više upoznaje, to se više koriste njihova imena. No i dalje se ponekad javi koja titula ali tada više iz stilističkog pogleda kako ne bi došlo do repeticije naziva ili zamjenica. Osim toga polaki prijelaz sa naslova na imena indicira na prisniji odnos koji se u međuvremenu razvio. Taj postupak stvara realni osjećaj ljudskih odnosa, a u isti trenutak služi da se čitatelj sam poveže s likovima i počne ih razlikovati pomoću imena.

Međutim iz dublje analize se može primijetiti još jedna namjera koja igra sličnu ulogu onih elemenata korištenih pri identifikaciji vampira. Likovi koji su više

oslovljeni imenom su oni koji su na neki način više ili manje povezani s nadnaravnim. Jedan od rijetkih likova koji nije bio povezan sa magijom, a više se koristilo njegovo ime, bio je svećenik Thaddeus Beaumont, međutim razlozi iza toga je što u romanu ima još dvoje svećenika, ali i što se njime uveo razgovor o Zlu kao stvarnoj i opasnoj prirodi koja nije nužno vezana uz ljudske zle akcije. Međutim, ostali likovi su svi na neki način povezani sa mističnim i mračnim onozemaljskim svijetom. Tako imamo baruna von Waltera, Nijemca, koji je već u Slovačkoj doživio napad vampira, Giulliana Sellini za koju smo već utvrdili da je vještica, Huguet de Castlenove, vukodlak, Monique, Adriannina prijateljica, koja je na kraju isto postala vampirica, a bila je sudionica u demonskim aktivnostima, te na kraju Maximilien "Max" Schwartz, glavni vampir.

Osim toga autor još od samog početka nagovještava identitet vampira, iako čitatelj nije nužno odmah toga svjestan. To je ono što čini pravu tenziju i dinamiku u ovome tekstu jer likovi ne trebaju samo ubiti vampira, već ga moraju i prepoznati. U Stokerovome romanu čitatelj je odmah na početku svjestan tko stoji iza svih napada, tko je krvopija te je samo pitanje vremena dok drugi likovi ne postanu svjesni njegovog identiteta i lokacije.

Taj slučaj nije u ovome romanu gdje čitatelj zajedno s likovima ne zna što se događa niti ne zna tko je krivac. Štoviše nije otkrivena niti povezanost sa dvorcem, iako se zna povijest mjesta, jer se nema spomenute informacije o prijašnjem vampirskom prisustvu. Informacija se postepeno dodaje, te se u prvi mah čini kao da je sila u dvorcu odvojena od vampira, jer se misli kako je riječ o preminuloj osobi vraćenoj u život. Tek kad je Schwartz mrtav i Arthur zaštićen sigurnošću svojeg doma dobiva se informacija koja pokazuje Schwartzovu pozadinu i pustoš koju je za sobom ostavio, te se tu napokon vidi ta veza sa Orientom koja je namjerno bila izostavljena ranije u tekstu kako čitatelj ne bi znao o kome je riječ. Vrlo je fascinantno ponovno uzeti knjigu u ruke s saznanjem što se događa jer se prepoznaju elementi koji navode na krivca, a prvi puta su biti zanemareni.

Što se tiče Huguetta i Schwartz, dvoje likova koji na samom početku romana nisu ljudi, njih se najmanje oslovljava s njihovim naslovima, štoviše Schwartz se samo dva-tri puta nazvalo grofom. Taj obrt korištenja imena je fascinantno i zbog toga što se u prošlosti osoba depersonalizirala ako se smatrala vampirom. Čak i kad se na kraju prikaže u svojoj pravoj prirodi, i dalje ga se više oslovljava imenom, a rijetko nekim drugim nazivom.

Jedan zanimljiv motiv koji je također vezan uz vampirski mit, konkretno više za rumunjske predaje o vampirima je plava boja očiju potencijalnih vampira. Već smo ranije govorili o toj karakteristici, ali u kontekstu ovog djela je zanimljivo što je autor odlučio koristiti taj motiv. Naprotiv dvije najčešće spomenute boje su crvena, kao boja krvi, ubojstva, požude i plava, često korištena u isticanju boje očiju. Međutim osim vampira, plavom bojom se opisuju šarenice drugih, živih likova, iako se može primijetiti da se spominjanjem plave boje nagovještavaju daljnje loše situacije, ponajviše one uzrokovane nadnaravnim bićima. Plavu boju je pisac asocirao s prirodom zla i negativnog, te ju se ističe u mrtvilu vampirskih očiju, s iznimkom Schwartz koji pak ima pakleno crvene šarenice, čime se prikazuje njegova demonska narav. Tom razlikom se opet Schwartz odvaja od drugih vampira, ne samo kao njihov vođa, već kao demonska sila, potpuno odvojena od čovječanstva, te ga se na taj način određuje u ulogu negativca.

To je važna razlika od vampira iz folklornih priča, koji su ponegdje više ili manje na neki način povezani sa ljudskim životom i smrću iako se smatralo da su ti ljudi zbog toga prokleti. U književnosti je nastala još veća razdioba, vampir i smrt su više asocirani jedan s drugime, nego što je povratnik s demonom. Naravno, ponegdje se spominje križ, svećenik, vjera, molitva, kao načini zaštite od vampira, ali u zapisima i vjerovanjima se vidi da se nije toliko često ulagalo u vjersku pomoć, barem ne od crkvene ustanove. Međutim u ovome romanu je pisac veći naglasak stavio na vampirsku vezu s demonima i Paklom što se može vidjeti malo prije nego prvi gost umre od kuge. Arthur zamjećuje toplinu kojom se može asocirati prisustvo Pakla jer je otvorena veza s tom dimenzijom, zbog svih ubojstava i rituala koji su se izvodili u dvorcu. Inače se u književnim djelima s vampirom prvo asocira osjećaj hladnoće, zbog manjka ljudske topline, topline koja automatski označava život, dok se hladnoća na isti način više koristi u opisivanju smrti. U slučaju opisivanja Pakla je pak obrnuto, prva asocijacija je vrućina, a česta dominantna boja je crvena. Toplinom se u romanu ističe demonska prisutnost, bolje rečeno pisac je poistovjećivanjem demona i vampira prikazao povratnika kao još gorom sudbinom budući da se pretpostavlja prokletstvo duša koje su se vratile iz mrtvih.

Na taj način likovi su u još gore položaju, te nisu opće spremni nositi se s takvim stvorom, jer on ne spada na njihovoj razini postojanja. Prava demonska priroda ovog vampira se vidi u njegovom poigravanju s gostima dvorca. U prvom redu pozvani su ljudi iz različitih područja zanimanja, od svećenika, vojnika, šefa policije, vještica, itd. Čak je sam Schwartz osobno pozvao baruna von Waltera, jedinog lika iskusnog u susretu s vampirima, čime gosti imaju šansu organizirati se u borbi protiv njega i njegovih sila. Međutim bez obzira na tu prednost, i dalje se povećava broj žrtvi, naime što više vrijeme odmiče to postaje gore, čime se usput i vidi sadistička strana ovog vampira, jer se poigrava sa svojim žrtvama. Prve smrti su uzrokovane kugom, te likovi umiru polako, a jedno objašnjenje je to što se vampiri mogu danima hraniti. Bit je da što više vrijeme odmiče to gora postaje situacija, te na svršetku dolazi do pokolja kojeg je barun von Walter predvidio u svojem prijašnjem svjedočanstvu:

Izlaze usred noći iz grobova i napadaju prvo selo koje im se nađe na putu. Napad uvijek traje manje od sat vremena, a rezultat je masakr. Stanovnici su poubijani sve do jednog. (Crâznic 2010 :110)

Time se zapravo vidi da Schwartz, iako je dopustio ljudima da se suprotstave i počnu uzvraćati napad i dalje ima veću prednost nad njima te ih ne namjerava pustiti da prežive do kraja. Ustvari u von Walterovom pismu su vampiri prikazani tradicionalno, baš onakvi kakvi su bili u folklornim pričama, odmah napadaju, otvoreno i vrlo brutalno, za razliku od dugotrajnog hranjenja jednom žrtvom koja zbog toga ima dvije rupice na vratu. Međutim u dvorcu je drugačije, postepeno se stvari pogoršavaju i to iz prvog reda jer Schwartz namjerno pušta svoje žrtve da otkrivaju što se događa. Književno taj postupak djeluje jer se čitatelju dočarava atmosfera i bit je da se treba doći do zadnjeg čina koji je potpuni kaos, jer će do tog trenutka biti potpuno uronjen u taj svijet i već će imati neki odnos sa likovima koji su preživjeli. No taj princip usput se koristi kako bi se pokazalo koliko je Schwartz neljudski od likova, te se time još više ističe njegova demonska strana.

Druga zanimljiva karakteristika preuzeta iz folklora je nesreća koja prati prisustvo vampira. U romanu je riječ jedino o kugi, usput poslužuje kao način na koji se može detektirati vampirska prisutnost. Međutim pisac je jedino nju asocirao sa pojavom vampira, ne spomenuvši nesreće, ni predviđanje smrti iako su tiom bolešću

zapravo ti ostali faktori isto predstavljeni, pogotovo u vremenu kad medicina još nije dovoljno razvijena, kao ni način brže dostave lijekova. To se može vidjeti i prvom reakcijom koju zahvati masu pri otkriću zaraženog čovjeka budući da nastane potpuni kaos te prevlada strah u ljudima. Zbog panike u tom kratkom trenutku ljudi prestanu razumno razmišljati, već se povedu instinktima, na neki način odbacivši red i pravila svojeg svijeta, prihvativši primitivnu borbu za preživljavanje. Usput kuga ima funkciju u razvoju daljnje radnje i njome se objašnjava razlog zbog kojeg likovi i dalje ostaju zatvoreni u dvorcu punog vampira. Osim toga još dok glavni lik i njegov prijatelj nisu primijetili anomalije nakon karantene, svi konji su poubijani kako bi se zaustavila zaraza čime se cementira njihova daljnja sudbina u ostatku romana.

Važno je napomenuti kako Schwartz, kao lik i uzrok vampirskih napada, nije toliko prisutan u romanu. Naravno, spominje ga se, pogotovo na početku kada Arthur i Vincennes pokušavaju otkriti više informacija o mladoženji, tajnovitom strancu koji ne poznaje niti jednu osobu u dvorcu. Ali što više radnja odmiče te kreću neobični događaji, on polako ulazi u drugi plan te jedino pri kraju djela, kada je već dosta likova umrlo, australski grof se ponovno vraća na prvi plan priče. Štoviše do samog otkrića njegovog pravog identiteta, Schwartz nema puno dijaloga u tekstu. Isto vrijedi i za vukodlaka, Huguet, kojeg se pak više na početku ignorira dok se ne počnu spominjati sotonistički rituali, te ga glavni lik počinje sve više zamjećivati zbog sumnje u vukodakov odnos s Adriannom. Na taj suptilan način pisac izdvaja nadnaravne likove, oni su ti koji su uljezi u dvorcu, neprijatelji čovječanstva, odvojeni od drugih ličnosti jer ne pripadaju zapravo u njihovom "normalnom" svijetu.

Ponovno se vraćamo na simbol stranca, drugoga, izdvojenog od čovjeka jer nije isti kao on, iako preuzima obličje kojim se prikriva. No dok taj motiv u Pekićevom romanu možemo vidjeti kao zanimljivo proučavanje ljudskog identiteta, gdje se Konrad osjeća odvojenim i samim jer se ne može identificirati ni kao žrtva ni kao tlačitelj, ovdje su ova dva lika izdvojena jer nisu ljudska, predstavljaju sve što je pokvareno, nešto uvrnuto te služe kako bi se utvrdila granica između Dobra i Zla. Štoviše Huguet je antagoniziran već s glasinama koje ga svugdje prate, a još više kada Arthur misli da je njegov ljubavni rival. Oko Schwartz postoji misterija, nitko ga ne poznaje, ali ga se ne vidi kao prijatelju, za razliku od vukodlaka. Tu ponovno vidimo folklorni utjecaj, pogotovo zanimljiv u Huguetovom slučaju jer je vukodlak.

U prvome dijelu ovog teksta smo već obradili vrste vampira te neke od termina koji se koriste u drugim jezicima te smo u rumunjskoj kulturi zabilježili vrstu povratnika koji se nakon svoje smrti preobražuje u vuka. Osobe koje bi se na taj način povampirile su bile za života nemoralne i zle, sličnost koju tu možemo vidjeti i u Huguetovom liku. Što se tiče tajnovitosti koju prati Schwartz, to je ponovno na neki način indicacija čitatelju o vampirskome liku jer je riječ o strancu. U prošlosti te u starim vjerovanjima jedni od potencijalnih povratnika su bili stranci jer nisu bili poznati ljudima. Schwartzova pozadina nije otkrivena, jedina informacija koju gosti znaju o njemu je da je austrijski grof, međutim čak nije niti pozvao ikog poznanika na svadbu te se time ne može otkriti bilo koja druga informacija o njemu.

Znači Schwartz ne spada u normu drugosti jer je vampir, već i time što je stranac u tuđoj zemlji, što je tipičan način na koji se u narodnim pričama asociralo vampira. Prisjetimo se onih narodnih priča iz prvog dijela ovog rada, s vampirima koji se pridruže slavlju, nezamjetno se uvukavši među ljude. O ovome romanu to je Max Schwartz, a pisac namjerno to odmah na početku ističe. Ironično je što je gostima austrijski grof neobičan te nedostatak informacije i pitanja koja likovi postavljaju u

vezi njega privuku čitateljevu pažnju, ali nakon što prođe vjenčanje Crâznic ga namjerno stavlja u drugi plan kako bi mogao graditi intrigu i stvoriti veću napetost jer su, zbog svojih nesavršenosti, i ljudski likovi sumljivi. Štoviše između grofa i njegove nevjeste, ona je više sumnjiva figura zbog njezine veze u okultnim i demonskim ritualima, te se napadi događaju u njezinom dvorcu, punog mračne prošlosti te je ona pozvala gotovo sve goste.

Osim toga, od svih djela koje smo analizirali, ovdje se prvi put izdvajaju lik vampira i vuka. U pripovjetci *Glad* smo imali mladića asociranog s vukom, za Drakulu je Stoker opisao kako se preobrazuje u vuka, a da ne govorimo o narodnim pričama gdje se vrlo često vampir opisuje poput zvijeri, a ne kao čovjek. U ovoj knjizi, pisac je odvojio dva čudovišta, te je jednog približio više ljudskom aspektu - Huguet je u početku bio čovjek - dok je drugog potpuno odvojio od ikakve ljudske karakteristike - Schwartz je u svojoj suštini demon u ljudskom obličju. Međutim to što je Huguet izvorno bio čovjek ga stavlja u poziciju gdje je podređen vampiru, umjesto da je na jednakoj razini s njim što je drugačije od vukodlaka iz narodnih priča. Oni su bili jednako strašni zajedno s ostalim nadnaravnim bićima, poput vampira, tretirani su negativno te su se neke njihove karakteristike s istima znale asocirati. Huguet je zbog toga bliži čovjeku, te poput ostalih likova, njegovu preobrazbu se može promatrati kao ljudsku slabost prihvatanja zle sile. Schwartz je pak, zbog nedostatka ljudskosti, predstavnik iste, što se potvrđuje činjenicom da su Huguetove žrtve brutalno ubijene, dok se Schwartzove vraćaju u život, šireći dalje vampirsku lozu. U knjizi se više daje naglasak njegovom demonskom podrijetlu nego vampirskom, te za razliku od ostalih povratnika, njegove oči su crvene, dok mu je krv crna, izdvajajući ga od bilo kakve povezanosti s čovjekom.

Jedna od ranijih rasprava u djelu je o definiciji i suštini Zla, pokrenuta Beaumontom, jer on smatra da je Zlo odvojeni čimbenik, neovisan o ljudskoj prirodi što se pojavom vampira potvrđuje, te su tom logikom ljudi jedino žrtve njegovog utjecaja, ne uzročnici. Iz tog razloga se naglašava sumnjiva pozadina svakog lika jer se time isto nagoviješta košmar koji će se u dvorcu dogoditi, a usput se tako stvaraju tenzije u odnosima budući da se ne zna tko zapravo stoji iza svih tih napada. Osim toga te ružne ljudske karakteristike zapravo igraju ulogu u prikazivanju moći koju Schwartz posjeduje zbog toga što je fizička manifestacija Zla. Ta moć je prikazana kad svi likovi padnu pod njegovu kontrolu, a Arthur primijeti da više nisu u dvorcu, već u Paklu:

Paklovi su se redali jedan sa drugim i svaki je bio gori od prošlog.

Nisam bio siguran jesam li bio mrtav ili živ, ali način na koji smo prolazili kroz njih je bio istinski stravičan. Tada sam došao do pakla goreg od svih dosad i bio sam zgrožen koliko sam ga jasno percipirao.

(...)

Nije bilo ikakve sumnje da sam mrtav, jer je to bilo jedino logično objašnjenje. Živi čovjek nikada ne bi mogao otpjeti takvu bol. (Crâznic 2010 : 260)

Tu Adriannina uloga postaje opravdana jer je pisac napravio svojeg vampira lišenog ikakvih slabosti. Kao inkarnacija svega lošeg, manifestacija Pakla na Zemlji ne postoji lik u romanu niti oružje kojim ga je moguće ubiti. Jedina slabost je snaga Dobrog, čistog te je mlada vikontesa baš iz tog razloga jedina koja je imala moć oduprijeti se njegovoj kontroli dovoljno dugo da ga ubije i završi noćnu moru.

Također mora se izdvojiti nekoliko riječi o Crâznicovoj verziji Pakla, jer se iz opisa vidi da postoji nekoliko vrsta te dimenzije što se može odmah povezati na Danteov Pakao. U tom epskom spjevu, Pakao je podijeljen u devet krugova, odnosno deset računajući zadnji s vragom, svaki posvećen specifičnim grešnicima čija kazna i patnja reflektira njihove grijehe. Ovdje se ne ulazi u dublji opis, više se posvećuje Arthurovim dojmom i osjećajem kroz koji prolazi dok doživljava to stravično mjesto. Pisac nije spomenuo je li Danteov Pakao bio model pri opisu, ali ipak se na taj način vidi utjecaj drugih djela koji mogu asocirati čitatelja iako ih pisac možda nije imao u vidu kad je pisao svoje djelo.

Svi dosada spomenuti faktori, od izbora mjesta i vremena radnje, do likova, te sablasnih elementa koji su prisutni u knjizi služe kako bi probudili grozu, jezu u čitatelju prema vampiru. Bit je u tome što Schwartz nije grof Drakula, krvopija koji ima izgrađenu cijelu povijest, postoje različite verzije tog lika, općenito prihvaćenog kao ocem vampira, te skoro svaki čitatelj koji po prvi put uzme u ruke Stokerov roman već ima neko mišljenje i dojam o njemu, iako još nije upoznat s prvobitnom verzijom. Međutim Crâznic je uspio dočarati dinamikom likova, jezovitim opisima kao i povratkom narodnog straha od nadnaravnog svojeg vampira kao istinski zastrašujućom figurom. Interesantno je to što su gotovo u jednakoj mjeri i jedan i drugi vampir odsutni u tim djelima, ali dočaravanjem atmosfere i ostalih elemenata, povijesnih kao i stravičnih uspijevaju oživjeti te likove i prikazati ih u njihovom punom stravičnom sjaju.

Vampiri koje je on napravio više liče na verziju vampira prisutnog u Eliadovom djelu. U opisima zemlje, otvorenih rana i mrtvog mesa vidi se da je riječ o trupu više nego o vampiru. Osim toga, uz iznimku prvog vampira s kojim se Arthur susretne, ovi vampiri su više zvijerski prikazani, nikad ne pričaju, ispuštaju nelidske zvukove te se više fokusiraju na ispijanju krvi nego na mučenje likova. Zapravo njihovo ponašanje više podsjeća na ono od zombija iz filmova, nego na vampire zbog manjka razuma. Osim njih, u romanu se jako daje značaj snovima, bolje rečeno noćnim morama od kojih glavni lik pati, te ga nemogućnost spavanja čini umornijim što više vrijeme odmiče. Pisac je u pogovoru rekao kako je ta instanca bila inspirirana vjerovanjem u biće, vili ili zloduhu koje bi sjedilo spavaču na prsima i stvaralo mu noćne more, te ga ponekad i gušilo. Ranije u radu se pričalo o vrsti vampira s nazivom davitelj koji je imao sličnu funkciju, te se prikazom Schwartz kao glavnog uzroka zlih sila može gledati na noćne more kao njegovim maslom.

Usput se mora spomenuti koliko je raznolikost termina koji označavaju riječ vampir igrala ulogu u Crâznicovom romanu, čega nema u južnoslavenskim djelima. Rumunjski jezik ima nekoliko izraza čije je značenje vampir, makar je najupotrebljiviji *strigoi*. Stoga je interesantno to što je Crâznic odlučio izmisliti svoje vlastite izraze kao *nelapsi* (preuzeto od slovač. *upir*) i *Nosephoros*, ali ipak je jednom iskoristio izraz *strigoi*, dok je pri borbi sa Schwartzom koristio termin *vampir*. Možda je autor te izraze koristio isključivo stilistički, ali se dobiva dojam kao da se time pokušala istaknuti razlika u vrstama vampira. *Nelapsi* se koristila za povampirene žrtve dvorca, koje su imale plave oči. Riječju *strigoi* je von Walter opisao vampire koje je sreo u Slovačkoj, međutim razlika između njih i onih iz dvorca je u boji očiju, jer su barunovi napadači imali crvene šarenice. To bi indiciralo da su ti vampiri bliži Schwartzu, ali način na koji su napadali ljude je sličan ovome od *nelapsija*, drugačijeg od promišljenog polakog mučenja kroz koje grof izmrcvari preživjele likove.

Jedan od motiva kojeg još nismo obradili je prisutnost životinja u tekstu. Budući da je vampir inspiriran usmenim predajama i vjerovanjima, životinje igraju važnu ulogu pri dočaravanju stravične slike u romanu. Već smo spomenuli Hugueta, vukodlaka, no tu su i svjedočanstva o životinji koja se preobražuje u čovjeka, kao i o prisustvu "živine s rogovima". Ono što se odmah može zamijetiti je to što pisac ustrojava u tom opisu, nikad ne izražavajući o kojoj je rogatoj životinji riječ, što automatski asocira na vraga. Nikada životinja nije određena, niti ju Arthur ikad direktno vidi, već dobiva svjedočanstva od drugih likova ili ju samo čuje:

U jednom određenom trenutku, usred noći, stresao sam se iz sna jer se po kamenim pločama dvorišta čuo zvuk sličan kopitu. No u Dvorcu Posljednih Kula više nije bilo niti jednog konja. (Crâznic 2010 : 104)

Zbog teme i tona romana automatski se dolazi do zaključka da se kopita odnose na opis vraga, vražićka, budući da su u prošlosti demoni i Sotona bili prikazani kao poluživotinje i poluljudi sa kozjim nogama, ljudskim tijelom i rogovima. Znači ovim svjedočanstvom iz druge ruke se na neki način prikazuje demonski utjecaj u dvorcu i nagovještaj loše sudbine gostiju. Osim toga se u tekstu spominje i pojam *Ha'thar*, što je pisac izmislio, a označava Evoluciju Nazadovanja²¹ stanje u kojem se ljudi ponašaju poput životinja. Ponovo se vraćamo na sukob između razuma i instinkta, odnosno čovjeka i životinje, ali u sklopu knjige ta borba označava odbacivanje moralnih vrijednosti i humanosti te prihvatanju instinkta i prirodu preživljavanja koja je prisutna u životinjskom carstvu. Također se ne smije zanemariti činjenica kako se u Srednjem vijeku životinje smatralo slugama vještica ili čak demonima prikrivenim u tjelesnome obliku kako bi namamili što više nedužnih ljudi u Pakao. Budući da su veliki utjecaj na ovu knjigu imali dokumenti iz tog razdoblja, životinja ovdje isto tako ima više zlonamjernu konotaciju. Nije samo simbol primitivnog i nazadovanja evolucije, već predstavlja demonski aspekt, nagovještava prisutnost Zla. Na taj način nije toliko riječ o sukobu primitivizma i razvoja već zlih i dobrih sila, što samo više pripomaže u formiranju vampira kao glavnog negativca.

Dok je vampirska uloga u narodnim pričama više fokusirana na pouku čija je svrha održavanje reda u zajednici, u ovome romanu, iako je odnos između čovjeka i vampira sličan onome iz folklora, Schwartz je puno više antagoniziran. Njegova svrha nije održavanje reda, već prikazivanja negativnog, on je fizička reprezentacija zla, uzrok patnje, te mu je cilj što više ljudskih duša dovesti na njegovu stranu. U starim vjerovanjima se vidi da je postojala veza između vampira i čovjeka, međutim ovdje je se odbacuje i veći se naglasak stavlja na odnos između vampirskog i demonskog.

To je zanimljiva razlika od povratnika koji su se pojavljivali u prošlosti od onih koji su stvoreni u književnosti. Razlog zbog kojeg je izabrano ovo djelo, ovaj vampir i njegova djeca za analizu je jer je autorova namjera bila ponovno oživjeti takvog vampira. Međutim između folklornih vampira do današnjeg vremena nizale su se različite interpretacije tog stvora, neki bliži originalu dok su drugi potpuno drugačiji. Taj povijesni presjek je interesantan u sklopu ovog vampira jer se vide svi ti utjecaji, a ipak, budući da je pisac sa prostora gdje su se te priče jednom poput zaraze širile, vidi se jači presjek između narodnog i književnog utjecaja. Jedan od primjera je to što radnja kreće polako, čitatelju se daje vremena da se upozna s likovima, opisi rituala i mračne povijesti dvorca, kao i različite neobične rasprave o suštini Zla imaju funkciju dočarati tu stravičnu i zastrašujuću atmosferu.

²¹ U tekstu se koristi engleski termin *Evolution Backwards*, autorica rada nije mogla pronaći hrvatski termin tako da je prevela sa engleskog

Prvi susret s vampirom je vrlo sablastan, nije užurban niti nasilan, već se više fokusira na dobivanju jeze, na stvaranju ambijenta:

Odjednom sam se probudio, ne shvativši iz prve, što mi je prekinulo san. No nije me ni bilo briga. Znoj mi je curio s kose ravno na oči, tjerajući me da trepćem u mraku.

I tad sam čuo zvuk.

Nije bio toliko glasan, koliko je bio konstantan. Pozorno sam osluškivao, naprežući svoja osjetila dok su mi se ramena tresla od napora jer sam pokušavao ostati potpuno miran, čak zadržavajući dah.

(...)

Teško mi je objasniti to što sam čuo. Bilo je poput nekog teškog koraka, hromog, vukao se troma kao da nosi težak teret. Ali u istom trenutku jasno sam mogao razlučiti i tapkanje, poput nekakve tekućine, kao da je štogod se to približavalo hodalo po blatu. Ali nije bilo nikakvog blata u hodniku koji je vodio do moje sobe te sam bio proketo siguran da mu je bila namjera ući unutra. (Crâznic 2010 : 118)

Iz ovog citata može se vidjeti koliko je važan opis pri stvaranju ambijenta. Cijela ta scena je strašna, Arthur se usred noći probudio, znači nije niti još u nekom funkcionalnom stanju, a čuje nepoznat zvuk. Naravno, sva informacija o dvorcu, kao i priče o ritualima i demonima, a zatim neobjašnjiv nestanak von Waltera, jedine osobe koja je znala što se događa, utječe na osjećaj nelagode prema bilo čemu što se približavalo njegovoj sobi. Nije niti stigao razmišljati logično, obuzima ga strah i reagira iz njega što, naravno samo još više cijelu sliku čini jezovitijom. Taj osjećaj je isto tako udvostručen činjenicom što Arthur ne zna što to stvara taj zvuk, što se to približava njegovoj sobi, sveden je samo na osjetilo sluha i svoje mašte da zaključi o čemu je riječ.

Jedan od najboljih elemenata koji se koriste u hororu je vrlo rijetki prikaz čudovišta, uzroka straha, već ga se najčešće pokušava dočarati drugim osjetilima kako bi se pustilo gledatelje ili čitatelje da sami zamisle kako stvor izgleda. U ovoj instanci Arthur je u svojoj sobi dok se vampir nalazi u hodniku te se onomatopejski pokušava dočarati čitatelju točno što on čuje, a u isti trenutak mu tjera strah u kosti. Do samog kraja glavni lik niti ne zna tko je to došao na njegova vrata jer ga je previše strah, međutim tada se njegov posjetitelj prvi put oglasi:

- Arthure... Arthure, otvori. Trebam s tobom razgovarati.

Da, bio je to njegov glas - a ipak nije mu bio nimalo sličan. Bio je masan, grozan, hladan kao da su mu usta bila puna zemlje. Možda su i bila.

No u jedno sam bio siguran. Von Walter me nikada nije zvao Arthurom.

Štogod se nalazilo iza vrata nije bilo Von Walter. Ne više. (Crâznic 2010 : 119)

Tek na kraju poglavlja se otkriva identitet, iako je čitatelj mogao pretpostaviti što će se dogoditi. To je onaj klišej kojeg se koristi najčešće u ovoj vrsti žanra, ali ipak ostavlja dojam. Čitatelj itekako razumije i suosjeća s Arthurom jer je ambijent do tog trenutka savršeno oslikan i to otkrivenje na kraju pojačava osjećaj groze. Nije ništa novo uvedeno time, već postoje različite knjige koje su iskoristile sličan opis kako bi se dočarala željena scena, no to se sad i očekuje sa novijim djelom, vrlo je teško isključiti druge knjige ili filmove koji su već obrađivali sličnu tematiku.

I tu je taj književni utjecaj očit, ali Crâznicov roman time nije umanjen, i dalje je atmosfera autentična te potiče osjećaj strave što je zapravo i najvažnije u ovakvome žanru. Međutim uz književni, ovdje dosta veliki utjecaj imaju usmene priče, i to ne na

način kojeg je Stoker iskoristio, ponajviše u opisima sposobnosti koje Drakula ima, te područje u kojemu se nalazi. Ne, tu se vidi utjecaj pri motivima poput plave boje, specifične karakteristike rumunjskih vampira, ili na način na koji je opisano krvoproliće. Jer prvi susret s vampirom je suptilan, dok kasnije Crâznic ulazi u gnusnije detalje pri opisima na koji način su neki likovi poginuli. Od detaljnog opisa osobe prepolovljene na pola, rasporenenih trbuha, zubima poderane usne sve do silom iskopanih očiju i kose otrgnute zajedno s tkivom. Ti opisi su detaljni, odvratni, asociraju na scene iz Tarantinovih filmova, pogotovo kada vampiri počnu u skupini napadati preživjele likove.

Međutim već su se takve slike vidjele u usmenim pričama, a budući da je pisac rastao u državi gdje te predaje čine kulturnu baštinu, naravno da su uvedeni u tekstu. Osim toga Walterov susret s vampirima je drugačiji nego što je bio Arthurov prvi gdje se isto vidi razlika. Walter je bio napadnut u Slovačkoj usred puta; nekoliko mrtvaca ga je pokušalo ubiti, a u prošlosti se vjerovalo kako neke vampire se može naći na raskrižjima, odnosno na cesti po kojoj prolaze ljudi. Osim toga Walterov lik asocira na Arnonta Pavla, čovjeka s kojim je pokrenuta epidemija vampira u Europi početkom 18. stoljeća. Iako u pogovoru pisac nije spomenuo da je Walter bio baziran po Pavlu, u njegovim istraživanjima povijesnih zapisa o vampirskim slučajevima je bio i njegov. Poveznica između von Waltera i Pavla se može vidjeti u iskustvu koje njemački barun ima sa vampirskim susretima. Također je poput Pavla na kraju ubijen zatim preobražen u ono od čega je bježao. U tim nekim detaljima može se prepoznati bliskija veza s folklorom, nego ona od Stokera čija je verzija gledana iz pozicije stranca prema Balkanu.

Čak je ironično na samome početku dok se ne zna ništa o gostima, koji će od njih uvesti vampirski motiv, budući da niti jedan nije rumunjskog ili slavenskog porijekla što bi odmah dovelo do neke poveznice. Zapravo prva kandidatkinja je Giulianiina Sellini kao Talijanka, dok se ne otkrije von Walterov boravak u Slovačkoj što onda pomalo otvara vrata na Istok. Međutim tek kad je cijela radnja gotova, pisac razotkriva balkansku vezu sa vampirskim likom.

Osim toga i pogled na Balkan i ljude je drugačiji od onoga kojeg su von Walter i Schwartz prikazali; dok se na početku francuske seljake opisuje glupim i praznovjernim, opis rumunjskog naroda je onaj pun divljenja. Grof de Marenne, osoba čije zabilješke Arthur na kraju čita, je fasciniran njihovim načinom življenja, smatra da je njihov način života ispunjeniji nego onaj iz njegovog kruga, te su žene jedne od najljepših bića koje je vidio. Njihove priče i vjerovanja su fascinantni ne ruglo ismijavanja. Makar je narod stočarski, te nije zapravo načitan, grof hvali njihovu inteligenciju, što je sasvim drugačije od pogleda stranca na Balkan. Ne čini se kao da je pisac pokušavao uveličati svoju državu i ljude, već kao da uvažava kulturno porijeklo iz kojeg se razvio cijeli niz umjetničkih djela. Zapravo može se reći da tim pismima se autor zahvaljuje narodnom duhu i vjerovanjima koji su pomogli u ocrtavanju vampira i drugih fantastičnih elemenata u romanu. Dok su književna djela i povijesni dokumenti služili kao inspiracija, ipak je autor uvažio folklor koji je imao veći udio pri oblikovanju čudovišta, što je i očito s Crâznicovom željom da se vampira ponovo pokaže u prvobitnom stanju.

10. Zaključak

To je ono što je zapravo sva tri djela činilo zanimljivim za analizirati. Nastali su na području gdje je kulturna baština ispunjena pričama o mrtvacima koji se vraćaju u život. Štoviše neki su toliko popularni da ih se pamti imenom, poput Jure Granda, Save Savanovića i Petra Blagojevića ili lampira Mehe. Priča je bezbroj, toliko ih ima puno da je teško odrediti točno otkud su potekle, iako se može vidjeti zašto je došlo do potrebe za njima. Kao što je sam Crâznic u svojem romanu na svršetku opisao život u Vlaškoj, zbog tog seoskog života, prekrasnog, raznolikog i slojevitog područja, jednostavno je nemoguće ne gledati Balkan kao na jedno magično i misteriozno mjesto.

Narodne predaje koje su se proširile su pravi primjer toga, pokazujući ne koliko je primitivno bilo društvo, već maštovito, punog ideja i čarolija koja se zapravo nikada nisu izgubile. Te priče su doslovce zbližile ljude, možemo si dočarati sliku skupine pastira koji sjede oko vatre, pričajući te priče, zabavljajući i zastrašujući jedni druge.

Naravno bilo je negativnih konotacija vezanih uz vampira jer je on predstavljao nešto što živi na granici između dva svijeta, spada u mistično i realno istovremeno. Međutim imao je funkciju slavljenja čovjeka, što se i vidi njegovim ubojstvom, koje je preuzeto iz Atičke Grčke pridonosenjem žrtvi. Njime su se objašnjavale katasterfe, nesretne smrti, bolesti, suša, oluje i druge prirodne pojave.

On je u isti trenutak čovjek koliko je obliče demona, stalno se može vidjeti ta dualnost koja ga oduvijek prati. Jedan mit govori o tome kako je ljudski rod nastao zajedničkim radom anđela i demona, gdje su jedni stvorili duše, dok su drugi napravili ljudska tijela. Time su se objašnjavale čovjekove dobre i loše akcije i aktivnosti. Vampir zbog svojeg dualnog stanja na neki način asocira na taj mit, makar se više naglasaka stavlja na vezu između smrti i života. Iz tog razloga je vampir toliko zanimljiv i inspirirajući lik jer ga se ne može odrediti. Zbog toga ga se često i prikazivalo poput stranca, koji se ušulja među ljude te ih napada.

Vampir nakon uskrsnuća prestaje biti osoba koja je bila za života, već ga se poistovjećuje s demonom. To razmišljanje je logično jer se time ljudi nisu bojali Božjeg gnjeva pri osakaćivanju trupla osumnjičenog povratnika. Tu se zapravo može vidjeti ta antička navika pridonosenju žrtvi, a vampir je ponovno dobio dvojnu ulogu i žrtve i krivca.

Povijesna i politička situacija je pripomogla u očuvanju te kulturne baštine. Period osmanske tiranije je najčešće gledan kao vrlo negativan povijesni događaj, međutim i on je pripomogao na neki način u prijelazu vampira s usmene na pismenu književnost. Zbog toga što je razvoj malih balkanskih država gledano kao prijetnja i remećenje svjetskog poretka vlasti, došlo je do stvaranja najpoznatijeg vampira, koji je bio inspiriran pričama ovog područja, a da ne spominjemo kneza Vlada III. Iako je zapravo vampir predstavljao simbolički negativnu stranu Balkana, Stoker je ipak poštovao izgled i karakteristike koje su kasnije postale popularne u prikazivanju vampira.

Međutim još uvijek se tad na vampira gledalo kao na neprijatelja ljudskog roda. On je stranac kojeg se treba osuditi, odbaciti, i to ne samo metaforično da se odnosilo na zapadnjački pogled prema balkanskim zemljama, već prema liku vampira u književnosti. No ljepota koja je uvijek pratila ovog stvora je prilagodba ovisno o

razdoblju ili promjeni ljudskog razmišljanja. Zbog toga imamo djela kao što je Poljanova pripovijetka *Erich Reincher*, gdje se dvojnika lako može povezati sa vampirom - liči na čovjeka, međutim iskrivljena je verzija, izopačena, nemoralna i pogubna za glavnog lika. No u isti trenutak se može vidjeti utjecaj psihoanalize te se dvojnik može promatrati kao druga ličnost glavnoga, a ne kao vanjski lik. Štoviše sva zlodjela u pripovijetci je izvršio Erich, ne njegov imenjak te se time može iščitati kako je glavni neprijatelj onaj unutarnji. Naravno mnoga djela su vampire prikazali na različite načine, ovisno što je pisac htio reći. Kod Eliadove *Gospođice Christine* groza se dobiva ne toliko iz atmosfere, koliko iz ideje da će živi lik spavati sa lešom. U Andreevskoj pripovijeci se vidi kritika seoskog društva kao praznovjernog i pokvarenog.

Što se tiče djela koje smo detaljnije analizirali, u Đuzelovoj pripovijetci je interesantno to što nije riječ o vampirskome liku, iako je mladić tretiran kao takav. Cijeli prvi dio gdje je fokus na starcu i starici, strahu i panici jer hrana ponestaje asocira na primjere gdje se povratnika okrivilo za sušu ili neobjašnjenu smrt životinje. Mladić osjeća abnormalnu glad, jedna od karakteristika pripisanih vampiru, te je vrlo snažan, fizički i psihički drugačiji od ostalih likova. Izdvojen je još dok ga se tretiralo kao dio obitelji, a kada ga se odbaci odjednom postane više zvjerski, zbog njegove želje da utaži glad pisac je stvorio vrlo jezive i gnjusne slike koje ne napuštaju um tako skoro.

No što više vrijeme odmiče, vampir prelazi i u druge žanrove, ne zadržavajući se samo u okvirima strave i užasa, kao što se može vidjeti u Pekićevom remek djelu *Kako upokojiti vampira*. Tu ona otuđenost dolazi u punom sjaju jer se roman fokusira na Konrada, pojedinca koji je postao žrtva ideologije, međutim u isti trenutak joj je služio. On je kompleksan lik, čiji se slojevi još više definiraju s druga dva jednako važna likova; pukovnikom Steinbecherom i Adamom Trpkovićem. Njih dvoje su određeni kao mučitelj i žrtva, odnosno vampir i žrtva. To se može vidjeti i u primjeru povampirenog Adama, čije ponašanje tada više liči na ono od pukovnika. Uz to se ne smije zaboraviti kišobran koji je također vrlo sablasan predmet. Način na koji ga se uvodi odmah daje do znanja da nešto nije s njim u redu. Taj detalj je preuzet od vampirske sličnosti čovjeku, bolje rečeno njegovoj imitaciji koju ljudi najčešće instinktivno odmah primjete, što vrijedi u primjeru kišobrana. Osim toga ima dvojnu ulogu kao vampir, ali i predmet kojim se on ubija, budući da je on odgovoran za uzrok Konradove smrti. Ovaj roman ne spada pod stravu i užas, ali svejedno vrlo točno prikazuje vampirskog lika, čak i u smislu što ima ulogu prikazati Konradu pravu istinu.

U suvremenoj dobi se vampirska tematika nastavlja, te se sad već zbog ranijih djelova, kao i novih otkrića može vidjeti promjena u pristupu prema vampirskom liku. Tako imamo Perićevog *Vampira* gdje se pisac vrlo lukavo poigrao psihičkim bolešću, odmaknuvši vampira iz svijeta fantastike, ali ga ipak uvođenjem misterioznog Jure Granda ponovno vraća na prvobitno mjesto što stvara intrigu. Tehnički na kraju čitatelj zapravo nije niti siguran je li stvarno riječ o pravom vampiru ili je glavni lik zbog svega što je doživio sišao s uma i jednostavno povjerovao da se preobrazio. Perić je iskoristio ljudsku percepciju pri ostarivanju vampira umjesto da potvrdi njegovo postojanje u romanu, tako ostavljajući čitatelju izbor želi li vjerovati u stvarnost Jure Granda ili da je samo izmišljotina izludjelog čovjeka. No ono što ovu knjigu čini isto tako zanimljivom je to što Perić osuvremenjuje priču o Drakuli, gdje se svakome glavnom liku može naći sličan lik u Stokerovom romanu.

To je ljepota današnjeg vremena; toliko je bezbroj različitih verzija da se neki pisci vraćaju na klasične načine pričanja priče o stravi i užasu gdje Crâznicov roman dolazi do punog sjaja.

Vampir je ponovo odvojen od likova, ne opravdavaju se zločini koje pravi, štoviše njegova zla narav se više naglašava. Ovaj je najbližiji folklornoj verziji, makar ga je pisac još više ocrnio, maknuvši ikakvu vezu s čovjekom, više ga približivši demonu. On živi da nanosi bol, uživa u patnji likova, ne šteti ni loše ni nevine osobe te ga je skoro nemoguće ubiti. Koliko god je sličan vampiru iz narodne predaje očito je da se njime ne pokušava upozoriti mlade na društvene norme, već on predstavlja čisto, neopravdano Zlo u pravom smislu te riječi. Pisac je htio napisati priču strave i užasa gdje je vampir ponovno biće kojeg se treba s pravom bojati. Kako bolje to napraviti nego ga poistovjetiti sa ulogom đavla?

I tako smo vidjeli samo neke od milijun verzija ovog bića. Što više vremena odmiče to više se stvaraju sve noviji načini kojima on zabavlja publiku. Čini se kao da je oduvijek postojao zajedno sa čovjekom, ne može se točno odrediti njegov početak, što nekako odgovara toj tajnovitoj atmosferi koja ga stalno okružuje. Činjenica da se stalno vraća u opticaj i u pismenom i u vizualnom obliku samo pokazuje koliko je važan u umjetničkom opusu.

11. Literatura

Crâznic, O., ... *și la sfârșit a mai rămas coșmarul*, Editura Vremea, București, 2010.

Kalić, J., *Srbi u poznom Srednjem veku*, Službeni list SRJ, Beograd, 2001

Lecouteux, C., *Povijest vampira: Autopsija mita*, TIM press, Zagreb, 2013.

Nikić, A., *Kratka povijest Bosne i Hercegovine do 1918.*, Franjevačka knjižnica i arhiv, Mostar, 2002.

Pauly, T., *Estetički i ideološki aspekti demonizma u poredbenom kontekstu avangarde južnoslavenskih književnosti: (1915.-1930.)*, T. Pauly, Zagreb, 2011.

Pavlovski, B., *Gospodari labirinta*, Naklada MD, Zagreb, 1998.

Pekić B., *Kako upokojiti vampira*, Solaris, Novi Sad, 2002.

Perić, D., *Netopir i crni ljudi: prvi roman o zamaskjeranom revanžeru*, V.B.Z., Zagreb, 2009.

Perić, B., *Vampir*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006.

Perić, B, Pletenac, T. *Zemlja iza šume: vampirski mit u književnosti i na filmu*, TIM press, Zagreb, 2015.

Radin, A., *Motiv vampira u mitu i književnosti*, Izdavačko poduzeće Prosveta g.g., Beograd, 1996.

Schmitt, J.-C., *Strigoi: Viii și morții în societatea medievală*, Editura Meridiane, București, 1998.

Skok, P., *Etimološki rječnik hrvatskoga i srpskog jezika III*, Poni-Ž, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973.

Stoker B., *Drakula*, Stanek, Varaždin, 1999.

12. Elektronični izvori

Ajdačić, D. (11.08.2007.), *Demoni u slovenskim književnostima: Knjiženoistorijska tipologija na primeru istočnoslovenskih i južnoslovenskih književnosti*, URL: <http://www.rastko.rs/rastko/delo/10048> (29.05.2017.)

Anzelone, A., Daube, L., Faragalli N., Farwell, K., Lehman, C., *Vampire legends in Romania*, URL: <http://vampiresaroundtheworld.weebly.com/romania.html> (29.05.2017.)

Dicționarul explicativ al limbii române, *Pricolici*, URL: <http://www.dex.ro/pricolici> (29.05.2017.)

Dracula.cc (2006.), *Vampires in Romania*, URL: http://dracula.cc/vampires/romania/vampire_stories_from_bozosani/ (29.05.2017.)

Eliade, M. *Domnișoara Christina*, URL: <https://bgrmihailsturdza.files.wordpress.com/2014/03/mirceaeliade-domnisoarachristina.pdf> (29.05.2017.)

Kimes, J., (10.04.2014.) *Folklore, Legends and Gypsies of Romania* URL: <https://josephkimes.wordpress.com/2014/04/10/folklore-legends-and-gypsies-of-romania/> (29.05.2017.)

Moderna vremena, *Vampir* URL: <http://www.mvinfo.hr/knjiga/2260/vampir> (29.05.2017.)

Relković, M. A., *Satir iliti divji čovik* URL: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/html/Relkov.htm> (29.05.2017.)

Rizvanović, N., (16. 10. 2014.), *Vampir je itekako živ: Nacizam je opet stvarna subpolitička i subkulturna sila da uskoči u mainstream i nastavi po starom, pa se i Pekićev roman danas čita drukčije nego početkom sedamdesetih*, URL: <http://www.portalnovosti.com/vampir-je-itekako-ziv> (29.05.2017.)

The New Mysterious World, (21. 11. 2006.), *Vampiri - fikcija ili stvarnost* URL: <http://mysteriouswor.blogger.index.hr/post/vampirifikcija-ili-stvarnost/103982.aspx> (29.05.2017.)

Vampire underworld: Myth, Lore & Vampire Fiction (2014), *Greek & Roman Vampires*, URL: <http://vampireunderworld.com/greek-and-roman-vampires/> (29.05.2017.)

Wikipedia, *Devolution (biology)*, URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Devolution_\(biology\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Devolution_(biology)) (29.05.2017.)

Wikipedia, *Pricolici*, URL: <https://ro.wikipedia.org/wiki/Pricolici> (29.05.2017.)

Wyndham Vacation Rentals, *Povijest Crne Gore*, URL: <http://www.novasol.hr/destinacije/montenegro/geschichte.html> (29.05.2017.)

13. Sažetak

Tema ovog diplomskog rada je vampir iz usmene predaje na području Balkana, primarno na području Rumunjske i južnoslovenskih zemalja te njegova tranzicija u pismenu književnost balkanskog područja. Zbog toga je rad podijeljen na dva dijela; u

prvome je fokus na vampira iz folklor, njegovim karakteristikama i funkciji, a u drugome dijelu imamo analize vampirskog lika u tri književna djela *Glad* (Глад, 1939.), Bogomila Đuzela, *Kako upokojiti vampira* (1977.), Borislava Pekića i ... *i na kraju je još ostao košmar* (...și la sfârșit a mai rămas coșmarul, 2010.), Olivia Crâznica.

U prvome dijelu se također posvećuje vrijeme kako bi se došlo do zaključa zbog kojeg je razloga vampir bio potreban zajednici. Njime se održavala društvena norma, red, dok se također pokušalo oprostiti od pokojnika. Međutim vampirska uloga najviše odgovara onoj koju su imale žrtve u antičkim vremenima. Njima se pokušalo zadovoljiti bogove kako bi blagoslovili zemlju, smirili svoju srdžbu i zaštitili smrtnike. Za vampira se vjerovalo da donosi kugu i druge bolesti, odgovoran je za neobjašnjiv pokolj životinja, kao i za suše, poplave i druge prirodne katastrofe. Zbog toga bi ga se dehumaniziralo; prestalo ga se gledati kao pokojnika, već kao demona, jer bi se time opravdalo oskvrnjavanje groba i osakaćivanje trupa. On je u isti trenutak bio i žrtva i krivac te se njegovim uništenjem vjerovalo da će prokletstvo koje je donio, nestati.

Jedna od važnijih karakteristika koja je poslije vrlo ključna u analizi je vampirska dualnost. On je u isti trenutak živ i mrtav, predstavlja čovjeka i demona, kao i materijalni i duševni svijet. Čak i njegova funkcija kao žrtva je dualna jer je usput i krivac. Ta neodređenost je specifična i iz razloga što je vampir stranac, tuđinac jer više ne spada među ljude, a ipak se vjerovalo da je riječ o pokojniku, te na taj način nije ni čisti demon.

Osim vampira iz narodnih priča, u prvome dijelu se posvećuje pažnja romantizmu, kojime je došlo do tranzicije vampira iz usmene u pismenu književnost. U tom dijelu rada se više govori o zapadnjačkom pogledu na Balkan, zbog čega su male države gledane inferiorno, te se nekoliko riječi posvećuje najpoznatijem vampirskom romanu, *Drakula*, Brama Stokera, bolje rečeno razloga zbog kojeg je Drakula postavljen na području Balkana.

Prije analiza napravljen je pregled drugih djela sa balkanskog prostora, gdje se u prvome redu vidi utjecaj folklor i povijesti tog područja. Uzeta su pojedinačna djela iz različitih razdoblja, makar se nekoliko riječi reklo i o bugarskome demonizmu sa početka 20. stoljeća jer se demon najčešće poistovjećuje s vampirskim likom.

Što se tiče drugog dijela rada, vampiri su interesantni jer svaki ima drugačiju ulogu, iako se i dalje vidi folklorni utjecaj. U pripovjetci *Glad* konkretno nije riječ o vampiru, međutim odnos skupine likova prema jednome je vrlo sličan onome iz prošlosti kojeg je zajednica imala s vampirom. Roman Borislava Pekića je izabran jer se izdvaja od uobičajenog vampirskog prikaza; vampir nije toliko fizički lik, koliko ima metaforičko značenje. Pekić je njime dao kritiku ideologiji, ali usput i ljudskoj prirodi makar je ostavio folklorni element u motivu kišobrana. Zadnji je rumunjski roman ... *i na kraju je još ostao košmar*, najsuvremenije djelo gdje je pisac ponovno vratio klasičnog vampira iz žanra strave i užasa. Interesantno je što se u romanu vidi književni, ali i folklorni utjecaj kojima se zajedno stvorilo vrlo strašno i zanimljivo djelo.

Ključne riječi : vampir, folklor, Balkan, rumunjska književnost, južnoslavenske književnosti, Drakula, Bram Stoker, ...și la sfârșit a mai rămas coșmarul, Oliviu Crâznic, *Kako upokojiti vampira*, Borislav Pekić, bugarski demonizam, Mircea Eliade, *Domnișoara Christina*, Boris Perić